

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2011-2012

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΜΠΑΜΠΑΣΙΚΑΣ

PARKING

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ: έξοδος μέσα στην πόλη

ΔΟΥΚΑ ANNA

Εξώφυλλο_Κολλάζ από το γκράφιτι του street artist Banksy

Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη

“Ο συλλογικός κήπος είναι μια πηγή που χρησιμοποιείται για να χτιστεί μια κοινότητα, να ενδυναμωθεί η κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη, να μειωθεί η πείνα, να ενδυναμωθεί η κοινότητα, να γκρεμιστούν τα ρατσιστικά και εθνικιστικά σύνορα, να ενισχυθεί επαρκώς η υγεία και η παροχή τροφής, να μειωθεί η εγκληματικότητα, να βελτιωθεί η κατοίκηση, να προωθηθεί και να βελτιωθεί η εκπαίδευση ή αλλιώς να δημιουργήσει βιώσιμες κοινότητες”

American Community Gardening Association

“Όποιος έχει βάσανα, έχει και λικέρ”

Wilhelm Busch

Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σύγχρονη πόλη βρίσκεται σε μια διαδικασία ριζικού μετασχηματισμού. Η κρίση αποκαλύπτει και εντείνει τις αδυναμίες των αστικών δομών. Θέτει υπό αμφισβήτηση τις ισχύουσες διαδικασίες κατασκευής αλλά και πρόσληψης της πόλης. Η στροφή αυτή αντανακλάται και στο δημόσιο χώρο της πόλης που μέχρι τώρα είτε αφήνεται στο περιθώριο είτε μετατρέπεται σε περιοχή ελεγχόμενης κατανάλωσης. Με τα ψηφιακά μέσα να υποδεικνύουν μια νέα κατεύθυνση στις πρακτικές της (βιοπολιτικής) παραγωγής αλλά και της διαμόρφωσης της δημόσιας σφαίρας, αναδύονται σταδιακά μέσα στην πόλη συλλογικότητες που επεμβαίνουν στον ιστό της και στο κοινωνικό της γίνεσθαι. Οι συλλογικότητες αυτές βρίσκουν τη βάση τους στη θεωρία των κοινών και ορίζουν τους δυναμικούς χώρους σύγκλισής τους μέσα στην πόλη. Ο συλλογικός κήπος αποτελεί το πιο ενδεικτικό, επίκαιρο παράδειγμα δράσης συλλογικότητας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που στην ιστορία του εμφανίζεται, κυρίως, σε περιόδους κρίσης. Στον πυρήνα του βρίσκεται η έννοια της κοινότητας, ανθρώπινης ή τοπικής, μέσα στην οποία αναπτύσσεται και με την οποία αλληλεπιδρά, από τη στιγμή της δημιουργίας του έως την παρακμή του. Ο συλλογικός κήπος εγκαθίσταται στους υπολειμματικούς χώρους της πόλης και ενισχύει την κοινωνική βιωσιμότητά της τοπικά. Επεμβαίνει στις αστικές μονάδες, δημιουργώντας χώρους συνάντησης της κοινότητας και παραγωγής συμβάντων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, οι χώροι αυτοί μεταπλάθονται από ανενεργούς, υπολειμματικούς χώρους σε ενεργούς τόπους με ισχυρή ταυτότητα και κοινωνικό προσανατολισμό. Στην ώριμη μορφή τους, οργανωμένοι σε δίκτυα, οι συλλογικοί κήποι τοποθετούνται πλέον πολιτικά απέναντι στο κράτος και παίρνουν διαστάσεις κοινωνικού κινήματος. Συνολικά, ο συλλογικός κήπος εκφράζεται ως ένα αρχέτυπο που εμφυτεύεται στις αστικές δομές γεννώντας εξόδους μέσα στην δυστοπία της σύγχρονης πόλης. Η αρχιτεκτονική ανταποκρίνεται στη νέα πραγματικότητα κατασκευάζοντας όχι πλέον αντικείμενα αλλά ευέλικτα πλαίσια που μπορούν να στεγάσουν τα αστικά αρχέτυπα.

Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη

ABSTRACT

The modern city is facing a process of radical change. The crisis reveals and intensifies the weaknesses of urban structures. It questions the current processes of making and understanding the city. This shift is reflected in the public space of the city which till now remains marginalized or is turned into a space of controlled consumption. While digital media suggest a new direction as far as the practices of (biopolitical) production and the formation of public sphere are concerned, the city experiences the emerging of new collectivities who intervene in its structures and social life. These collectivities, relying on the theory of commons, define new dynamic meeting spaces in the city. Collective garden is the most illustrative, current example of the action of collectivities. It is a phenomenon which appears in history mainly in times of crisis. At its core lies the notion of community, local or human, in which it is created and with which interacts, from the moment of its birth to its decline. Collective garden is installed in the residual areas of the city and enhances its social sustainability locally. It intervenes in the urban units, creating meeting places for the community and producing events. Through this process, inactive, residual spaces are transformed into active places with strong identity and social orientation. In their mature form, organized in networks, collective gardens are politically oppose the state and tend to be considered as social movements. To sum up, collective garden appears as an archetype implanted in the urban structures generating exits in the dystopia of the modern city. Architecture responds to the new reality constructing no more objects, but flexible frameworks which can accommodate urban archetypes.

Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Η ιδέα της έρευνας του συλλογικού κήπου γεννήθηκε με αφορμή το άρθρο “Les jardins partagés: un nouvel espace public ?” (Baudalet, 2005), που παρουσιάζει ουσιαστικά το φαινόμενο στην περίπτωση της Γαλλίας. Στο άρθρο τονίζεται ότι η πρωτοβουλία των πολιτών να δημιουργήσουν “χώρους συμβίωσης και συνδιαλλαγής που συμμετέχουν στην αναζωογόνηση μιας γειτονιάς” μέσα στην πόλη αποκαλύπτεται ως μια επείγουσα ανάγκη απέναντι στην ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου. Η ανάδυση του φαινομένου συνδέεται άμεσα με τους μετασχηματισμούς που λαμβάνουν χώρα στο πεδίο της πόλης και εκφράζουν μια στροφή προς νέους τρόπους αντίληψης του τρόπου κατασκευής και βίωσής της. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την καταγιστική επικαιρότητα και την αυξανόμενη τάση “επιστροφής στη φύση” των τελευταίων χρόνων, αποτέλεσαν το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη του φαινομένου του συλλογικού κήπου σε σχέση πάντα με τα δεδομένα της σύγχρονης πόλης.

Ο. ΟΡΙΣΜΟΙ

- Ο1. Ο δημόσιος χώρος
- Ο2. Ο αστικός κήπος
- Ο3. Ο συλλογικός κήπος

Α. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ: ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ

A1. Η σύγχρονη πόλη εν μέσω κρίσης

- A1.1. Αλλαγή παραδείγματος
- A1.2. Τέσσερις θεωρίες για τη σύγχρονη πόλη
- A1.3. Αναζήτηση εξόδου

A2. Η απαξίωση του δημόσιου χώρου

- A2.1. Η εξαφάνιση του δημόσιου χώρου
- A2.2. Από χώρος κοινωνικός σε χώρο κατανάλωσης
- A2.3. Υπολειμματικός δημόσιος χώρος

A3. Τα ψηφιακά μέσα & η πόλη ως ελεύθερο λογισμικό

- A3.1. Η ανασύσταση της δημόσιας σφαίρας
- A3.2. Αμφισβήτηση της αστικής πυραμίδας
- A3.3. Αστικότητα ανοικτού κώδικα

A4. Συλλογικότητες & κοινωνικά κινήματα

- A4.1. Ανάδυση αστικών συλλογικοτήτων
- A4.2. Δίκτυα συλλογικοτήτων υπό μορφή κοινωνικού κινήματος
- A4.3. Το οικολογικό κίνημα

A5. Η θεωρία των κοινών

- A5.1. Απαξίωση κοινών αγαθών
- A5.2. Δημιουργώντας χώρους σύγκλισης συλλογικοτήτων

A6. Ο ρόλος του αρχιτέκτονα

- A6.1. Από την αρχιτεκτονική-αντικείμενο στην αρχιτεκτονική-πλαίσιο
- A6.2. Συμμετοχικός σχεδιασμός
- A6.3. Ο σύγχρονος αρχιτέκτονας ως παραγωγός

Β. Ο ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ

B1. Αναδρομή

- B1.1. Οι κήποι της επιβίωσης

B1.2. Οι κοινοτικοί κήποι

B1.3. Guerilla gardening

B2. Φύση & οικοσύστημα

B2.1. Αστική ανακύκλωση

B2.2. Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση

B2.3. Αστική οικολογία: η πόλη ως βιώσιμο οικοσύστημα

B3. Κοινωνία & κοινά

B3.1. Κοινότητα & τόπος

B3.1.1. Τόπος και ταυτότητα

B3.1.2. Κοινότητα και ταυτότητα

B3.1.3. Ο κοινός χώρος του συλλογικού κήπου

B3.1.4. Ο συλλογικός κήπος ως κοινωνικός συντελεστής

B3.2. Δίκτυο & πόλη

B3.2.1. Σχηματισμός δικτύων συλλογικών κήπων

B3.2.2. Αναγωγή στα ψηφιακά δίκτυα

B3.2.3. Πολιτική διευθέτηση και θεσμοθέτηση

B4. Αναπαράσταση & αρχέτυπο

B4.1. Έξοδος μέσα στην πόλη

B4.2. Εμφυτεύοντας αρχέτυπα στον αστικό ιστό

B4.3. Η αρχιτεκτονική στη διαμόρφωση του συλλογικού κήπου

Γ. IN SITU

Γ1. Ο συλλογικός κήπος στην Αθήνα

Γ2. Έρευνα πεδίου

Γ2.1. Πάρκο Ναυαρίνου

Γ2.2. Το Κηπάκι της Τσαμαδού

Γ2.3. Πάρκο Κύπρου και Πατησίων

Γ2.4. Το Δημόσιο Σήμα Ελώνει

Γ2.5. Προσωρινοί Κήποι ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά

Συμπεράσματα

Παράρτημα: Η χρήση των ψηφιακών μέσων στους συλλογικούς κήπους

Βιβλιογραφία

Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα ερευνητική τοποθετείται στη σύγχρονη πόλη του δυτικού κόσμου και εξετάζει τις παραμέτρους εκείνες που σχηματίζουν την αστική πραγματικότητα, εστιάζοντας κυρίως στη δημόσια όψη της. Τα δεδομένα αναδεικνύουν το πρόσωπο μιας πόλης σε κατάσταση μετασχηματισμού και ρευστότητας καθώς αυτή επεκτείνεται και προσπαθεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της παγκόσμιας κλίμακας. Η πολυδιάστατη κρίση κλονίζει τους διαρθρωτικούς κανόνες της πόλης και διαμορφώνει ένα κλίμα αμφισβήτησης και ταυτόχρονα επαναπροσδιορισμού των αστικών δομών.

Σε αυτό το περιβάλλον εντοπίζεται ένα νέο, τουλάχιστον για τα ελληνικά δεδομένα, μοντέλο που εγκαθίσταται στο δημόσιο χώρο και έχει στο πυρήνα του την έννοια της συλλογικότητας. Ο συλλογικός κήπος είναι μια δομή που σχηματίζεται σε “αρνητικές” περιοχές της πόλης καταλαμβάνοντας τα αστικά κενά. Σταδιακά, απορροφά στοιχεία από το περιβάλλον του για να μπορέσει να αποκτήσει υπόσταση. Μέσα από τη δράση του, μετουσιώνει τα στοιχεία αυτά σε ταυτότητα που αποδίδει πίσω στο περιβάλλον, αυτή τη φορά, με θετικό πρόσημο, μετασχηματίζοντας υπολειμματικούς χώρους σε δυναμικούς τόπους. Η διαδικασία αυτή ενεργοποιείται από τη δράση μιας κοινότητας πολιτών που αναζητά χώρο έκφρασης στον αποστειρωμένο δημόσιο χώρο της πόλης, ένα χώρο με κοινωνικές διαστάσεις και σαφή πολιτική άποψη.

Το πρότυπο αυτό, στην πορεία του έως σήμερα, εμφανίζεται σε διάφορες στιγμές της ιστορίας, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, προσαρμοσμένο στα εκάστοτε

δεδομένα δίνοντας διεξόδους στα προβλήματα της εποχής. Με το ρόλο αυτό, προσγειώνεται στη σύγχρονη πόλη, ως “καταφύγιο” εν μέσω κρίσης ορίζοντας την επίλυση καθολικών ζητημάτων σε τοπική κλίμακα. Ο συλλογικός κήπος δεν αποτελεί ο ίδιος την άμεση λύση για την κρίση, αλλά προσφέρει τις κατευθυντήριες γραμμές για την επιβίωση μέσα στη δυστοπία που αυτή δημιουργεί.

Πιο αναλυτικά, η εργασία αφορμάται από τη σύγχρονη πόλη της κρίσης. Ανιχνεύονται τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα εκείνα που σχηματίζουν τη γενική πόλη του σήμερα, μια πόλη που επεκτείνεται πλέον σε παγκόσμια κλίμακα και αποτελεί κόμβο ενός πολύπλοκου δικτύου. Η αστική δομή δεχόμενη τις πιέσεις της νέας πραγματικότητας κλονίζεται, η ταυτότητα της πόλης αντικαθίσταται από την κενότητα, το πεδίο της φαντάζει σαν μια συρραφή ετερογενών ασύνδετων στοιχείων, ενώ τα αποτελέσματα της παρείσφρησης των ψηφιακών μέσων στην υπόστασή της είναι πλέον ορατά.

Η αλλαγή παραδείγματος, όπως εκφράζεται μέσα από το μετασχηματισμό της πόλης, αντικατοπτρίζεται έντονα στο δημόσιο χώρο της πόλης, ο οποίος τις τελευταίες δεκαετίες δέχθηκε τις συνέπειες του καταναλωτικού προτύπου ευημερίας και της οικονομικής κρίσης. Από τη μια πλευρά, εμφανίζεται ως ελεγχόμενος και εμπορευματοποιημένος και από την άλλη, ως νεκρός, περιθωριοποιημένος χώρος που παρακαμάζει, εν απουσία ανθρώπινης χρήσης. Το φυσικό στοιχείο εκλείπει από τον αστικό χώρο που καταλαμβάνουν οι υποδομές και εγκαταστάσεις της πόλης του μοντερνισμού. Ως αποτέλεσμα, ο άνθρωπος της πόλης αποξενώνεται από το χώρο και συνειδητοποιεί την αδυναμία εντοπισμού του στον αχανή αστικό ιστό. Η έννοια του τόπου αποδυναμώνεται, το οικοσύστημα της πόλης κατακερματίζεται και ο αστός αναζητά πλέον καταφύγιο στην απομόνωση ή στους αποστειρωμένους και ασφαλείς θύλακές της.

Τα σημάδια της αλλαγής εμφανίζονται όταν οι πολίτες, εκφράζοντας την αντίδρασή τους, οργανώνονται συλλογικά επαναδιεκδικώντας το δημόσιο χώρο της πόλης τους και τις χαμένες ποιότητες του. Σε αυτήν την κατεύθυνση ωθεί και η χρήση των ψηφιακών μέσων που προσφέρει τη δυνατότητα επαναπροσδιορισμού των δομών της δημόσιας σφαίρας. Στη σύγχρονη πόλη, αναζητούνται πεδία δράσης ανοιχτά στις επεμβάσεις των ενεργών πολιτών, που εκφράζουν και εφαρμόζουν συχνά το όραμά τους για την πόλη και τον τρόπο ζωής σε αυτήν.

Διαμορφώνεται, έτσι, μια νέα θεωρία που απομακρύνεται από την κλασική διάκριση ιδιωτικού και δημόσιου και εστιάζεται σε αυτό που είναι κοινό, είτε αυτό είναι φυσικοί πόροι, είτε τεχνητά αγαθά, όπως η πληροφορία, η γνώση, η

επικοινωνία. Ο κοινός χώρος ορίζεται από τη συμμετοχή και σύγκλιση σε αυτόν ενεργών κοινωνικών υποκειμένων (Παπαλεξόπουλος, 2010) και υφίσταται μόνο υπό αυτή τη συνθήκη. Η ταυτότητα του δεν είναι σταθερή αλλά μεταλλάσσεται ανάλογα με τα γεγονότα που παράγονται από τις απρόβλεπτες συναντήσεις ανάμεσα στους χρήστες, αφήνοντας την ετερότητα να διαμορφώσει το κοινωνικό γίνεσθαι.

Καθώς η πόλη ανασυντάσσεται, η αρχιτεκτονική αναζητά τρόπους να ενταχθεί ξανά στη σύγχρονη πραγματικότητα. Αν η παρωχημένη εποχή της ευδαιμονίας ανέδειξε το πρότυπο του αστέρα αρχιτέκτονα (starchitect), το βλέμμα πλέον στρέφεται προς μια κατεύθυνση που θα μπορέσει να ικανοποιήσει την ανάγκη για συλλογικότητα, σε ένα περιβάλλον που βρίσκεται σε διαρκή μεταβολή. Το παράδειγμα του συμμετοχικού σχεδιασμού, που αναπτύχθηκε σε μια ανάλογη περίοδο κρίσης στη δεκαετία του 1970, αποτελεί μια προσέγγιση του αρχιτεκτονικού προβλήματος πιο ανθρωποκεντρική, που ενσωματώνει ακριβώς το στοιχείο του απρόβλεπτου στη διαδικασία του σχεδιασμού. Η σχέση χρήστη-ειδήμονα επανεξετάζεται με στόχο το τελικό αποτέλεσμα να βρίσκεται πιο κοντά στις ανάγκες του πρώτου, αλλά και να διέπεται από την τεχνογνωσία και σκέψη του δεύτερου.

Σε αυτό το σκηνικό αναδεικνύεται το πρότυπο του συλλογικού κήπου. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που συνοδεύει τους αστικούς μετασχηματισμούς εδώ και έναν αιώνα περίπου, ικανοποιώντας τις εκάστοτε ανάγκες. Εμφανίζεται, για πρώτη φορά, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως παράγοντας εξυγίανσης της βιομηχανικής εργατικής κοινότητας που μπορεί να εξασφαλίσει σε ένα βαθμό την αυτάρκειά της σε τρόφιμα αλλά και να λειτουργήσει ως χώρος ψυχαγωγίας και κοινωνικής συναναστροφής. Από τότε, παρουσιάζεται στην ιστορία, συνήθως σε περιόδους κρίσης, άλλοτε ως καλλιεργήσιμη έκταση για τη συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος στη διάρκεια των παγκόσμιων πολέμων, ως σημείο αναφοράς και πυρήνας ενδυνάμωσης μιας κοινότητας, ως χώρος συνάντησης, ή ως κοινωνικός και πολιτισμικός καταλύτης.

Στη σύγχρονη εκδοχή του, ορίζεται από πέντε αναγνωριστικά στοιχεία που αφορούν στις συνθήκες δημιουργίας, στους χώρους που καταλαμβάνει, στη διαδικασία της φύτευσης, στους όρους διαχείρισης και στην χρήση του από τους πολίτες. Η δημιουργία γίνεται με τρόπο συλλογικό, με πρωτοβουλία μιας κοινότητας πολιτών που συνειδητοποιεί την ανάγκη διαμόρφωσης ενός χώρου που θα αναβαθμίσει τον τρόπο ζωής τοπικά λειτουργώντας ως χώρος συνάντησης και

κόμβος πρασίνου στην πόλη. Ο χώρος στον οποίο δημιουργείται ο κήπος συνιστά συνήθως ένα αστικό υπόλειμμα, εγκαταλελειμμένο και σε κατάσταση παρακμής. Η επέμβαση των πολιτών εκφράζεται σε αυτόν ως κίνηση φροντίδας, η οποία αποδεικνύεται καθημερινά στη συντήρηση του κήπου με ενεργό συμμετοχή στη διαχείριση του, αλλά και στη διαδικασία της κηπουρικής. Ο κήπος αποτελεί χώρο έκφρασης του κοινού, παράγοντας συνεχώς έργο πολιτιστικό και κοινωνικό, μια μηχανή διαρκούς γίγνεσθαι.

Το φαινόμενο αυτό καταγράφεται κυρίως σε χώρες της Ευρώπης καθώς και της Βόρειας Αμερικής, όπου μάλιστα κατοχυρώνεται θεσμικά και νομοθετικά. Στην Ελλάδα, κάνει την εμφάνισή του στα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας με τη μορφή αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου.

Η πρωτοβουλία δημιουργίας του συλλογικού κήπου σηματοδοτεί ουσιαστικά τη στροφή των πολιτών προς το δημόσιο χώρο της πόλης, που μέχρι τώρα είχε εγκαταλειφθεί. Ο συλλογικός κήπος επιβεβαιώνεται ως διορθωτικός παράγοντας, ως ένας κοινός χώρος που τοποθετείται ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό συνδέοντας τους δύο αποξενωμένους τομείς της αστικής ζωής. Η διευθέτηση του οικολογικού ζητήματος δεν πραγματοποιείται μόνο μέσω της φύτευσης, αλλά κυρίως μέσα από την ανάδειξη της πόλης ως ενός ζωντανού οργανισμού. Ο ίδιος ο κήπος αποτελεί ένα οικοσύστημα μέσα στο οποίο διαφορετικοί παράγοντες ενσωματώνονται και αλληλεπιδρούν. Κατά αντιστοιχία, η πόλη μπορεί να γίνει αντιληπτή ως ένα ευρύτερο οικοσύστημα, που στην ώριμη μορφή του μπορεί να παράξει μηχανισμούς που εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητά του.

Ο συλλογικός κήπος ουσιαστικά ενισχύει τον αστικό οργανισμό επεμβαίνοντας στις τοπικές του μονάδες. Οι κοινότητες που σχηματίζονται έχουν ως βάση και σύνδεσμο μια γειτονιά. Στο χώρο της, εμφανίζονται τα κενά που μπορούν να ενσωματώσουν την ταυτότητα ενός νέου τόπου. Ο τόπος αυτός σχηματίζεται απορροφώντας στοιχεία από το περιβάλλον του ενώ θεμελιώνεται πάνω στα ερείπια του τόπου που προϋπήρχε στη θέση του. Η ταυτότητά του διαμορφώνεται σταδιακά, συνθέτοντας διαφορετικά χαρακτηριστικά, γεγονότα, συγκυρίες στην πορεία της. Αντίστοιχα, η κοινότητα που βρίσκεται πίσω από τη δημιουργία και τη διαχείριση του συλλογικού κήπου, ορίζεται αρχικά ως ένα ετερόκλητο μίγμα ενεργά κοινωνικών μοναδικοτήτων που συγκλίνουν στον ίδιο τόπο. Στα πλαίσιά του οργανώνει τη δράση της, παράγει γεγονότα και κοινό πλούτο. Σταδιακά, η σύσταση της κοινότητας αποκρυσταλλώνεται και σχηματίζεται η ταυτότητά της μέσα από τη ζύμωση των μελών της και των ποιοτήτων του τόπου.

Η δημιουργία του κήπου εστιάζει στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας “γειτονιάς” και των μελών της: δεν είναι λίγες οι φορές που η λειτουργία ενός συλλογικού κήπου προσανατολίζεται σε ένα συγκεκριμένο τοπικό κοινωνικό ζήτημα επιλύοντάς το στα πλαίσιά της. Έχει παρατηρηθεί μάλιστα ότι ιδιαίτερα σε ακραία κοινωνικά φαινόμενα η παρουσία του συλλογικού κήπου αποδεικνύεται καταλυτική για την κοινότητά που τον περιβάλλει (Malakoff, 1995). Ο συλλογικός κήπος “είναι μια πηγή που χρησιμοποιείται για να χτιστεί μια κοινότητα, να ενδυναμωθεί η κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη, να μειωθεί η πείνα, να ενδυναμωθεί η κοινότητα, να γκρεμιστούν τα ρατσιστικά και εθνικιστικά σύνορα, να ενισχυθεί επαρκώς η υγεία και η παροχή τροφής, να μειωθεί η εγκληματικότητα, να βελτιωθεί η κατοίκηση, να προωθηθεί και να βελτιωθεί η εκπαίδευση ή αλλιώς να δημιουργήσει βιώσιμες κοινότητες” (Wang, 2006).

Καθώς αναπτύσσονται και πολλαπλασιάζονται οι συλλογικοί κήποι έχουν την τάση να οργανώνονται σε δίκτυα. Κάθε κήπος αποτελεί ένα κόμβο που λειτουργεί τοπικά, ενώ παράλληλα συνδέεται υπερτοπικά με τους υπόλοιπους κόμβους συνθέτοντας δίκτυα που μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα, στόχους αλλά και, δυνητικά, εμπειρίες και συνεργατικούς δεσμούς. Η διάδοση των ψηφιακών μέσων συμβάλλει ακόμη περισσότερο προς αυτήν την κατεύθυνση, μηδενίζοντας τα όρια και διαμορφώνοντας τις κατάλληλες συνθήκες για την επέκταση των δικτύων ακόμη και σε διεθνή επίπεδο. Μέσω του διαδικτύου, οι κοινότητες των συλλογικών κήπων μπορούν πιο εύκολα να δημοσιεύσουν πληροφορίες για τη δράση τους, να προσκαλέσουν τους πολίτες για συμμετοχή στα γεγονότα που παράγουν, να εμπνεύσουν την προσθήκη νέων κόμβων στο δίκτυο. Ο συλλογικός χαρακτήρας του δικτύου λαμβάνει σταδιακά το χαρακτήρα κοινωνικού κινήματος που διεισδύει στον αστικό ιστό και τον μεταλλάσσει χωρικά και ιδεολογικά χωρικά, με τη μορφή πράσινων, κοινών χώρων συμβίωσης και ιδεολογικά, με την προώθηση της κίνησης από κάτω προς τα πάνω (bottom-up) που ασκεί πιέσεις και διαμορφώνει το κοινωνικό γίνεσθαι παρεμβαίνοντας στη μονόπλευρη διαδικασία της πολιτικής ή της οικονομίας.

Στις περιπτώσεις που ο συλλογικός κήπος κατοχυρώνεται θεσμικά και νομοθετικά, η λειτουργία του αποκτά έντονα πολιτική υφή. Η πολιτεία, οι οργανισμοί, οι κοινότητες αποτελούν διαφορετικούς συντελεστές που προσπαθούν να μετασχηματίσουν την πόλη και τις κοινωνικές της δομές. Η διευθέτηση των δυνάμεών τους είναι αυτή που ορίζει το ανολοκλήρωτο πεδίο της πόλης και θέτει σε πειραματισμό νέα κοινωνικά και πολιτικά πρότυπα.

Ο συλλογικός κήπος φέρει μια συνολική πρόταση τρόπου ζωής στην πόλη, που απομακρύνεται από τη δυστοπία της κρίσης. Ο κάτοικος της πόλης αναβιώνει ουσιαστικά, μέσα από το πρότυπο αυτό, αρχές διαβίωσης που αναζητούν τις αρετές ενός τρόπου ζωής με χαρακτηριστικά την επανασύνδεση με τη φύση, την ανανέωση των κοινωνικών σχέσεων και την πολιτική συμμετοχικότητα. Ο συλλογικός κήπος εμφανίζεται ως ένας τρόπος διαφυγής από την πόλη μέσα στην πόλη.

Η σχέση αυτή μεταφέρεται και στην αστική δομή, όπου ο συλλογικός κήπος εμφυτεύεται ως ένα αρχέτυπο, μια μορφή μοναδική και αναγνωρίσιμη, σύμφωνα με τους Aureli και Tattara (2011). Η αρχιτεκτονική, λοιπόν, στρέφεται προς νέες πρακτικές που δεν αφορούν στην κατασκευή εντυπωσιακών αντικειμένων-αρχιτεκτονημάτων, αλλά στην παραγωγή των πλαισίων-συνθηκών εκείνων που θα εξασφαλίσουν την επιτυχή ενσωμάτωση των αρχετύπων στο χώρο της πόλης.

Ο συλλογικός κήπος αποτελεί τελικά ένα χώρο εκτόνωσης, βιωσιμότητας, παραγωγής συμβάντων και συμμετοχής των κατοίκων μιας περιοχής έντονων αντιθέσεων. Ενσωματώνεται στη σύγχρονη πόλη ανασυντάσσοντας τις δομές της και προτείνοντας έναν νέο τρόπο διαβίωσης μέσα σε αυτήν.

Στην περίπτωση της Αθήνας, η οποία βιώνει σήμερα έντονα τις συνέπειες της κρίσης, τα κυριότερα δείγματα συλλογικών κήπων, λίγα στον αριθμό, αποκαλούνται αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, τοποθετούνται στο κέντρο της και εμφανίζονται με τη μορφή χώρων υπό κατάληψη, προσδίδοντας στην έννοια του συλλογικού κήπου μια χροιά ακτιβισμού και κοινωνικού κινήματος. Αφομοιώνοντας τα χαρακτηριστικά της επικαιρότητας, τα πάρκα αυτά σχηματίζουν μια ταυτότητα με έντονα πολιτική θέση, ακόμη και σε ακραία μορφή, που διακατέχει το χώρο και τη δράση τους.

ΟΡΙΣΜΟΙ

01. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

Aν παρατηρήσει κανείς τις αρχετυπικές κοινωνίες, μπορεί να διαπιστώσει ότι η δομή τους αναπτυσσόταν κυρίως γύρω από έναν πυρήνα, ο οποίος συσώρευε όλες τις δραστηριότητες κοινωνικές, πολιτισμικές, πολιτικές. Πρόκειται για το δημόσιο χώρο, το κομμάτι της πόλης που διαμορφώνεται από την ανάγκη του ατόμου να συναναστραφεί με τους συμπολίτες του, να εκφράσει την κοινωνικότητά του, τις απόψεις και τα ενδιαφέροντά του σε συλλογικότητες. “Ο δημόσιος χώρος δεν είναι κάτι στατικό” (Νομαδική Αρχιτεκτονική, 2010) ακριβώς γιατί μπορεί να υλοποιήσει τις επιταγές του ετερογενούς πλήθους της πόλης, καθώς συνιστά τον κύριο χώρο έκφρασης των κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών της πόλης, ή αλλιώς, το πεδίο εφαρμογής και διαμόρφωσης της δημόσιας σφαίρας.

Η δημόσια σφαίρα, έτσι όπως περιγράφεται από τον Habermas στο έργο του “Αλλαγή δομής της δημοσιότητας” (1999), ερμηνεύεται ως μια “περιοχή” της κοινωνικής ζωής όπου τα άτομα μπορούν να συγκεντρωθούν, να εντοπίσουν τα κοινωνικά προβλήματα και να δράσουν πολιτικά. Αυτή η διαδικασία απευθύνεται σε όλους, ανεξαρτήτως φύλου, εθνικής προέλευσης, πολιτικής κατεύθυνσης ή νοοτροπίας, ενώ επηρεάζεται άμεσα από τα εκάστοτε πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα. Η σφαίρα της δημοσιότητας προσγειώνεται στο δημόσιο χώρο ως μια συνθήκη μεταβαλλόμενη και νομαδική, που αλλάζει από τόπο σε τόπο. Σε κάθε περίπτωση, όμως, φέρει ως ιδιότητα την ανάγκη των πολιτών να εκφράσουν το όραμά τους για την πόλη τους αλλά και για τον ίδιο το δημόσιο χώρο της.

Στη σύγχρονη μορφή του, ο δημόσιος χώρος μιας πόλης φορτωμένης “με την παρακαταθήκη της μεταπολεμικής περιόδου που συνεχίζει να δέχεται

τις επιπτώσεις από τα πρότυπα της εκάστοτε εποχής” (Μαϊοπούλου, 2010) εγκαταλείπεται και παρακμάζει. Εκείνοι που μιλούν για το τέλος του δημόσιου χώρου εντοπίζουν τα σημεία της φθοράς στη διαστρέβλωση της έννοιας που δεν εκφράζει πλέον την ελευθερία της χρήσης του αλλά είναι συνώνυμο της κρατικής ή ιδιωτικής ιδιοκτησίας, που συνοδεύεται από περιοριστικά μέτρα προστασίας και ελέγχου. Στο διάστημα των τελευταίων δεκαετιών, όπως περιγράφει η Boyer (1994) “ο δημόσιος χώρος έλαβε μια αρνητική χροιά (γραφειοκρατία, έλεγχος) ενώ ο ιδιωτικός χώρος φαίνεται να συναρπάζει με την ελευθερία επιλογής που ο πλούτος ή ο τρόπος ζωής μπορεί να προσφέρει”. Εισαγόμαστε στην εποχή της πρόσβασης (Rifkin, 2000) όπου ο δημόσιος κατ’ επίφαση, εξυγιασμένος και προστατευμένος χώρος, εγκαταλείπεται, αντιμετωπίζεται ως χώρος μεταβατικός από τον έναν προορισμό στον άλλο και προκαλεί αισθήματα πανικού, φόβου και άγχους στους περαστικούς, ένας χώρος ευπαθής σε φαινόμενα εγκληματικότητας, αφημένος στα περιθωριακά στοιχεία.

Η ανάγκη γεννά σε αυτό το σημείο μια νέα έννοια: είναι το κοινό, μια έννοια πέρα από το δημόσιο και ιδιωτικό (Hardt, Negri, 2009) που ορίζει το δικαίωμα για κοινόχρηστο και ελεύθερο κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά χώρο, που θα προσφέρει ό,τι τα σύγχρονα δεδομένα αρνούνται. Η θεωρία των κοινών ενισχύεται από τα διαδικτυακά μέσα προκειμένου να ανανεώσει τη δομή της δημόσιας σφαίρας, και οργανώνεται από κοινότητες ως ένα δίκτυο κοινωνικών κινημάτων που επεμβαίνουν στον αστικό ιστό και κατοχυρώνουν χωρικά την ύπαρξή τους.

Ο δημόσιος χώρος είναι ένα οργανικό κομμάτι της πόλης που μεταλλάσσεται, με κινητήριο δύναμη την ανάγκη του πλήθους να δώσει παρόν στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Καθώς η δημόσια σφαίρα δε βρίσκει πλέον την έκφρασή της στο δημόσιο χώρο της πόλης, αναζητά διεξόδους μέσα από την οργάνωση των συλλογικοτήτων στους κοινόχρηστους χώρους που σχηματίζονται στον αστικό ιστό.

02. Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ

Σύμφωνα με τον Foucault (1967):
“Ο παραδοσιακός περσικός κήπος αποτελούσε έναν ιερό χώρο ο οποίος έπρεπε να συνενώνει στο κέντρο του ορθογωνίου του τέσσερα σημεία που αντιπροσώπευαν τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, με έναν χώρο ακόμη πιο ιερό από τους άλλους, που ήταν σαν ομφαλός, ο ομφαλός του κόσμου και το κέντρο του. Όλη η βλάστηση του κήπου έπρεπε να κατανέμεται σε αυτόν τον χώρο, σε αυτόν τον μικρόκοσμο.(...) Ο κήπος είναι το πιο μικρό κομμάτι του κόσμου και επιπλέον είναι ολόκληρος ο κόσμος.”

Η κατανόησή του ως μικρογραφία και αναπαράσταση του κόσμου, ως συγχώνευση των δύο βασικών συντελεστών διαμόρφωσης του, της υπερβατικής φύσης και της ανθρώπινης παρέμβασης, μπορεί να εξηγήσει το γεγονός ότι ο κήπος συνιστά αφενός σημαντικό φορέα κοινωνικών και πολιτισμικών στοιχείων της ανθρωπότητας, από τη γέννησή του έως σήμερα, και αφετέρου ισχυρό σύμβολο, έναν συσσωρευτή τόπων.

Ο κήπος χρησιμοποιήθηκε σε πολλές στιγμές της ιστορίας ως καταλύτης, προκειμένου να πληρώσει τα κενά και να καλύψει τις ανάγκες που προέκυπταν από τα εκάστοτε κοινωνικά δεδομένα. Οι κήποι-σύμβολα επίδειξης δύναμης των βασιλικών καθεστώτων, οι κήποι του παιχνιδιού της μπουρζουαζίας, οι εργατικοί κήποι-αντιπερισπασμός από “άνομες” συμπεριφορές και συμπλήρωμα εισοδήματος του νοικοκυριού, οι συλλογικοί σύγχρονοι κήποι-έκφραση της “κοινής” διεκδίκησης αποτελούν μόνο ένα μικρό δείγμα που μπορεί να αποδείξει την παραπάνω θεωρία. Το γεγονός αυτό πηγάζει από τον ευμετάβλητο, ή αλλιώς, τον ενδεχομενικό χαρακτήρα του κήπου με άλλα λόγια, από τη δυνατότητά του, ως κενός χώρος, να μεταλλάσσεται και να φιλοξενεί διαφορετικά προγράμματα και λειτουργίες (Aben, de Wit, 1999).

Στο ίδιο πλαίσιο, η μεσαιωνική εκδοχή του κήπου που αποκαλείται *hortus conclusus*, δηλαδή περικλειστος κήπος, δημιουργείται προκειμένου να προστατεύσει τον άνθρωπο από το φόβο του άγνωστου και του χάους (ο.π.). Ο κήπος ορίζεται ως ένας εντοπισμένος χώρος, όπου ο άνθρωπος μπορεί να απελευθερώσει τις αισθήσεις του, να έρθει σε επαφή με τη φύση και με αυτό τον τρόπο να κατανοήσει τη θέση του στον κόσμο. Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται “ως ένας πανίσχυρος πυκνωτής συμβόλων, ένας δυνητικός τόπος νοήματος” καθώς ενσωματώνει την αιώνια μάχη των αντιθέσεων: το αρσενικό ενάντια στο θηλυκό, το καλό ενάντια στο κακό, ο εαυτός ενάντια στην κοινότητα, το ρεαλιστικό ενάντια στο υπερρεαλιστικό, το μεγάλο ενάντια στο μικρό, η επιστήμη ενάντια στη διαίσθηση” (Francis, Hester, 1995). Ως τις μέρες μας, χρησιμοποιείται για να περιγράψει χώρους-σύμβολα που συμπυκνώνουν στον ορισμό τους ποικίλα αντιθετικά στοιχεία και γεννούν προβληματισμούς πέρα από την “εγκόσμια” παρουσία τους.

Η σύνδεση του κήπου με το μεταφυσικό και το αρχέγονο στοιχείο προσδίδει μια αφορμή για περαιτέρω ανάγνωση της σημειολογίας του. Η ιδιότητα αυτή, από την ανατολή μεταφέρεται σε όλον τον κόσμο για να διαμορφώσει μια καθολική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η μορφή του κήπου είναι συνυφασμένη με την παραδείσια κατάσταση, σωματικής αλλά και πνευματικής ευδαιμονίας. Ο κήπος εκφράζει το ιδεώδες, είναι ένας τόπος αλλά και μια διαδικασία (ο.π.) που φέρνει τον άνθρωπο σε επαφή με την ουτοπική διάσταση της κατοίκησης του στη γη, σε μια σχέση ισορροπίας με τη φύση.

Μια έννοια του ιδεώδους εξηγείται καλύτερα στα πλαίσια μιας αρχιτεκτονικής πρότασης που αφορά στη δημιουργία ενός ενεργειακού θαλάσσιου πάρκου στις ακτές της Καλιφόρνια. Η πρόταση αυτή, το Wave Garden του Yosuke Obuchi, σύμφωνα με τον Foster (2002) είναι ακριβώς αυτό που ορίζουμε ως ουτοπικό, “γιατί μας ωθεί να σκεφτούμε, έστω και για μια στιγμή, “γιατί όχι;” και η δύναμη αυτού του γιατί-όχι έγκειται στο να ανοίξουμε το μυαλό μας και να σκεφτούμε, για μια στιγμή, το τι-είναι”. Ουτοπικό δεν είναι το νοητικό δημιούργημα που στην απόλυτη και αψεγάδιαστη τελειότητά του δε δύναται παρά να μείνει στον κόσμο της νόησης. Είναι εκείνο που μπορεί να αποκαλύψει την ουσία των πραγμάτων, τις αξίες, τα ιδεώδη που θα αναδείξουν τον τόπο σε ευτοπία. Μπορεί να εμπλουτίσει την καθημερινότητα, να εμπνεύσει και τελικά να ενσωματωθεί στην κοινωνική πραγματικότητα ως καταλύτης, φορέας οράματος και αλλαγής.

Ο κήπος, λοιπόν, ορίζεται ως ένας σχεδιασμένος και σαφώς οριοθετημένος χώρος, όπου το φυσικό στοιχείο συναντάται με το τεχνητό. Στην πόλη προσαρμόζεται,

συνήθως, στα κενά που δημιουργούνται από “τη ραγδαία εξάπλωση των αστικών υποδομών και τους συνεχείς μετασχηματισμούς του αστικού τοπίου ” (ο.π). Το παραπάνω δίπολο φυσικού-τεχνητού κατέστησε τον κήπο ένα πολύ χαρακτηριστικό δείγμα της αντιμετώπισης της φύσης από τον άνθρωπο, από τη στιγμή που ο τελευταίος κατάφερε να χαλιναγωγήσει τις δυνάμεις της, προκειμένου να τις χρησιμοποιήσει για την ανάπτυξη του πολιτισμού και της τεχνολογίας. Ως σύμβολα πολιτισμού εμφανίζονται και στη σύγχρονη εκδοχή τους αντιπαραβάλλοντας το πράσινο και την αισθητική στο γκρίζο και αδιάφορο περιβάλλον της πόλης. Σύμφωνα με τη Jane Jacobs (2004), “μάλλον θα είναι η πόλη που θα αφυπνίσει την κατανόηση και την εκτίμηση της φύσης, σε όλο το μεγαλείο και την πολυπλοκότητά της.”

03. Ο ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ

Το Μάρτιο του 2009, στη συμβολή των οδών Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής μια ομάδα πολιτών από την περιοχή των Εξαρχείων επεμβαίνει σε έναν εγκαταλελειμμένο χώρο στάθμευσης μετατρέποντάς τον σε πάρκο. Πρόκειται, όπως τονίζεται και στο διαδικτυακό χώρο του πάρκου, για μια ενέργεια διεκδίκησης ενός χώρου αμφιλεγόμενα δημόσιου, που υπάγεται στην κρατική δικαιοδοσία, προορίζεται για χώρος πρασίνου, όμως, έπειτα από ιδιωτική εκμετάλλευση, παραμένει ακόμη αδρανής. Εκεί, οι πολίτες διαμορφώνουν:

“έναν τόπο δημιουργίας, χειραφέτησης και αντίστασης, ανοιχτό σε δράσεις πολιτικές, πολιτιστικές, αντικαταναλωτικές κλπ. Φιλοδοξεί να είναι, ακόμα, ένας κήπος της γειτονιάς που φιλοξενώντας μέρος της κοινωνικής ζωής των κατοίκων της πέρα από λογικές κέρδους κι ιδιοκτησίας, λειτουργεί σαν τόπος παιχνιδιού και περιπάτου, συνάντησης και επικοινωνίας, άθλησης, δημιουργίας και προβληματισμού, καταργώντας τα στεγανά της διαφορετικής ηλικίας, καταγωγής, μορφωτικού επιπέδου, κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης” (Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου, 2009).

Η δράση της κατάληψης του χώρου εντάσσεται σε ένα ευρύτερο κλίμα αμφισβήτησης και αντίδρασης λόγω της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής κρίσης-της οποίας τα σημάδια έχουν αρχίσει ήδη να διαφαίνονται από το προηγούμενο έτος-ενώ αφορμάται από τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 2008. Εμφανίζεται δε ως έκφραση της ανάγκης, αφενός οικολογικού προσανατολισμού, για περισσότερο πράσινο στην πόλη και αφετέρου για επανοικειοποίηση και ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου. Το πάρκο Ναυαρίνου λειτουργεί έως σήμερα, περισσότερο εστιασμένο στο ύψος και τις ανάγκες της κοινότητας που τον δημιούργησε, οργανώνοντας ωστόσο ακόμη δραστηριότητες και γεγονότα με κοινωνικό χαρακτήρα. Αποτελεί το πιο γνωστό παράδειγμα στην Αθήνα του

φαινομένου που θα περιγράψουμε παρακάτω, του συλλογικού κήπου.

Συλλογικός κήπος, λοιπόν, είναι ένας αστικός κήπος, με έντονα τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου, ο οποίος δημιουργείται, διαχειρίζεται και χρησιμοποιείται από ενεργούς πολίτες. Στον πυρήνα του βρίσκεται μια κοινότητα, που διαμορφώνεται και λειτουργεί συλλογικά ενώ βασίζεται στον εθελοντισμό. Οι κήποι αυτοί τείνουν να οργανώνονται σε δίκτυα, ιδιαίτερα χάρη στην επέκτασή τους στον κόσμο του διαδικτύου, ο οποίος προσφέρει πολλές δυνατότητες προς αυτήν την κατεύθυνση.

Οι συλλογικοί κήποι γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθιση, τα τελευταία χρόνια, σε χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης καθώς και στην Αμερική, όπου η αξία τους είναι και νομοθετικά κατοχυρωμένη, αν και η πολύπλοκη δομή τους τους απομακρύνει από αυτό που, στην ελληνική εκδοχή, εμφανίζεται με όρους κοινωνικού κινήματος. Στην παρούσα εργασία, πηγή πληροφοριών και σημείο αναφοράς θα αποτελέσουν κυρίως οι jardins collectifs της Γαλλίας, όπως και οι community gardens των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς συνιστούν δύο περιπτώσεις που, καταρχάς, συνοδεύονται από πλούσια βιβλιογραφία αναλογική της δράσης και του πλήθους των παραδειγμάτων που υπάρχουν σε αυτές τις χώρες και, επιπλέον, γιατί η πορεία τους θεωρείται ενδεικτική του ρόλου που διαδραμάτισαν στην κοινωνική ζωή του τόπου τους. Σημαντική, επίσης, θεωρείται η συμβολή των επονομαζόμενων αυτοδιαχειριζόμενων πάρκων της Αθήνας οι οποίοι προσδίδουν στην έννοια του συλλογικού κήπου μια πιο έντονα κοινωνική διάσταση και μια χροιά ακτιβισμού.

Η επιλογή του όρου “συλλογικός κήπος” στα ελληνικά από το αντίστοιχο “jardin collectif” ή, πριν από αυτό, το “jardin partagé” (μοιρασμένος κήπος) προτιμήθηκε από το “κοινοτικός κήπος” (κατά το “community garden”) ή από πιο επαναστατικό “αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο”, ακριβώς για να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη συλλογική μορφή των υποκειμένων της δράσης αυτής και στην αντιστοιχία της με την αναδυόμενη θεωρία των κοινών, όπως θα παρουσιαστεί εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο.

Για να κατανοηθεί πιο εύκολα η έννοια του συλλογικού κήπου θα μπορούσαμε να ορίσουμε πέντε στοιχεία ως χαρακτηριστικά του γνωρίσματα: αυτά αφορούν στις συνθήκες δημιουργίας, στους χώρους που συνήθως αποτελούν το σκηνικό τέτοιων δράσεων, στη διαδικασία της φύτευσης και στο στοιχείο του κήπου, στους όρους διαχείρισης και στην πρόσβαση και χρήση του από τους πολίτες.

Η δημιουργία

Ο συλλογικός κήπος δημιουργείται με την πρωτοβουλία μιας κοινότητας πολιτών που αποφασίζει να επέμβει στο δημόσιο χώρο. Τα κίνητρα των μελών της κοινότητας αυτής μπορεί να ποικίλουν, από οικολογικά ή κοινωνικά έως προσωπικά, σχηματίζουν, όμως, συνολικά μια κίνηση πολιτική, μια δημόσια έκφραση των απαιτήσεων τους πάνω στο χώρο. Στην περίπτωση των θεσμοθετημένων κήπων, η πρωτοβουλία των πολιτών μεταφέρεται σαν αίτηση προς έγκριση στους τοπικούς φορείς. “Από την ιδέα των κατοίκων ως την έγκριση της διαχείρισης στο δημόσιο χώρο, είναι αναγκαία μια διαδικασία.” (Besnier, 2010) Σε αυτή τη διαδικασία περιλαμβάνεται η ανίχνευση του κατάλληλου χώρου για τη διαμόρφωση του κήπου και η καταγραφή των παραμέτρων λειτουργίας και προσανατολισμού του. Σε διαφορετική περίπτωση, η δημιουργία του συλλογικού κήπου λαμβάνει χαρακτήρα κατάληψης, συνήθως παράνομης, ενός χώρου που βρίσκεται σε κατάσταση διαθεσιμότητας. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι οι συνθήκες εκκίνησης ενός συλλογικού κήπου αποτελούν συχνά προϊόν διαφόρων συγκυριών, που δημιουργούν σε δεδομένο χώρο και χρόνο γόνιμο έδαφος για την εμφάνιση του κήπου. Σε κάθε περίπτωση, ο σφετερισμός του χώρου γίνεται συλλογικά, αποτελεί ορόσημο για την μετέπειτα ύπαρξη του κήπου, ενώ συνήθως γνωστοποιούνται τα βασικά χαρακτηριστικά του, τα κίνητρα και οι επιθυμητοί στόχοι προς επίτευξη.

Ο χώρος

Όπως είδαμε και στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, οι χώροι στους οποίους οργανώνονται συνήθως οι συλλογικοί κήποι είναι χώροι δυναμικοί, με άλλα λόγια, χώροι που βρίσκονται σε μια ανενεργή κατάσταση, μια κατάσταση αναμονής, ενώ το θεσμικό τους περιβάλλον είναι τέτοιο, που “επιτρέπει” την ανάπτυξη παρεμβατικής δραστηριότητας, ώστε να μετατρέπονται σε “χώρους συνύπαρξης αλλά και συνθήκης σύγκλισης στον ίδιο τόπο της δράσης ενεργών κοινωνικών υποκειμένων” (Παπαλεξόπουλος, 2010). Πρόκειται για υπαίθριους, ανοιχτούς χώρους, εντοπισμένους στη σύγχρονη μητρόπολη, που βρίσκονται συχνά κοντά σε περιοχές με κύρια τη χρήση κατοικίας, και απευθύνονται σε μια γειτονιά, μια τοπική κοινότητα. Έχει παρατηρηθεί ότι συλλογικοί κήποι εμφανίζονται σε περιοχές όπου υπάρχουν έντονα κοινωνικά προβλήματα, όπως για παράδειγμα αυξημένη εγκληματικότητα, ανεργία, κρούσματα ρατσιστικής συμπεριφοράς και δρουν καταλυτικά, φαινόμενο που περιγράφεται από τον όρο “greenlining”.

Το “greenlining” δημιουργήθηκε ως οξύμωρο σχήμα στο “redlining”, όρο

που χρησιμοποιήθηκε από τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρείες για να δηλώσει τον αποκλεισμό υποβαθμισμένων περιοχών από την παροχή των υπηρεσιών τους. Οι συλλογικοί κήποι λειτουργούν, αντίθετα, αναβαθμίζοντας περιθωριοποιημένες περιοχές, εντάσσοντάς τις ξανά στο χάρτη, δημιουργώντας ευκαιρίες για οικονομική ανάκαμψη και κοινωνική δραστηριότητα (Malakoff, 1995).

Η διαδικασία της φύτευσης

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η διεκδίκηση και κατάληψη ενός αστικού “κενού” χώρου λαμβάνει συμβολικό χαρακτήρα μέσω της διαδικασίας της φύτευσης. Η ένδειξη φροντίδας προς έναν τέτοιο χώρο, εγκαταλελειμμένο και σε κατάσταση παρακμής, που χρησιμοποιείται συνήθως ως “κάδος” αστικών απορριμμάτων, αντανακλά τη στροφή που συντελείται όσον αφορά στην αντιμετώπιση του δημόσιου χώρου από τους χρήστες του.

Ο σχεδιασμός του κήπου σε ένα χώρο κενό, πλέον, είναι σημαντικός για τη λειτουργία του και συνήθως αναλαμβάνεται από επαγγελματία ανάλογα με τις συνθήκες. Σε πολλές περιπτώσεις και σύμφωνα με τη λογική του καταμερισμού εργασιών στα μέλη της κοινότητας, ο σχεδιασμός ανατίθεται σε έναν αρχιτέκτονα ή τοπογράφο, ακόμη και αν πρόκειται για φοιτητή, όπως έγινε στην περίπτωση του κήπου United We Sprout στο Chicago (Francis, Hester, 1995). Αν υπάρχει υποστήριξη από θεσμικούς φορείς την ευθύνη αναλαμβάνει ο αρμόδιος οργανισμός φροντίζοντας να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες της κοινότητας αλλά και τις ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος. Το σχέδιο διαμόρφωσης του κήπου εγκρίνεται με συλλογικές διαδικασίες από την κοινότητα και εφαρμόζεται με συμμετοχή όλων.

“Ο κήπος δεν είναι μόνο ουσιαστικό αλλά και ρήμα” (Francis, Hester, 1995) ενεργητικό που γεννά την ευθύνη και τη δέσμευση του ανθρώπου προς έναν τόπο που ο ίδιος δημιουργεί και συντηρεί. Για αυτό το λόγο, στη διαδικασία της κηπουρικής συμμετέχουν ενεργητικά και με πνεύμα εθελοντισμού τα μέλη της κοινότητας. Συνήθως, επίσης, ο κήπος μπορεί να χωρίζεται σε κομμάτια γης των οποίων η καλλιέργεια αναλαμβάνεται από διαφορετικά μέλη της κοινότητας, μια διαδικασία που θυμίζει τους παλαιότερους εργατικούς κήπους και εφαρμοζόταν προκειμένου να αυξηθεί το αίσθημα υπευθυνότητας απέναντι στη γη, αλλά και για να αυξηθεί η παραγωγικότητα σε φυσικά αγαθά.

Η διαχείριση

Για την εξασφάλιση της συνέχειάς του, κάθε συλλογικός κήπος που

δημιουργείται πρέπει να ορίσει τους βασικούς κανόνες που θα διέπουν τη λειτουργία του. Αυτοί οι κανόνες μπορεί να διαφέρουν, από περίπτωση σε περίπτωση, κρατούν όμως ένα κοινό χαρακτηριστικό: το συλλογικό τρόπο λήψης αποφάσεων. Οι συνελεύσεις της κοινότητας αποτελούν ένα σύνηθες γεγονός στα πλαίσια της διαχείρισης του συλλογικού κήπου, ένα γεγονός που κοινοποιείται εκ των προτέρων και στο οποίο μπορούν να συμμετάσχουν ελεύθερα οι πολίτες. Η διαδικασία αυτή απηχεί τις αξίες της συμμετοχικής δημοκρατίας καθώς στηρίζεται στο διάλογο για να επιλύσει τα θέματα που προκύπτουν στη λειτουργία του κήπου. Συνήθως, ακολουθεί την πολιτική της διαφάνειας, καθώς τα θέματα, τα αποτελέσματα αλλά και ανακοινώσεις επικείμενων δραστηριοτήτων εμφανίζονται στον in situ ή διαδικτυακό χώρο της κοινότητας.

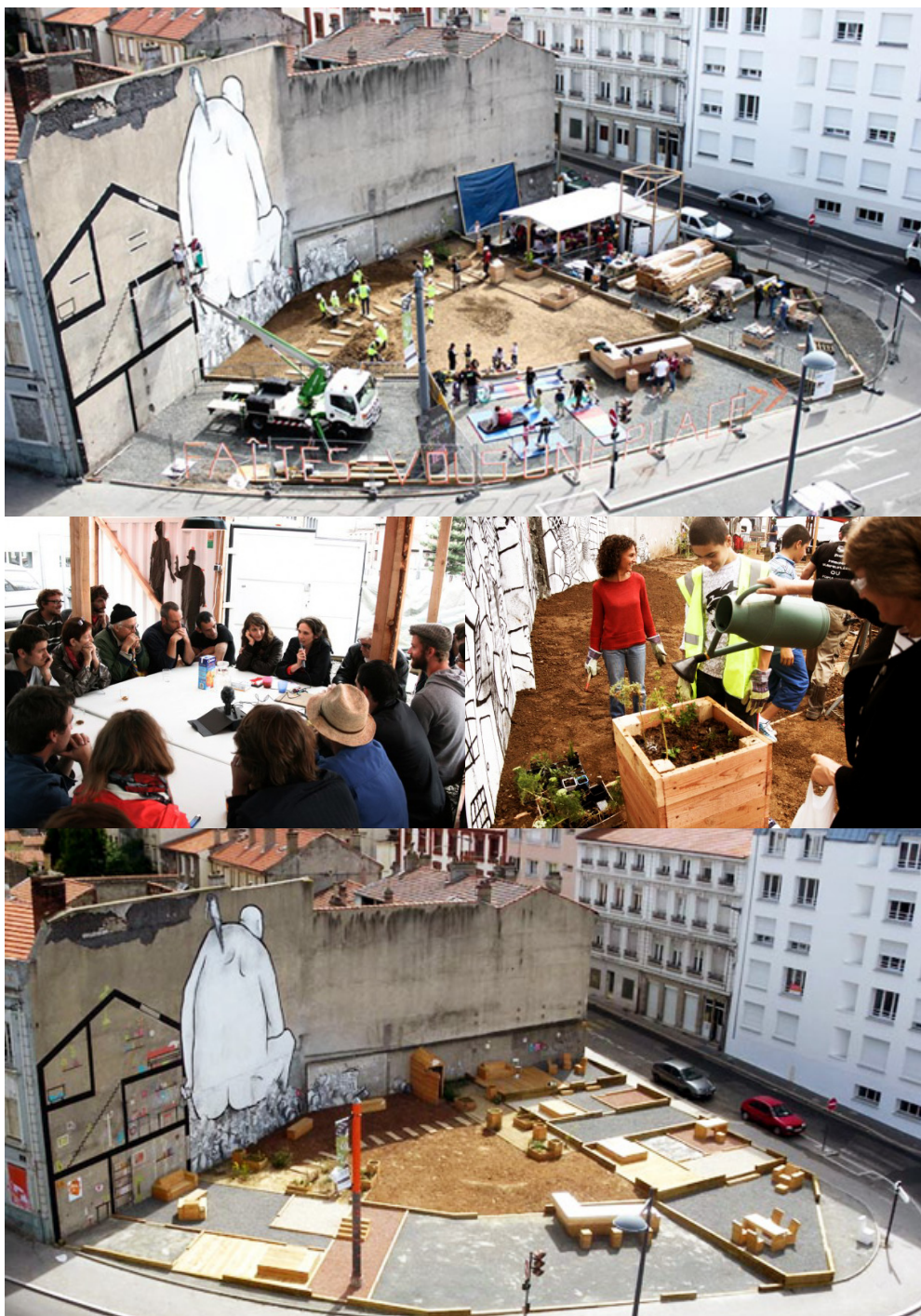
Η χρήση

Ο συλλογικός κήπος δημιουργείται από μια ομάδα πολιτών με ακτιβιστικές προθέσεις που, στη συνέχεια, επιμελείται και διαμορφώνει τον κήπο, τις δραστηριότητες και ορίζει το θεωρητικό πλαίσιο που τον συνοδεύει. Η κοινότητα αυτή αποφασίζει και τους κανόνες που ακολουθεί σχετικά με την πρόσβαση, ελεύθερη ή μη, από το ευρύτερο κοινό. Παρόλο που υπάρχουν και κάποιοι κήποι που ορίζουν την πρόσβαση αυστηρά και μόνο στα πλαίσια των μελών του, στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε την πλειονότητα των συλλογικών κήπων, οι οποίοι ορίζονται ως δημόσιοι χώροι, δηλαδή ελεύθεροι στη χρήση από τους πολίτες. Στην περίπτωση αυτή, τα όρια ανάμεσα στην κοινότητα που διαχειρίζεται τον κήπο και στους υπόλοιπους πολίτες είναι δυσδιάκριτα καθώς ο καθένας δύναται να συμμετέχει, τόσο στις δραστηριότητες που διαμορφώνουν την πολιτιστική ζωή του κήπου, όσο και σε εκείνες που εξασφαλίζουν την εύρυθμη λειτουργία του. Η συμμετοχή αυτή δεν επιβάλλει κανενός είδους περιορισμό, όπως η επιβολή κάποιου χρηματικού αντιτίμου ή συγκεκριμένου τρόπου συμπεριφοράς και εμφάνισης. Σταδιακά, η κοινότητα περνώντας από διαφορετικά στάδια ανοικτότητας, διαμορφώνει την ταυτότητά της σύμφωνα με τις επιλογές των μελών της, η οποία εκφράζεται μέσω του εκάστοτε συλλογικού κήπου και συνδέει άρρηκτα την ύπαρξη της πρώτης και του δεύτερου.

Για να ολοκληρωθεί η παρουσίαση της έννοιας του συλλογικού κήπου θα πρέπει να επισημάνουμε τη σημασία που έχει σήμερα στη διαμόρφωση και ανάπτυξη του φαινομένου η συμβολή των ψηφιακών μέσων, με την οποία οι κήποι έχουν τη δυνατότητα να οργανωθούν σε υπερτοπικά δίκτυα. Τα δίκτυα αυτά

Εικόνα 1_ Εορτασμός των αγγλικών συλλογικών κήπων Bankside Open Spaces Trust για τη 10η επέτειο του Tate Modern Gallery (Μάιος 2010)
Εικόνα 2_ Δημιουργία συλλογικού κήπου Centquatre στο Παρίσι (Μάιος 2009)

Εικόνα 3_ Δημιουργία κοινόχρηστης πλατείας, με πρωτοβουλία της ομάδας collectif etc στο Saint-Etienne της Γαλλίας και εθελοντική συμμετοχή των πολιτών (Μάρτιος 2011)

παίρνουν πλέον τις διαστάσεις συλλογικού κινήματος και αποκτούν ανάλογη ισχύ σε θέματα που αφορούν στη διαχείριση και την αντιμετώπισή τους από την πολιτεία. Μπορούν να δημοσιοποιήσουν υλικό για τη δράση τους, να πραγματοποιήσουν έρευνες για το έργο τους, να ευαισθητοποιήσουν την κοινή γνώμη. Παράλληλα, μέσω των δικτύων η κάθε κοινότητα μπορεί να κοινοποιήσει τους στόχους και τα κίνητρά της, τις δραστηριότητες και τα γεγονότα που οργανώνει, να επικοινωνήσει με κοινότητες παρόμοιου ενδιαφέροντος ή και να εμπνεύσει τη γέννηση νέων κήπων.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ

**ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΠΟΛΗ
ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΤΟΠΙΚΕΣ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΤΗΤΕΣ**

A1. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ ΕΝ ΜΕΣΩ ΚΡΙΣΗΣ

A1.1 Αλλαγή παραδείγματος

Η κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η σύγχρονη πόλη εκφράζεται με το φαινόμενο της αλλαγής παραδείγματος. Η κρίση είναι μια διαδικασία που προοιωνίζει τη στροφή του ισχύοντος παραδείγματος προς ένα νέο παράδειγμα, μια νέα θεωρία. Η γενική πόλη που σχηματίστηκε, στα τέλη του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, είναι αποτέλεσμα της σύνθεσης διαφόρων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, τεχνολογικών δεδομένων που δρουν σήμερα σε μεγάλες σφαίρες επιρροής και διαδίδονται με μεγάλες ταχύτητες. Χαρακτηρίζεται από το καταναλωτικό πρότυπο που καθιέρωσε το ισχύον οικονομικό σύστημα, και το οποίο έθεσε νέους κανόνες στην κοινωνική ζωή και την αντίληψη της αστικής πραγματικότητας. Ο δημόσιος χώρος της πόλης απομακρύνεται από την κοινωνική του λειτουργία και, είτε παραλλάσσεται σε ελεγχόμενο καταναλωτικό θύλακα, είτε παραμένει ως αρνητικό υπόλειμμα του κτισμένου χώρου. Καθώς φαίνεται ότι το πρότυπο αυτό αρχίζει να παρακμάζει, στη θέση του εμφανίζεται μια νέα κίνηση, τα κοινά. Συλλογικότητες πολιτών διεκδικούν ξανά τις κανονιστικές δομές της πόλης και εγγράφονται στους χώρους μέσα από μικρές επεμβάσεις από κάτω προς τα πάνω (bottom-up).

Καπιταλισμός

Όσον αφορά στον καπιταλισμό οι Hardt και Negri (2000) σημειώνουν:

“Είναι αλήθεια ότι όταν ήταν αναγκαίο, λόγω της συσσώρευσης (ώστε να ενθαρρυνθεί η επιτάχυνση ή η μεταπήδηση στην ανάπτυξη, για να συγκεντρωθούν και να κινητοποιηθούν τα μέσα παραγωγής, για να γίνει πόλεμος κλπ), η δημόσια ιδιοκτησία επεκτάθηκε,

απαλλοτριώνοντας μεγάλα κομμάτια της αστικής κοινωνίας και μεταφέροντας πλούτο και ιδιοκτησία στο συλλογικό. Αυτή η δημόσια ιδιοκτησία, παρόλα αυτά, σύντομα ιδιωτικοποιήθηκε. Σε κάθε διαδικασία, η κοινή ιδιοκτησία (...) μετατρέπεται σε δημόσιο έξοδο (...) που λειτουργεί τελικά για το ιδιωτικό κέρδος. (...)Ο καπιταλισμός θέτει σε κίνηση έναν φαύλο κύκλο σφετερισμών των δημόσιων αγαθών: την απαλλοτρίωση του ό, τι είναι κοινό.”

Νεοφιλελευθερισμός

“Η παρούσα νεοφιλελευθερική τάση προς την ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών της ενέργειας και της επικοινωνίας είναι μια ακόμη στροφή της σπείρας.” (ο.π.)

Ο νεοφιλελευθερισμός ακολουθεί ουσιαστικά την καπιταλιστική λογική εφαρμόζοντάς την σε θέματα που αφορούν την πολιτική και την κοινωνία. Οι δημόσιες υπηρεσίες αποκρατικοποιούνται, ενώ η διαχείριση τους διαμοιράζεται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα να χάνονται σταδιακά θεσμοί, όπως το κράτος πρόνοιας, και να αποκλείονται από βασικά αγαθά ασθενείς κοινωνικές ομάδες.

Βιοπολιτική

“Η σύγχρονη οικονομική παραγωγή βρίσκεται σε μια μεταβατική περίοδο στην οποία όλο και περισσότερο τα αποτελέσματα της καπιταλιστικής παραγωγής είναι κοινωνικές σχέσεις και μορφές ζωής. Η καπιταλιστική παραγωγή, με άλλα λόγια, γίνεται βιοπολιτική.” (Hardt, Negri, 2009)

Με την ανάπτυξη των μέσων και της τεχνολογίας, η διαδικασία της παραγωγής αποδεσμεύεται χωρικά και χρονικά και μπορεί πλέον να πραγματοποιηθεί, ουσιαστικά, παντού και πάντα. Καθώς τα μεταφορτικά εργοστάσια παραγωγής μεταφέρονται σε αναπτυσσόμενες χώρες, η νέα εργατική τάξη (freelancers) μεταπλάθεται και περιλαμβάνει, στη σύγχρονη εκδοχή της, κάθε επαγγελματία χωρίς διακρίσεις και ταξινομήσεις. “Το να ζεις και να παράγεις έχουν δυσδιάκριτα όρια” (Hardt, Negri, 2004).

Μεταφορτική παραγωγή

Με την ανάπτυξη των άυλων αγαθών, το κοινωνικο-οικονομικό πρότυπο παραγωγής και κατανάλωσης που ίσχυε έως τότε μεταλλάσσεται για να περιλάβει την παραγωγή πληροφοριών και δικτύων επικοινωνίας, με στόχο την αύξηση της αποδοτικότητας των παραγόμενων προϊόντων και των υπηρεσιών. Η μεταφορτική

παραγωγή, όπως ονομάζεται, εξειδικεύεται χρησιμοποιώντας διάφορα τεχνάσματα προκειμένου να δημιουργήσει “ελκυστικά” προϊόντα προς κατανάλωση, αλλά και να τα παρουσιάσει στο κοινό με τον πιο δελεαστικό τρόπο. Σε αυτή τη διαδικασία συμμετέχει σαφώς η βιοπολιτική: “Στο μεταφορντικό εργοστάσιο, όπου η παραγωγική εργασία επενδύει όλα τα στοιχεία των ανθρώπινων σχέσεων και παίρνει τη μορφή της γλώσσας και της επικοινωνίας, οι μηχανές αντικαθίστώνται από τη ζωντανή εργασία, τους ίδιους τους εργάτες και την πιθανή τους συνεργασία” (Aureli, Tattara, 2011).

Ο μεταφορντισμός αντανακλά, όμως, γενικότερα τις σύγχρονες κοινωνικές τάσεις, καθώς συμβολίζει τη στροφή από το υλικό στο άυλο, από το προϊόν στην υπηρεσία και την πληροφορία. Η γνώση των διαδικασιών και διαχείρισης των μέσων παραγωγής καθίσταται βασικός παράγοντας για την επαγγελματική ανέλιξη, ενώ προς την ίδια κατεύθυνση ωθεί και η ανάπτυξη των ψηφιακών μέσων.

A1.2. Τέσσερις θεωρίες για τη σύγχρονη πόλη

Το σκηνικό των διεργασιών αυτών αποτελεί η σύγχρονη πόλη, που ενσωματώνει τις δράσεις και αντιδράσεις της οικονομικής παραγωγής, το κοινωνικό γίνεσθαι, τις πολιτικές διαδικασίες και τις πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις.

Πλήθος θεωρητικών παρατηρώντας τη στροφή που άρχιζε να διαφαίνεται στον αστικό τρόπο ζωής, ήδη εδώ και δύο δεκαετίες, σχολίασαν τη σύγχρονη πόλη με διάθεση άλλοτε δηκτική, άλλοτε πεσιμιστική και άλλοτε απλά διερευνητική, καθώς μέσα από τη σημειολογία της αστικής καθημερινότητας αναδύονταν σιγά σιγά τα νέα πρόσωπα της μητρόπολης: μια πόλη χωρίς ταυτότητα που παρομοιάζεται με σκουπιδότοπο (junkspace), μια πόλη παγκόσμια που παράγει άτυπες πολιτικές, μια πόλη που λειτουργεί σαν ελεύθερο λογισμικό, μια πόλη κατακερματισμένη σε κόμβους και δίκτυα, μια πόλη υβριδική, ψηφιακή και in situ και πολλά άλλα παραδείγματα που δεν είναι δυνατό να αναφερθούν σε μια παράγραφο. Ας δούμε, όμως, εκτενέστερα κάποια από αυτά τα παραδείγματα για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε σε μεγαλύτερο βάθος τη σύγχρονη πόλη.

Η παγκόσμια πόλη

Πρόκειται για έναν όρο που χρησιμοποίησε η κοινωνιολόγος Saskia Sassen (1991) για να περιγράψει τις σύγχρονες μητροπόλεις, οι οποίες επηρεασμένες σαφώς από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, αντιμετωπίζονται ως κόμβοι του παγκόσμιου οικονομικού και κοινωνικού δικτύου. Οι πόλεις αυτές, εκτός από την

πληθυσμιακή και χωρική τους επέκταση, ιεραρχούνται ανάλογα με την επιρροή που ασκούν στην παγκόσμια πραγματικότητα. Στο έδαφός τους συνήθως φιλοξενούνται έδρες παγκόσμιων επιχειρήσεων και τραπεζών, κέντρα πολιτισμού διεθνούς εμβέλειας και στεγάζονται πολιτικές ηγεσίες ισχυρών κρατών. Οι παγκόσμιες πόλεις, λόγω της έκτασης και της σημασίας τους, θεμελιώνονται σε οργανωμένα συστήματα κοινωνικών δομών. Όσο πιο υψηλά στην ιεραρχία της παγκοσμιοποίησης βρίσκεται μια πόλη, τόσο περισσότερο “απαιτείται η ισχυροποίηση των μεθόδων συγκέντρωσης των στρατηγικών λειτουργιών και δυνατοτήτων της. Το αποτέλεσμα είναι ότι η παγκόσμια πόλη μεταμορφώνεται σε χώρο κρίσιμων οικονομικών και πολιτικών λειτουργιών.” (Sassen, 2011) Παρόλα αυτά, η αδυναμία μπορεί να εντοπιστεί στην απουσία δομών των τοπικών κοινωνικών μονάδων, γεγονός που συνταράσσει συνολικά τις αστικές δομές. Η αστοχία της κρατικής εξουσίας αναγκαστικά στρέφει το βλέμμα προς νέες άτυπες πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες που αντιπροσωπεύουν μια κίνηση από κάτω προς τα πάνω (bottom-up) και αντιμετωπίζουν ουσιαστικά παγκόσμια προβλήματα μέσα από τοπικές παρεμβάσεις.

Η Γενική Πόλη

Για τον Rem Koolhaas (1995), η μητρόπολη μοιάζει με τα αεροδρόμια της: πρόκειται για ένα σύγχρονο χώρο, ο οποίος χρησιμοποιείται καθημερινά από αμέτρητους περαστικούς/ταξιδιώτες ως ενδιάμεσος σταθμός στις μετακινήσεις τους. Στόχος της είναι να μπορέσει να αποτυπώσει μια ταυτότητα, η οποία έχει χάσει πλέον την αξία της, έπειτα από την υπερέκθεση και την κατανάλωσή της ως “πολιτιστικό προϊόν”, με σαφήνεια και ευγλωττία. Το αποτέλεσμα, όμως, είναι ανεπιτυχές και ψευδές. Αυτό δεν είναι όμως και απαραίτητα κακό. Η κενότητα αντιμετωπίζεται ως ελευθερία, ως αποδέσμευση από τον περιοριστικό χαρακτήρα της ταυτότητας. “Η Γενική Πόλη είναι η αποθέωση της έννοιας των πολλαπλών επιλογών: όλα τα τετραγωνάκια επιλεγμένα, μια ανθολογία όλων των επιλογών. (...) Σε αυτή την αποθέωση των πολλαπλών επιλογών, δε θα είναι ποτέ ξανά δυνατό να αναπλάσουμε το αίτιο και το αιτιατό. Λειτουργούν-αυτό είναι όλο”(Koolhaas, 1995). Στην πόλη αυτή, ο δημόσιος χώρος καταλαμβάνεται πλέον από τα αυτοκίνητα και ο υπολειμματικός χώρος είναι αυτός που συγκρατεί τα κομμάτια της. “Η Γενική Πόλη είναι ρεαλιστική και λειτουργική. Στεγάζει το αρχέγονο και το μελλοντολογικό”(ο.π.).

Ο Σκουπιδότοπος (Junkspace)

Ένα βήμα και εφτά χρόνια μετά τη διατύπωση της θεωρίας για τη Γενική Πόλη, έρχεται ο Σκουπιδότοπος, μια θεωρία που δεν είναι σαφές αν αντιστοιχεί αποκλειστικά στην πόλη: “ο σκουπιδότοπος είναι το διπλό σώμα του χώρου (...), ένα κολοσσιαίο πάπλωμα προστασίας που καλύπτει τη γη, το άθροισμα όλων των αποφάσεων που δεν έχουν παρθεί, τα θέματα που δεν αντιμετωπίστηκαν, οι επιλογές που δεν έγιναν, οι προτεραιότητες που έμειναν απροσδιόριστες, αντιθέσεις διαιωνισμένες.” (Koolhaas, 2002). Ο σκουπιδότοπος αντιπροσωπεύει το χάος της σύγχρονης πραγματικότητας. “Είναι ένα patchwork των μόνιμα ασυνάρτητων, χωρίς ραφές” (ο.π.). Δε θα μπορούσε να σχεδιαστεί και μάλλον δε θα είχε και νόημα, εφόσον η δομή του βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς μεταβολής, χωρίς όμως να εξελίσσεται. Σημασία έχει ο σύνδεσμος, ο οποίος όμως δεν ενώνει, απλά συρράπτει ετερότητες σε “ένα μωσαϊκό με κοινό παρονομαστή το εγώ” (ο.π.).

Η υβριδική πόλη

Αναμφισβήτητα, το διαδίκτυο είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας του σύγχρονου αστού. Ο κοινωνιολόγος Manuel Castells (1996) παρατηρεί: “ό, τι κάνουμε από τη στιγμή που ξεκινάει η μέρα ως το τέλος της, το κάνουμε μέσω του διαδικτύου”. Αν λάβουμε δε υπόψη και τα νέα δεδομένα, δηλαδή τη χωρική του αποδέσμευση, χάρη στην εμφάνιση και διάδοση του ασύρματου δικτύου και τις έξυπνες συσκευές κινητής τηλεφωνίας, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι γίνεται λόγος πλέον για ένα φαινόμενο με ιδιαίτερη σημασία και επιρροή στη ζωή της σύγχρονης πόλης.

Από τη μια πλευρά, τα ψηφιακά μέσα μπορούν να ανακατασκευάσουν τη δομή της δημόσιας σφαίρας, χάρη στις απεριόριστες δυνατότητες επικοινωνίας και πληροφόρησης που προσφέρουν. Από την άλλη, όμως, μπορούν να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον ατελείωτων διαδρομών με συγκεκριμένη αφετηρία και προορισμό ανάμεσα στους κόμβους ενός δικτύου που κατευθύνεται από την ψηφιακή αναπαράσταση της πόλης. Οι ενδιαμέσοι χώροι, ανάμεσα στους κόμβους αυτούς, παραμένουν στην αφάνεια (Di Siena, 2011), χάνοντας τη σημασία και τη θέση τους στο χαώδες αστικό μάτριξ.

A1.3. Αναζήτηση εξόδου

Οι παραπάνω θεωρίες απεικονίζουν μια πόλη η οποία βρίσκεται από

Εικόνα 4_ Πεζόδρομος Πατριάρχου Γρηγορίου 5ου, Αθήνα, τα συνθήματα στους τοίχους του Πανεπιστημίου, 13/02/2012

Εικόνα 5_ Πλατεία Κοραή, Αθήνα, καμμένο κτίριο τράπεζας, 13/02/2012

καιρό σε μια κατάσταση ασταθή και επισφαλή. Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεσπάει το 2008, αποκαλύπτει πολλά χάσματα στη δομή της και αφήνει να διαφανούν οι χαλαροί δεσμοί που συγκρατούσαν μέχρι τώρα το σώμα της. Η κρίση και η αμφισβήτηση γίνεται το πιο επίκαιρο θέμα των ημερών. Ιδιαίτερα σε χώρες που πλήγονται σημαντικά από την οικονομική κρίση, όπως η Ελλάδα, η λιτότητα γίνεται τρόπος ζωής. Αναλογικά κλιμακώνεται και ο φόβος σε μια κοινωνία όπου ο κίνδυνος παραμονεύει πλέον σε κάθε γωνία.

Η λιτότητα, όμως, έχει δύο όψεις. Γιατί, για εκείνους που θα επιβιώσουν από την “εποχή των τεράτων”, όπως ονομάζει ο Gramsci τις περιόδους εκείνες όπου ο παλιός κόσμος πεθαίνει, ενώ ο νέος δεν έχει ακόμη ξεκινήσει να διαμορφώνεται, (Δραγώνας, 2011δ) η κατάσταση αυτή μπορεί κατά κάποιο τρόπο να είναι δημιουργική. Σε αυτό το παιγνιώδες στάδιο βρίσκονται και οι σύγχρονοι αστοί.

Αναζητώντας πρότυπα ζωής πιο απλά, πολλοί είναι εκείνοι που αποφασίζουν να εγκαταλείψουν τη σύγχρονη πόλη και να μετακινηθούν σε επαρχιακές περιοχές, συντελώντας σε ένα νέο κύμα αποαστικοποίησης (Berry, 2008). Όσοι δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα ή επιλέγουν να παραμείνουν στην πόλη, στρέφουν πλέον την προσοχή τους σε αυτήν την ίδια, με στόχο το δεδομένο να αντικατασταθεί από το απρόσμενο, και το δυστοπικό συνεχές να διαρρηχθεί από οάσεις ευτοπίας. Η τάση αυτή στροφής στην πόλη (και, όπως θα δούμε παρακάτω, επιστροφής στη φύση) δημιουργεί μια νέα θεωρία, κατά την οποία η πόλη εμπεριέχει το στοιχείο του ανολοκλήρωτου (Sassen, 2011). Βρίσκεται, δηλαδή, σε μια ροϊκή διαδικασία συνεχούς ανάπλασης μέσα από αμέτρητες παρεμβάσεις κυρίως εκ των κάτωθεν. Το σκηνικό της, λοιπόν, επανεξετάζεται, προτείνονται νέοι τρόποι πρόσληψης της αστικής εμπειρίας σε μια προσπάθεια ο αστός να εντοπίσει τη θέση και τη δράση του στο ατέλειωτο μάτριξ της πόλης. Γιατί, ακριβώς, αν η εποχή δημιουργεί ανασφάλεια επιβάλλει τη νοσταλγία τρόπων ζωής που θυμίζουν το αίσθημα της οικειότητας, της ασφάλειας, του ανήκειν.

A2. Η ΑΠΑΞΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

A2.1. Η εξαφάνιση του δημόσιου χώρου

Aξίζει να εκκινήσουμε την περιγραφή του “τέλους” του δημόσιου χώρου, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, με μια ακόμη ιστορία που, μάλιστα, παρά την παλαιότητά της, είναι άκρως καιρία. Το άρθρο, στο οποίο βασίζεται η ιστορία, τιτλοφορείται “το τέλος του δημόσιου χώρου” (The end of public space), μια διαπίστωση που αφορμάται από το περιστατικό μιας διαμάχης, με μήλον της έριδος ένα κομμάτι δημόσιου χώρου. Η περίπτωση θυμίζει πολύ αυτή του πάρκου Ναυαρίνου: πρόκειται για έναν αμφιλεγόμενο, εγκαταλελειμμένο χώρο που καταλαμβάνεται συλλογικά και φυτεύεται ως ένδειξη διεκδίκησης του δικαιώματος διαχείρισης του δημόσιου χώρου, αλλά και περαιτέρω ως τοπόσημο αντίδρασης κατά της εξουσίας· ο χώρος αυτός ονομάζεται People’s Park, δηλαδή το πάρκο των ανθρώπων. Εικοσιπέντε χρόνια μετά την κατάληψη του χώρου, όταν ο νόμιμος δικαιούχος του χώρου, το πανεπιστήμιο της California, αποφασίζει να τον μετατρέψει σε χώρο ψυχαγωγίας και αθλητισμού για τους φοιτητές. Η διαμάχη αναζωπυρώνεται ανάμεσα στα δύο μέτωπα, που αντιπροσωπεύουν δύο σαφώς αντικρουόμενες απόψεις περί δημόσιου χώρου: από τη μια πλευρά, βρίσκεται το πανεπιστήμιο και η πολιτεία του Berkeley και από την άλλη, μια ακτιβιστική κίνηση πολιτών, μαζί με τους άστεγους που είχαν βρει καταφύγιο στο χώρο. Οι πρώτοι προβάλλουν στο δημόσιο χώρο την εικόνα ενός σχεδιασμένου, εύρυθμου και ασφαλούς πεδίου ψυχαγωγίας και διασκέδασης, του οποίου οι χρήστες πρέπει να αισθάνονται άνετα και να μην εκτοπίζονται από αυτόκλητες πολιτικές δραστηριότητες ή περιθωριοποιημένες ομάδες. Οι δεύτεροι διεκδικούν ένα χώρο ελεύθερης αλληλεπίδρασης, απουσίας των θεσμικών πιέσεων, μέσα στον οποίο μπορούν να οργανωθούν αστικά κινήματα, να εκφραστούν οι πεποιθήσεις του

πλήθους αλλά και να δράσουν περιθωριοποιημένοι πληθυσμοί (Mitchell, 1995).

Τελικά, ο χώρος περιφράσσεται, επιστρέφοντας στον έλεγχο των δικαιούχων του, η πρόσβασή σε αυτόν κανονικοποιείται και το “πάρκο των ανθρώπων” καταγράφεται απλά σαν ένα μελανό σημείο της ιστορίας του.

A2.2. Από χώρος κοινωνικός σε χώρο κατανάλωσης

Η ιστορία αυτή καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο ο δημόσιος χώρος γίνεται αντιληπτός σήμερα καθώς και τους λόγους που έχουν οδηγήσει στην έκπτωσή του. Ο Mitchell (ο.π.) περιγράφει:

“Πολύ σημαντικό στοιχείο των δημόσιων χώρων είναι ότι αποτελούν χώρους αντιπροσώπευσης. Αυτό σημαίνει ότι ο δημόσιος χώρος είναι ένας τόπος εντός του οποίου ένα πολιτικό κίνημα μπορεί να ορίσει το χώρο που του επιτρέπει να δώσει το παρόν. Στο δημόσιο χώρο, οι πολιτικές οργανώσεις μπορούν να αντιπροσωπευτούν μπροστά σε ευρύτερο κοινό. Διεκδικώντας το χώρο δημόσια, δημιουργώντας δημόσιους χώρους, οι κοινωνικές ομάδες γίνονται οι ίδιες δημόσιες.(...) Με αυτήν την έννοια, οι δημόσιοι χώροι είναι απόλυτα σημαντικοί στη λειτουργία της δημοκρατίας. Ο δημόσιος χώρος είναι το προϊόν αντικρουόμενων ιδεών σχετικά με το τι συνιστά αυτός ο χώρος-τάξη και έλεγχο ή ελεύθερη και ίσως επικίνδυνη διάδραση- και με το ποιος συνιστά το “δημόσιο”. (ο.π.)

Καθώς, όμως, ο τρόπος ζωής εξομοιώνεται με τον τρόπο παραγωγής, ο δημόσιος χώρος χάνει το δημοκρατικό του χαρακτήρα και προσαρμόζεται στα πρότυπα συμπεριφοράς που προτάσσουν οι κανόνες της κατανάλωσης. Είναι ένας χώρος εξυγιασμένος, αισθητικά άρτιος, που προωθεί τις καταναλωτικές ανάγκες και αντιπαραθέτει την πανηγυρική ποικιλομορφία και το θεματικό εντυπωσιασμό στην αποκλεισμένη πολυφωνία και το τυχαίο της συνάντησης.

Ήδη από τη βιομηχανική εποχή, “η σκληρότητα του καπιταλιστικού συστήματος στρέφει τον αστό μακριά από το δημόσιο χώρο και προς το καταφύγιο της οικογενειακής θαλπωρής” (Sennet, 1999). Ο μέσος αστός του 19^{ου} αιώνα είναι ένας παθητικός παρατηρητής, που περνά τον ελεύθερο χρόνο του περιπλανώμενος στα πολυκαταστήματα, προκειμένου να πάρει μια γεύση από το μύθο και τη λάμψη της πόλης. Καθώς απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο από την αίσθηση της κοινότητας, μπροστά στην ετερότητα και την ανομοιογένεια που επέφερε το φαινόμενο της αστικοποίησης, υιοθετεί την ιδέα ενός φανταστικού συνόλου, με συγκεκριμένα αναγνωριστικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι επί το πλείστον καταναλωτικής φύσεως. Αυτό το σύνολο, επιτρέπει στον αστό να αναπτύξει μια νέα

ταυτότητα, ενώ τον βοηθά να αυτοπροσδιοριστεί, συγκρινόμενος με το υπόλοιπο πλήθος, διαχωρίζοντας τους ομοίους του από εκείνους που δε συμμορφώνονται με τον κανόνα και πρέπει να εκδιωχθούν για το “κοινό καλό” (ο.π.).

Προχωρώντας στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και έπειτα από δύο καταστροφικούς παγκόσμιους πολέμους, η κρισιμότητα της άμεσης ανοικοδόμησης προς ικανοποίηση των οικιστικών αναγκών θέτει το δημόσιο χώρο σε δεύτερη προτεραιότητα, ιδωμένο ως το αρνητικό της κτισμένης αρχιτεκτονικής. Η πολεοδομία του μοντερνισμού προωθεί μια εσωστρεφή συμπεριφορά, που ενισχύει την απομόνωση, γεγονός στο οποίο συμβάλλει και η μαζική πλέον χρήση του αυτοκινήτου που γίνεται βασικός γνώμονας της σχεδίασης του δημόσιου χώρου, “που χάνει κάθε αφ’ εαυτού ανεξάρτητο εμπειρικό νόημα” (ο.π.). Ο δημόσιος χώρος βιώνεται αποστασιοποιημένα, συνήθως διαμεσολαβημένα, είτε μέσω των μέσων ενημέρωσης, είτε απλά πίσω ή μπροστά από ένα διαφανές όριο έκθεσης και αυτοπεριορισμού.

A2.3. Υπολειμματικός δημόσιος χώρος

Σταδιακά, αυτή η εικόνα του δημόσιου χώρου αποκρυσταλλώνεται. Ο πολίτης πλέον περιορίζει τη δράση του στον ιδιωτικό χώρο, είτε αυτό είναι ο οικιακός χώρος, είτε ο εμπορευματοποιημένος, νοθευμένος δημόσιος χώρος. Τη συνθήκη της απόκτησης και κατοχής καταναλωτικών προϊόντων έρχεται να συμπληρώσει η συνθήκη της πρόσβασης. “Το καπιταλιστικό ταξίδι που ξεκίνησε με την εμπορευματοποίηση του χώρου και της ύλης, τελειώνει με την εμπορευματοποίηση του ανθρώπινου χρόνου και της διάρκειας” επισημαίνει ο Rifkin (2000). Ο δημόσιος χώρος ακολουθεί την οδό του εξευγενισμού, τρέφοντας το πλήθος με θεάματα και αποστειρωμένη αισθητική, εκδιώχνοντας ταυτόχρονα ευπαθείς ομάδες που “τσαλακώνουν” την εικόνα του (Δρίτσα, 2008). Ό, τι ξεφεύγει από τον κανόνα ταυτίζεται με τον υπολειμματικό χώρο, τα κενά ανάμεσα στους κόμβους της νέας πόλης-δίκτυο.

“Αυτοί οι κόμβοι γίνονται όλο και περισσότερο προσδιορισμένοι, οργανωμένοι και αποτελεσματικοί και οι διαδρομές ανάμεσά τους πιο σύντομες και πιο γρήγορες. Οι περιοχές της πόλης που δεν έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά και δεν έχουν μοναδική λειτουργία (δηλαδή οτιδήποτε δεν είναι κόμβος) χάνει τη σημασία του, μαζί και ο δημόσιος χώρος.” (Di Siena, 2011)

Αντίστοιχα, εγκαταλείπεται το ενδιαφέρον για τα κοινά. Η δημόσια σφαίρα αποδυναμώνεται και το κοινωνικό σώμα διαλύεται. Η Δρίτσα (2008) σημειώνει:

“Στο πεδίο της κοινωνικής ρύθμισης από τη δεκαετία του 1970, συρρικνώνεται και αποδιαρθρώνεται το κράτος πρόνοιας, ενώ ενισχύεται η κοινωνική διαφοροποίηση και μαζί οι κοινωνικές ανισότητες. Η εξατομίκευση τόσο στο επίπεδο της παραγωγής όσο και στο επίπεδο της κατανάλωσης αποδυναμώνει τη συγκρότηση των τάξεων και της ταξικής συνείδησης και αποτρέπει τις συλλογικές μορφές διεκδίκησης και δράσης.(...) Η ατομικότητα αντικαθιστά τη συλλογικότητα, με τη διαφορά ότι η ατομικότητα δε χρειάζεται το δημόσιο χώρο για εκφραστεί ούτε και να τον δημιουργεί.”

Φτάνοντας στο σήμερα, ερχόμαστε αντιμέτωποι με νέα δεδομένα: στον κόσμο του ιδιωτικού εισβάλλουν πλέον τα ψηφιακά μέσα ανασυντάσσοντας τη δομή της δημόσιας σφαίρας, ενώ παράλληλα η οικονομική κρίση καθιστά απαγορευτικό για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού τον καταναλωτικό τρόπο δημόσιας ζωής. Η δημόσια σφαίρα επανέρχεται στο προσκήνιο πιο απαιτητικά και πιο δημιουργικά, αναζητώντας πεδίο έκφρασης.

A3. ΤΑ ΨΗΦΙΑΚΑ ΜΕΣΑ & Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η ανάπτυξη και διάδοση των ψηφιακών μέσων διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στο σχήμα της αλλαγής παραδείγματος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργεί ως επιταχυντής της διαδικασίας, καθώς αντιπροσωπεύει τη δημιουργία μιας πληροφοριακής τάξης που “σε γενικές γραμμές είναι κοινωνικά πιο δίκαιη, οικονομικά πιο παραγωγική και πολιτικά πιο δημοκρατική από ότι το ισχύον σύστημα των πληροφοριακών μονοπωλίων” (Αντωνοπούλου, 2011)· κάτι που επιβεβαιώνεται, άλλωστε, από το γεγονός ότι τον προηγούμενο χρόνο οργανώθηκε αποκλειστικά χάρη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης το διεθνές κοινωνικό κίνημα των “Αγανακτισμένων”, από τα πιο δημοφιλή παραδείγματα σύγχρονων κινήματων με συλλογικό χαρακτήρα διεκδίκησης.

A3.1. Η ανασύσταση της δημόσιας σφαίρας

Τα ψηφιακά μέσα και αγαθά, ή αλλιώς, σύμφωνα με τον Felix Stalder (ο.π.), τα ψηφιακά κοινά, αναδιαμορφώνουν τα δεδομένα της σύγχρονης πραγματικότητας, καθιστώντας την επικοινωνία και την πληροφόρηση καθολικά πιο εύκολη και πιο προσβάσιμη. Η δυνατότητα που παρέχουν στο χρήστη, να εμπλέκεται στη δημιουργία, στη διαχείριση, στην αναπαραγωγή και τη διανομή τους τροφοδοτεί νέες πρακτικές και οράματα που αφορούν σε ένα ευρύ φάσμα διαδικασιών, από την οικονομική παραγωγή έως τη συμμετοχή στα κοινά και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Πιο αναλυτικά, τα νέα αυτά δεδομένα καθιστούν το διαδικτυακό χώρο ιδιαίτερα γόνιμο για την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και συλλογικοτήτων που σχηματίζονται βάσει κοινών στόχων και ενδιαφερόντων, έχουν τη δυνατότητα δε να οργανωθούν και να δράσουν σε φυσικό χώρο. Το απεριόριστο

της φύσης του διαδικτύου επιτρέπει την πολυφωνία και τον πλουραλισμό, δίνοντας την ευκαιρία στον οποιονδήποτε να εκφραστεί, να αλληλεπιδράσει με τους υπόλοιπους χρήστες ισότιμα και χωρίς διακρίσεις. Ουσιαστικά, το διαδίκτυο είναι ο χώρος που μπορεί να φιλοξενήσει τις κοινωνικές διεργασίες της σύγχρονης πόλης, ο τόπος στον οποίο μπορούν να πειραματιστούν νέα μοντέλα κοινοτήτων (Di Siena, 2011), εκτός πολιτικού ελέγχου και οικονομικών περιορισμών.

A3.2. Αμφισβήτηση της αστικής πυραμίδας

Δεν είναι λίγοι εκείνοι μάλιστα που διαβλέπουν στις διαδικασίες αυτές ψήγματα συμμετοχικής δημοκρατίας, καθώς συμβάλλουν στη δημιουργία μιας κίνησης από κάτω προς τα πάνω (bottom-up) που μπορεί να ανατρέψει τα δεδομένα της πυραμίδας της εξουσίας, να ασκήσει έλεγχο στους εκλεγμένους, να διεκδικήσει και να εξασφαλίσει ακόμη δικαιώματα που έως τώρα θεωρούνταν ουτοπικά. Παραδείγματα της παραπάνω θεωρίας περιγράφονται από τον Heemsbergen (2011) στο άρθρο του “Από την ουτοπία στην ευτοπία μέσω του κοινωνικού διαδικτύου και των νέων μέσων”. Περιγράφονται οι περιπτώσεις του eDiscussion, ενός διαδικτυακού προγράμματος της канаδικής κυβέρνησης που εφαρμόστηκε προκειμένου να προωθήσει τη συμμετοχή και το διάλογο σε πολιτικά ζητήματα του G8TV ενός διαδικτυακού ειδησεογραφικού περιοδικού που κατέγραφε τις κινήσεις διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια της συνάντησης των G8 σε μια πόλη της Γερμανίας, “ως ένα σταθερό αντιθετικό σημείο αναφοράς στη φιλελεύθερη αντίληψη της δημοκρατίας” τέλος, καταγράφεται η περίπτωση του δημοφιλούς Wikileaks, μιας βάσης δεδομένων η οποία συγκεντρώνει πληροφορίες που διαρρέουν ανώνυμα, αποκαλύπτοντας την παραβατική συμπεριφορά κυβερνήσεων και επιχειρήσεων, επιβεβαιώνοντας την ιδιότητα των ψηφιακών μέσων ως “οντότητες χειραφέτησης” (ο.π.) και κοινωνικοπολιτικής δυναμικής.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι “σε αστική κλίμακα, μιλάμε για μια πόλη που βασίζεται σε ένα τεχνολογικό/κοινωνικό οικοσύστημα, όπου η γνώση, οι συλλογικές δράσεις και οι διαδράσεις ανάμεσα σε άτομα και ομάδες ενθαρρύνονται, επωφελούμενες των νέων δυνατοτήτων που προσφέρει η φυσική-ψηφιακή υβριδικότητα”(Di Siena, 2011). Η υβριδικότητα αυτή ενσωματώνεται στη δομή της πόλης, η οποία βιώνεται με διττό τρόπο: είναι η “ευαίσθητη” πόλη, στην οποία ψηφιακά και χωρικά δίκτυα εμπλέκονται, αλληλοτροφοδοτούνται και αλληλεπιδρούν. Ο εικονικός χώρος δεν αντικαθιστά το φυσικό χώρο, δεν τον μηδενίζει αλλά τον ενεργοποιεί προωθώντας μια αμοιβαία σχέση ανάμεσα

σε αυτόν και τους χρήστες του, καταλύοντας υπερτοπικά κοινωνικά δίκτυα και οπτικοποιώντας πληροφορίες που σχετίζονται, με έναν αόρατο τρόπο, με το περιβάλλον (Di Siena, 2011).

Στην άλλη όψη του νομίσματος, η χρήση των ψηφιακών μέσων αναμφισβήτητα γεννά αμφιβολίες, καθώς δε μετρά παρά λίγα χρόνια ζωής. Ήδη μπορούν να αναφερθούν κάποια σκοτεινά σημεία, όπως η ανωνυμία που ευνοεί την άσκηση ελέγχου και μια δυνητικά καθολική ισοπέδωση προς τα κάτω. Ο Koolhaas (2002) διαβλέπει στη δομή του εικονικού χώρου μια δυνητική επέκταση της “ήδη αξιόλογης ευρύτητας του σκουπιδότοπου”. Παρόλα αυτά είναι αναντίρρητο ότι το διαδίκτυο αποτελεί το πλέον σημαντικό εργαλείο επικοινωνίας και πληροφόρησης, ό, τι κι αν σημαίνει αυτό.

A3.3. Αστικότητα ανοικτού κώδικα

Η ιδιαιτερότητα αυτή της σύγχρονης πόλης ενέπνευσε την ανάδυση της θεωρίας περί αστικότητας ανοικτού κώδικα (open source urbanism), η οποία, αφενός, αναφέρεται στην ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών στην αστική εμπειρία και, αφετέρου, χρησιμοποιείται για να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι συμμετέχουν στην κατασκευή της πόλης, αντιλαμβανόμενοι τη διαδικασία αυτή ως μια κοινωνική και πολιτική πρακτική (Faraone, 2011). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η πόλη δεν αποτελείται μόνο από τον υλικό χώρο (hardware) αλλά και από το δυναμικό ανθρώπινο λογισμικό (software) που παρεμβαίνει στον ιστό της χρησιμοποιώντας τα μέσα που διαθέτει, ανανεώνοντας τη δομή της και διαιωνίζοντας ουσιαστικά την ύπαρξή της.

A4. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Η πολεμική μηχανή, όπως την περιέγραψαν οι Deleuze και Guattari, αποτελεί μια πιο επαναστατική αντίληψη της πόλης ως ανοικτού κώδικα. Πρόκειται για ένα σύστημα:

“έξω από το κράτος, μια μορφή αντίστασης σε μια κεντρική αρχή που εισάγει την ομοιομορφία, την εξάρτηση και τη σταθερή ταυτότητα ως μέσο ελέγχου. Με βάση την έννοια αυτή, δράσεις στο δημόσιο χώρο, όπως οι καταλήψεις, υποκινούμενες από ανεξάρτητους, μη θεσμικούς φορείς αντιτίθενται στην υφιστάμενη κατάσταση.” (Πισσαρίδης, 2011)

A4.1. Ανάδυση αστικών συλλογικοτήτων

Παραδείγματα τέτοιων δράσεων έχουν εμφανιστεί πολλά τα τελευταία χρόνια. Πολίτες ενώνουν τις δυνάμεις τους κάτω από κοινούς στόχους δημιουργώντας συλλογικότητες ευρείας θεματολογίας. Στην Ελλάδα, μπορούμε να αναφέρουμε τους αστούς εις –istas, μια κοινότητα πολιτών μη κυβερνητική και μη ελεγχόμενη, που οργανώνει τοπικές επεμβάσεις μικρής κλίμακας, αντιμετωπίζοντας τα κακώς κείμενα, με όραμα την ανάδειξη της θετικής πλευράς της πόλης, την ομάδα monumenta που ενδιαφέρεται για το πράσινο και την αρχιτεκτονική στην πόλη, ή το κίνημα των Αγανακτισμένων, που, το καλοκαίρι του προηγούμενου έτους, κατέλαβε τις μεγαλύτερες πλατείες της χώρας για να διαδηλώσει κατά των νέων περιοριστικών οικονομικών μέτρων. Οι ομάδες αυτές αποτελούν μόνο ένα μικρό δείγμα συλλογικοτήτων που οργανώνονται ελεύθερα από πολίτες, οι οποίοι συνειδητοποιούν την αδυναμία της κρατικής ηγεσίας να εφαρμόσει τη νομοθεσία για το κοινό συμφέρον. Στηρίζονται δε στην πεποίθηση ότι η δύναμη και η αποτελεσματικότητα της ενεργητικής παρέμβασης, από την πλευρά των

πολιτών μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη βελτίωση του τρόπου ζωής στην πόλη. Ακόμη και αν αυτό δεν επιτυγχάνεται τις περισσότερες φορές, οι εθελοντικές αυτές επεμβάσεις μικρής κλίμακας στην πόλη διαδηλώνουν υπέρ μιας διαφορετικής οπτικής διαμόρφωσης του αστικού χώρου που θέτει ως υποκείμενο τον πολίτη.

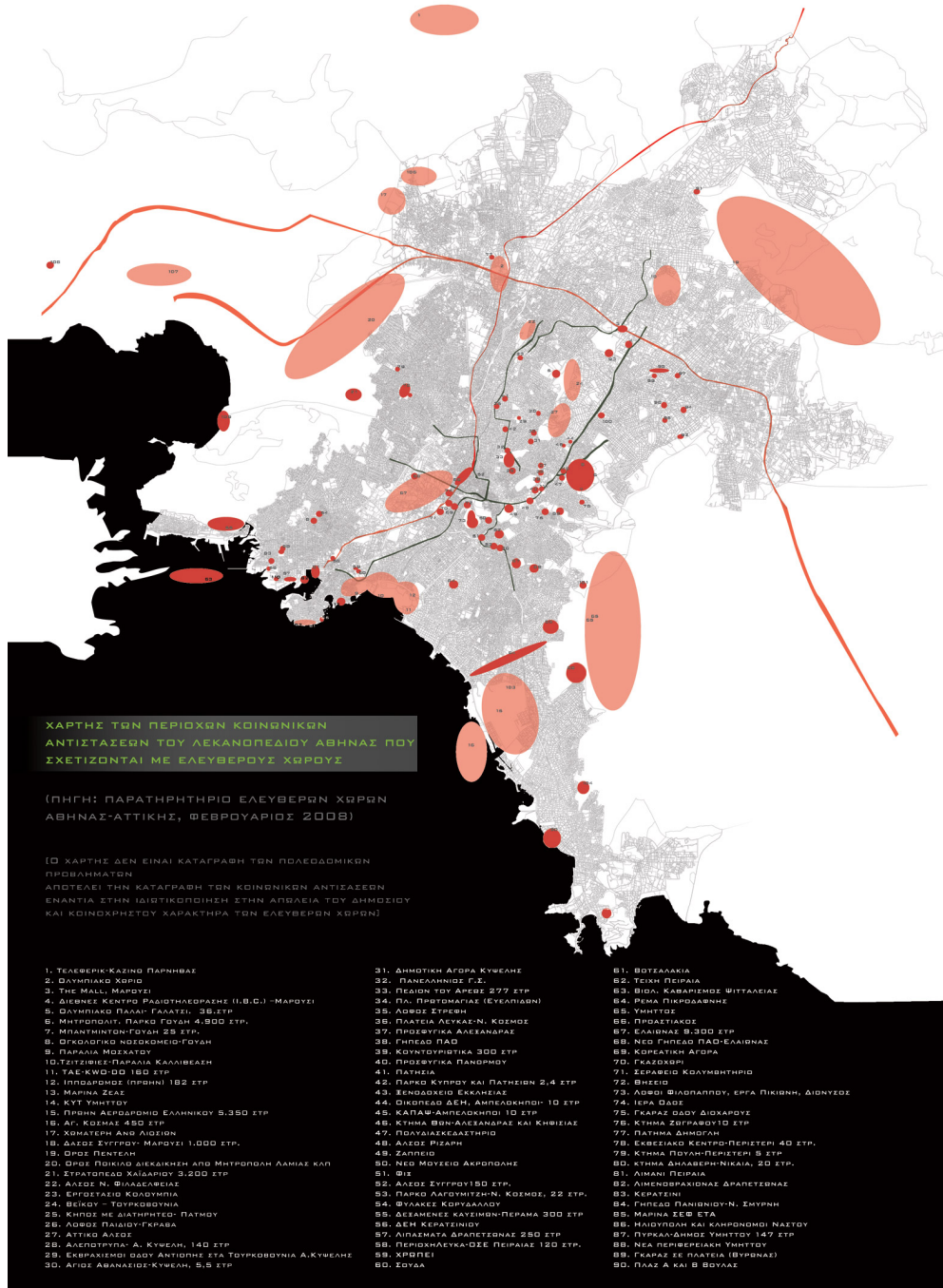
Μια άλλη μορφή συλλογικότητας αποτελούν οι ομάδες που επεμβαίνουν στο δημόσιο χώρο της πόλης καταλαμβάνοντας κάποιο τμήμα του και μετατρέποντάς το σε νησίδα “ενός τόπου παραγωγής στο εσωτερικό ενός άλλου τρόπου παραγωγής” (Παπαλεξόπουλος, 2010). Σε αυτήν την περίπτωση, η κατάληψη λειτουργεί με συμβολικό τρόπο ως μια πολιτική και κοινωνική κίνηση που έχει ως στόχο την ενεργητική επανάχρηση του χώρου ως κοινού τόπου συνάντησης και πολιτισμικής παραγωγής. Ενέχει δε στον πυρήνα της την έννοια της διευθέτησης, ως μια ενεργητική δράση έκφρασης και σφετερισμού του χώρου από πρόθεση. Στα πλαίσια της διευθέτησης, “οι συλλογικότητες κατασκευάζουν συνεχώς τη χωρικότητά τους επεμβαίνοντας στο ήδη διαμορφωμένο περιβάλλον” (ο.π.) και δημιουργώντας τις συνθήκες για την παραγωγή γεγονότων που ανανεώνουν το χώρο, τη μορφή της κατάληψης και την ίδια την ύπαρξη της συλλογικότητας.

Σε αυτήν την κατεύθυνση συμβάλλει και η χρήση των ψηφιακών μέσων που βοηθάει στην επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη (ενεργά και δυναμικά) και τη δημοσιοποίηση των δράσεων των ομάδων στο ευρύτερο κοινό. Ο Di Siena (2011) σημειώνει: “Είναι πιο εύκολο για τους πολίτες να συμμετέχουν και να συνεργαστούν γιατί είναι πιο πληροφορημένοι και επιτέλους θεωρούνται χρήσιμοι συνεργάτες της αστικής διαχείρισης”.

A4.2. Δίκτυα συλλογικότητας υπό μορφή κοινωνικού κινήματος

Ο Arlandis (2011) περιγράφει τις συλλογικές παρεμβάσεις ως “πειρατικές” κινήσεις.

“Μερικές φορές, είναι ίσως απαραίτητο να ζήσουμε με την αυτοσχέδια μάσκα ενός πειρατή, να γίνουμε κάτοχοι των δεξιοτήτων του, των κόλπων του, των διαδικασιών και ικανοτήτων του, και να τις οικειοποιηθούμε για άλλους σκοπούς. Η υβριδική πρακτική μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να καμουφλάρει τον πολιτικό ακτιβισμό, να κινητοποιήσει την κοινότητα για ένα αρχικά «άκακο» γεγονός που επιτρέπει στην κοινότητα να αναγνωρίσει, επαναξιολογήσει και επανακτήσει τις δικές της αναμνήσεις και χώρους. Η υβριδική πρακτική μπορεί να παράξει ριζωματικές κι εξίσου υβριδικές διαδικασίες ενέργειας οδηγώντας στη μεταμόρφωση του υπάρχοντος χώρου και την παραγωγή “άλλων” χώρων.”

Εικόνα 6_Χάρτης περιοχών κοινωνικών αντιστάσεων του Λεκανοπεδίου Αθήνας που σχετίζονται με ελεύθερους χώρους, από το εργαστήριο mapping the commons, της ομάδας Hackitectura, Δεκέμβριος 2010-Ιανουάριος 2011

BookCrossing.com

Εικόνα 7_Λογότυπα συλλογικοτήτων με δράση στην Αθήνα αλλά και παγκοσμίως

Συνολικά, μπορούμε να πούμε ότι γινόμαστε μάρτυρες μιας κίνησης μαζικής με ακτιβιστικό χαρακτήρα, που έχει στόχο την αλλαγή των δομών της κοινωνίας. Η κίνηση αυτή έχει τις ρίζες της στη λεγόμενη πολιτισμική στροφή που συντελέστηκε στη δεκαετία του 1970 και κορυφώνεται από τη δεκαετία του 1990 και μετά, όταν πλέον το πέρασμα από το φορντισμό στο μεταφορντισμό είναι δεδομένη πραγματικότητα και το κράτος πρόνοιας αρχίζει να συρρικνώνεται εν όψει του νεοφιλελευθερισμού. “Τα κοινωνικά κινήματα συνδέονται άμεσα με τη διαδικασία εκδημοκρατισμού” (Amin, 2011) και ενσωματώνουν μια γενικότερη επιθυμία για αλλαγή, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, όπως αυτή που βιώνουμε σήμερα.

Στον αντίποδα όλων αυτών, οι συλλογικότητες, “σε μια πόλη έντονων οικονομικών αντιθέσεων, περιορισμένης αίσθησης ασφάλειας και συχνών συγκρούσεων”, δεν εμφανίζονται μόνο ως εξωστρεφείς ομάδες διεκδίκησης του δημόσιου χώρου, αλλά παίρνουν τη μορφή “θετικών γκέτο” (Δραγώνας, 2011δ). Πιο αναλυτικά, πρόκειται για ομοιογενείς ομάδες με κοινές αναφορές που δημιουργούν κοινότητες κατοίκησης αυστηρά ελεγχόμενες, περιτοιχισμένες και περιορισμένες (gated communities) όπου η ανάγκη του δημόσιου χώρου ικανοποιείται από την πρόσβαση στα κοινωνικά ψηφιακά μέσα και τα δίκτυα πληροφόρησης. Οι κοινότητες αυτές απευθύνονται μόνο στην οικονομική ελίτ καθώς απαιτούν μεγάλα χρηματικά ποσά για την εκπλήρωση των αναγκών της ασφάλειας, παρόλα αυτά είναι αρκετά διαδεδομένες κυρίως στις Ηνωμένες πολιτείες, αλλά και σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες (ο.π.).

A4.3. Το οικολογικό κίνημα

Καθώς επανεξετάζεται ο τρόπος κατοίκησης στις σύγχρονες κοινωνικές δομές αποκαλύπτονται έντονα δείγματα δυστοπίας. Η κατάσταση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στα αστικά κέντρα, αλλά εξαπλώνεται σταδιακά σε όλον τον πλανήτη, παίρνοντας τη μορφή φυσικών καταστροφών και περιβαλλοντικών προβλημάτων που αυξάνονται καθημερινά. Το οικολογικό κίνημα απαντά στα προβλήματα αυτά εντάσσοντάς τα σε έναν ευρύτερο προβληματισμό για την παρακμή της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Το κίνημα αυτό βρίσκει τα αίτια του στην παγκόσμια συνειδητοποίηση για την περιβαλλοντική κρίση του πλανήτη και αφορμάται από την ενεργειακή κρίση του 1973-74, “οι οποίες αποκάλυψαν πόσο τρωτός ήταν ο ευρωπαϊκός καπιταλισμός σε εξωτερικές απειλές. Η ανάπτυξη έπαψε να αντιμετωπίζεται ως αδιαμφισβήτητο

αγαθό και επισημάνθηκαν οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι” (Mazower, 2001). Σε μια ανάλογη παγκόσμια κρίση, όπως αυτή που βιώνουμε σήμερα, και η οποία δεν είναι απλά και μόνο οικονομική, η πράσινη επανάσταση κερδίζει ξανά έδαφος. Η σύγχρονη πόλη έχει φτάσει σε ένα ανώτατο σημείο πύκνωσης, ενώ οι ανάγκες της σε ενέργεια και πόρους την τοποθετούν στο αρνητικό άκρο της βιωσιμότητας.

“Μέχρι τώρα δεν είναι εύκολο να βρούμε αποδείξεις για την έντονη επιρροή της αστικοποίησης στο φυσικό περιβάλλον, κυρίως γιατί οι μητροπόλεις όπως τις γνωρίζουμε σήμερα εμφανίστηκαν τα τελευταία 50 χρόνια. Παρόλα αυτά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι όσο μεγαλύτερη και πυκνότερη είναι η σύγχρονη μητρόπολη τόσο πιο έντονες είναι οι κλιματικές και υδρολογικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.” (Berry, 2008)

Ο Bookchin (1992) εισάγει τον όρο της κοινωνικής οικολογίας, συνδέοντας την περιβαλλοντική κρίση με την κοινωνική κρίση που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη μητρόπολη. Εστιάζει στη δυσκολία του πολίτη, σήμερα, να αντιληφθεί τόσο την πόλη ως μέρος ενός ευρύτερου οικοσυστήματος, όσο και τον εαυτό του ως μέλος του φυσικού κόσμου. Φιλοδοξεί δε ότι ο “σύγχρονος άνθρωπος θα καταφέρει να επανακτήσει την ίδια του την ύπαρξη όταν αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο αισθάνεται την εμπειρία, τη σχέση του με το φυσικό κόσμο, όταν η κοινωνική οργάνωση νοηθεί σαν ένα οικοσύστημα, μια “οικοκοινότητα” όπου ο άνθρωπος θα μπορέσει να ισορροπήσει με το φυσικό κόσμο” (Γάκη, 2007).

A5. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ

Μέσα από το σκηνικό της καθολικής και παγκόσμιας κρίσης, αναδύεται η θεωρία των κοινών. Τα κοινά αγαθά διακρίνονται στα φυσικά και τα τεχνητά αγαθά, δηλαδή το αποτέλεσμα της κοινωνικής παραγωγής και της πολιτισμικής διαδικασίας. Ο ορισμός των κοινών αγαθών συνδέεται με την ελεύθερη χρήση τους από τον άνθρωπο. Η αξιοποίησή τους πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε αφενός να εξυπηρετεί το κοινό συμφέρον και αφετέρου να εξασφαλίζει τη διαιώνιση και τη διατήρησή τους για τις επόμενες γενιές.

A5.1. Απαξίωση κοινών αγαθών

Στο πλαίσιο, παρόλα αυτά, της οικονομικής ανάπτυξης οι αρχές αυτές παραβλέφθηκαν και πολλά από τα κοινά αγαθά (ανάμεσά τους και ο δημόσιος χώρος) απαλλοτριώθηκαν και περιήλθαν στον ιδιωτικό τομέα ως πόροι προς εκμετάλλευση. Το αποτέλεσμα είναι, σήμερα, η σύγχυση που περιβάλλει τις έννοιες του δημόσιου και του ιδιωτικού, οι οποίες περισσότερο αναφέρονται στα δικαιώματα ιδιοκτησίας, παρά στην πρόσβαση και τη χρήση σχετικά με ένα αντικείμενο, ένα χώρο ή μια υπηρεσία.

Η συνθήκη του καπιταλισμού οδηγεί, επίσης, τα πράγματα προς αυτήν την κατεύθυνση: τα προϊόντα της παραγωγής οφείλουν να είναι ανταγωνιστικά, να προβάλλουν και να προωθούν τον καταναλωτικό κανόνα που εκφράζεται με την απόκτηση περισσότερων αγαθών. Καθώς, όμως, στον κανόνα αυτό εισάγονται και τα προϊόντα της άυλης παραγωγής, η συνθήκη κλονίζεται. Τα άυλα αγαθά έχουν την ιδιότητα να πολλαπλασιάζονται, να διανέμονται και να δημιουργούνται πιο εύκολα, πιο μαζικά και χωρίς απαραίτητα μεγάλο κόστος παραγωγής. Κάτι που

αυτόματα σημαίνει ότι στρέφονται προς μια μορφή κατανάλωσης που περισσότερο εγκλείει παρά αποκλείει.

Ταυτόχρονα, η παγκοσμιοποίηση θέτει νέους όρους στην παραγωγή. Οι επιχειρήσεις, προκειμένου να εξασφαλίσουν την κυριαρχία τους, επεκτείνονται γεωγραφικά και μετατρέπονται σε δίκτυα που συντηρούνται από δεσμούς επικοινωνίας και συνεργασίας. Η εργασία πλέον χαρακτηρίζεται από ευελιξία, κινητικότητα αλλά και επισφάλεια (Pérez, De Soto, 2010), ενώ η βιοπολιτική ενσωματώνεται στην καθημερινότητα. Το σύστημα αυτό ακμάζει και εξασφαλίζει μια ψευδαίσθηση ευημερίας έως το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης.

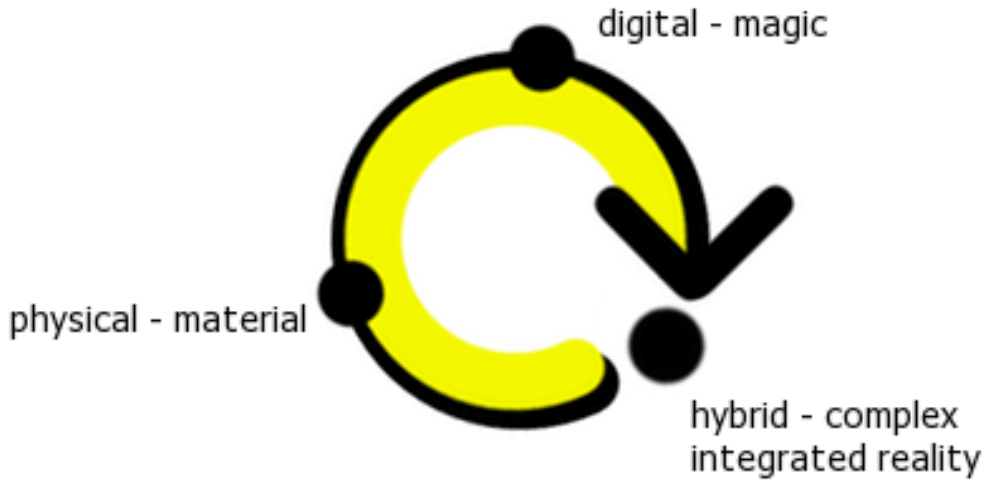
A5.2. Δημιουργώντας χώρους σύγκλισης συλλογικότητας

Με το ξέσπασμα της κρίσης αρχίζουν να καταρρέουν τα πρότυπα που είχαν κατασκευαστεί τόσο καιρό, πρότυπα συμπεριφοράς και τρόπου ζωής. Ο Δραγώνας (2011β) περιγράφει την περίπτωση της Ελλάδας:

“Το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008 απογυμνώνει τις αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και οδηγεί τόσο στην κατάρρευση της οικονομικής δραστηριότητας όσο και στον κλονισμό του καταναλωτικού lifestyle. Μετά από μια δεκαετία κυριαρχίας του καταναλωτισμού η τοπική κοινωνία εκδηλώνει το ενδιαφέρον της για τα κοινά αγαθά, το υποβαθμισμένο αστικό και φυσικό περιβάλλον επανέρχεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και δίνει την αφορμή για τη δημιουργία νέων συλλογικότητας”.

Η θεωρία των κοινών, λοιπόν, κερδίζει ξανά έδαφος, καθώς για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού η έννοια της ιδιωτικής ιδιοκτησίας εξασθενεί και στη θέση της αναγεννιέται η ανάγκη διεκδίκησης εκείνων που δικαιωματικά ανήκουν στο κοινό, αλλά έχουν πλέον απαλλοτριωθεί. Οι πολίτες οργανώνονται σε συλλογικότητες και στρέφονται ξανά προς την πόλη αναζητώντας τους χώρους που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν το “κοινό”, πέρα από το δημόσιο και το ιδιωτικό. Τέτοιοι χώροι, κατά τον Παπαλεξόπουλο (2010), είναι “χώροι συνύπαρξης και συνθήκες σύγκλισης στον ίδιο τόπο της δράσης ενεργών κοινωνικών υποκειμένων”.

Αυτοί ορίζονται ως κοινόι από τη στιγμή που οικειότητες τους ενεργοποιούν και εντοπίζουν σε αυτούς ένα χώρο συνάντησης, ένα δυνητικό χώρο παραγωγής γεγονότων αλλά και κοινού πλούτου-σε αντίθεση με τους δημόσιους χώρους του 20^{ου} αιώνα που απλά χαρακτηρίζονταν ως τέτοιοι ανεξάρτητα από τη χρήση τους (ο.π.). Εκεί, παράγεται η νέα ταυτότητα του χώρου και των χρηστών του, η οποία δεν είναι αποκρυσταλλωμένη, αλλά συνεχώς μεταλλάσσεται, αντιπαραθέτοντας τις δυνάμεις που δρουν πάνω του από διαφορετικές ομάδες πίεσης (πολιτεία,

Εικόνα 8_ Η Creative Commons (CC) είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση που παρέχει άδειες πνευματικών δικαιωμάτων προκειμένου να διαμοιράζονται πιο εύκολα και νόμιμα πνευματικά έργα. Εικόνα 9_ Η σύνθεση των φυσικών κοινών αγαθών και των ψηφιακών παραγόντων μια υβριδική πραγματικότητα

κοινότητες, κάτοικοι, ακτιβιστές). Οι δυνάμεις αυτές συσχετίζονται σε μια συνθήκη διευθέτησης, “η οποία έχει χαρακτήρα ενέργειας, παράγεται από πρόθεση και έχει ως στόχο την κανονικοποίηση και τον έλεγχο του πεδίου δράσης” (ο.π.). Τελικά, όμως, οι εκάστοτε κοινότητες προκειμένου να επιβιώσουν δομούν μια συγκεκριμένη ταυτότητα που προβάλλεται ως απάντηση στις υπόλοιπες ομάδες οι οποίες τείνουν να την επηρεάσουν.

Ο πυρήνας του κοινού εντοπίζεται στις κοινότητες που το δημιουργούν και εξασφαλίζουν την αναπαραγωγή και τη συνέχισή του. Οι κοινότητες αυτές έχουν ως πεδίο δράσης τους τη σύγχρονη μητρόπολη και στοχεύουν στη διαμόρφωση ενός κλίματος ανοικτότητας, εξωστρέφειας και δυνητικών συναντήσεων. Όσο πιο επιτυχείς και αρμονικές είναι αυτές οι συναντήσεις, τόσο περισσότερο ενισχύεται το κοινωνικό σώμα και η παραγωγή νέων κοινών, δημιουργώντας ένα δίκτυο χώρων και αγαθών που προάγει την επικοινωνία και τη συνεργασία υπέρ του κοινού συμφέροντος.

Με αυτόν τον τρόπο, τα κοινά μπορούν να σχηματίσουν τόπους που επεμβαίνουν στην κανονιστική πραγματικότητα της μητρόπολης διαδραματίζοντας ρυθμιστικό ρόλο. Σε πολιτικό επίπεδο, εγκαθιδρύεται ένας νέος πολιτικός λόγος, καθώς δίνεται η δυνατότητα να εκφραστούν πολλές διαφορετικές απόψεις από πολίτες που ενεργοποιούνται και ασκούν πιέσεις με τα μέσα που διαθέτουν. Στο ίδιο μήκος κύματος, αναδεικνύεται ως ένας νέος απρόβλεπτος παράγοντας που μπορεί να παράγει αξία, έξω από τις κλασικές οικονομικές σχέσεις, και ο οποίος αντιμετωπίζεται από τους ειδικούς ως εξωτερικότητα ή δυσοικονομία, ακριβώς γιατί μπορεί να ανατρέψει τα δεδομένα στο παρόν σύστημα (Hardt, Negri, 2009). Βέβαια, όταν η πόλη βρίσκεται εν μέσω κρίσεως, τα κοινά δεν μπορούν παρά να διαμορφώσουν νέους μηχανισμούς που, είτε θα αντικαταστήσουν τους αντίστοιχους του ισχύοντος συστήματος που υπολειτουργούν, είτε θα δημιουργήσουν μια κατάσταση γόνιμη και δεκτική σε μετασχηματισμούς που θα διευκολύνει το πέρασμα αργότερα στη διαμόρφωση νέων κοινωνικών δομών.

A6. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

Συνολικά η πόλη, λοιπόν, βρίσκεται σε αναβρασμό. Το παρόν σύστημα αμφισβητείται, δεδομένα και θεσμοί καταρρίπτονται και αναζητήσεις επιδιώκουν να αναδείξουν και να προτείνουν λύσεις προκειμένου να επαναδιαρθρωθεί η δομή της πόλης και να επαναπροσδιοριστούν οι κανόνες διαβίωσης και οι σχέσεις των πολιτών στα όριά της.

A6.1. Από την αρχιτεκτονική-αντικείμενο στην αρχιτεκτονική-πλαίσιο

Είναι αναπόφευκτο να διερωτηθούμε μέσα σ' αυτό το κλίμα αλλαγής, ποιος είναι ο ρόλος του αρχιτέκτονα. Αν πράγματι, όπως ανέκαθεν επισημαίνεται, βρίσκεται σε άρρηκτη σχέση με την κοινωνία και τους μετασχηματισμούς της, πώς μπορεί να δράσει έτσι ώστε να προσαρμοστεί στις συνθήκες που ορίζει η εποχή της κρίσης, σε μια πόλη που αποζητά νέους τρόπους αντίληψης του χώρου, νέες διαδικασίες και μεθόδους πιο οικονομικές, πιο συλλογικές, πιο οικολογικές;

Οι Aureli και Tattara (2011) σημειώνουν:

“Στο μεταφορντικό εργοστάσιο (δηλαδή τη μητρόπολη) (...), η αρχιτεκτονική απελευθερώνεται από οποιοδήποτε λειτουργικό ή προγραμματικό καθήκον και εξυπηρετεί την παραγωγή μόνο απλά ευρισκόμενη εκεί ως πλαίσιο, ως τόπος. Η αρχιτεκτονική μορφή μειώνεται στην ουσιαστική της φύση προκειμένου να στεγάσει και να κάνει ορατό όχι τον εαυτό της αλλά ό, τι συμβαίνει μέσα από τα όριά της”.

Επισημαίνεται ουσιαστικά η στροφή της αρχιτεκτονικής προς μια καινούρια κατεύθυνση (κατά το φαινόμενο της αλλαγής παραδείγματος). Μέχρι

σήμερα, η αρχιτεκτονική πρακτική ήταν συνυφασμένη με το καταναλωτικό lifestyle, χρησιμοποιούμενη συνήθως ως μέσο εντυπωσιασμού, είτε σε δημόσια έργα διεθνούς εμβέλειας και κύρους, είτε στις κατοικίες της οικονομικής ελίτ. Το πρόσωπο του αρχιτέκτονα ταυτιζόταν με αυτά των δημοφιλών starchitects που, εκτός από τα παραπάνω έργα, δύνανται να σχεδιάσουν μια σειρά από προϊόντα που έφεραν την υπογραφή τους και καθιστούσαν αναγνωρίσιμο το στυλ τους στο ευρύτερο κοινό. Η εικόνα, που αντιστοιχεί συχνά στη ρεαλιστική τρισδιάστατη απόδοση της σχεδιασμένης πρότασης, καθίσταται το πιο ισχυρό εργαλείο επίδειξης του αρχιτεκτονικού έργου· φέρει δε, κατά κανόνα, όλα εκείνα τα στοιχεία που μπορούν να πείσουν τον επίδοξο πελάτη ή το συναδελφικό κοινό ότι αποτελεί αναπαράσταση μιας ουτοπικής κατάστασης: πλήθος ανθρώπων χαίρονται την αρχιτεκτονική δεινότητα του έργου, κάτω από ένα καταγάλανο, ηλιόλουστο ουρανό...

Πολύ σπάνια, όμως, η αρχιτεκτονική διαδικασία περιλαμβάνει το χρήστη της πριν την τελική παράδοση του έργου (ή εκτός από τις εικόνες της). Παρά το γεγονός ότι η αρχιτεκτονική θεωρείται ανθρωποκεντρική, καταλήγει συνήθως στην αντίθετη όχθη, μια επιστήμη ακατάληπτη εκτός του κύκλου των ειδημόνων, που αποφεύγεται από τους περισσότερους σαν πολυτέλεια ή διακοσμητικός πλεονασμός. Η πόλη και οι χώροι που την αποτελούν γίνονται αντιληπτοί ως κάτι το ανοίκειο για τους χρήστες τους, εφόσον οι τελευταίοι δεν δύνανται να εμπλακούν στη διαδικασία σχεδιασμού και παραγωγής τους. “Δημιουργείται, έτσι, ένα χάσμα ανάμεσα στον κτισμένο και τον επιθυμητό κόσμο” (Blundell-Jones, Petrescu, Till, 2005) ως αποτέλεσμα μιας αρχιτεκτονικής που αντιμετωπίζει το χρήστη της ως δεδομένο ή “μέσο”.

Ο Giancarlo de Carlo (ο.π.) τοποθετεί την αρχή του προβλήματος στο μοντέρνο κίνημα, το οποίο απέτυχε στην προσπάθεια του “να υπερασπίσει την τιμιότητα της αρχιτεκτονικής, δηλαδή την ικανότητά της να έχει κοινό”.

“Το πεδίο που το μοντέρνο κίνημα σκόπευε να κατακτήσει (και στην πραγματικότητα κατέκτησε) είναι αυτό που ήταν ήδη κατειλημμένο από την ακαδημαϊκή ή επιχειρησιακή αρχιτεκτονική. Ένας τομέας που περιορίζεται στις σχέσεις μεταξύ πελατών και επιχειρηματιών, ιδιοκτητών, κριτικών, ειδημόνων και αρχιτεκτόνων.”

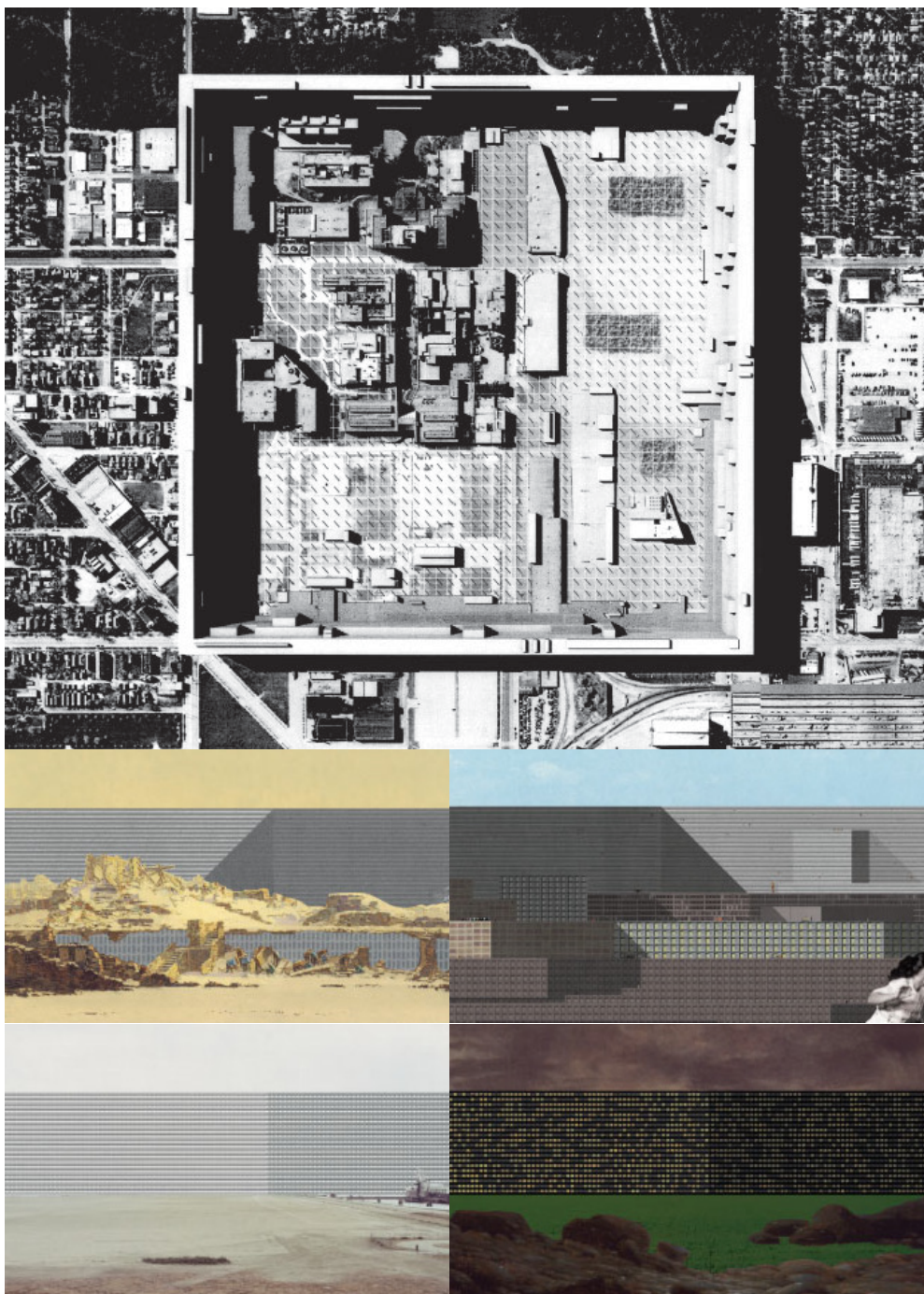
A6.2. Συμμετοχικός σχεδιασμός

Η λύση εντοπίζεται στις αρχές του συμμετοχικού σχεδιασμού, μια πρακτική που άκμασε μετά το 1968, και όχι τυχαία. Το τέλος της δεκαετίας του

Εικόνα 10_ Αρχιτέκτονας & lifestyle: παπούτσια σχεδιασμένα από τη Zaha Hadid για την εταιρεία Melissa

Εικόνα 11_ Αρχιτέκτονας & lifestyle: μαχαιροπήρουνα σχεδιασμένα από τη Zaha Hadid για την εταιρεία WMF

Εικόνα 12_ Η αρχιτεκτονική ως πλαίσιο: The Potteries Thinkbelt (1964–6), πρόταση του Cedric Price για την μετατροπή μιας βιομηχανικής περιοχής σιδηροδρόμων σε πανεπιστημιακό campus με χαρακτηριστικό την ευελιξία των δομών

Εικόνα 13_ Η αρχιτεκτονική ως πλαίσιο: A Simple Heart, πρόταση των DOGMA (Aureli, Tattara) για την κατασκευή ενός πανεπιστημιακού κέντρου-πλαisiού της μεταφορτικής πόλης

‘60 και η δεκαετία του ‘70, όπως αναφέρθηκε και πρωτίτερα, σηματοδοτούν μια περίοδο έντονης αμφισβήτησης και ανατροπής σε πολλά επίπεδα, τον πολιτισμό, την οικονομία, την πολιτική, την κοινωνία. Τα επαναστατικά κινήματα που εκδηλώθηκαν τότε είχαν ως στόχο την ενεργοποίηση των διαδικασιών εκείνων που θα βελτίωναν τον τρόπο ζωής του ανθρώπου, θα διάνοιγαν τους ορίζοντές του και θα επιβεβαίωναν την αυτονομία του (ο.π.). Σε αναλογία με τη σύγχρονη περίοδο κρίσης, ο συνεργατικός σχεδιασμός αντιπροσωπεύει μια νέα πολιτική σχεδιασμού που αμφισβητεί τη δεδομένη σχέση ειδήμονα-χρήστη και θέτει νέους όρους στην αρχιτεκτονική διαδικασία.

“Εάν προσπαθούσε κανείς να δώσει μια αντιπροσωπευτική ερμηνεία του συμμετοχικού σχεδιασμού, ίσως θα έλεγε ότι είναι μια διαδικασία στην οποία οι κάτοικοι συμμετέχουν στο σχεδιασμό της κατοικίας, της περιοχής, της πόλης τους. Η συνθήκη αυτή είναι πράγματι αναγκαία αλλά όχι ικανή.” (Ράσκου, 2009)

Η προσοχή πρέπει να στραφεί ακριβώς στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης ανάμεσα στον αρχιτέκτονα και το χρήστη, που συνεπάγεται τον επαναπροσδιορισμό της διαδικασίας του σχεδιασμού και της υλοποίησης του αρχιτεκτονικού έργου. Σημασία δίνεται στη συνεργασία, με την εισαγωγή του χρήστη στη διαδικασία ήδη από τα πρώιμα στάδια του σχεδιασμού, τη συλλογικότητα, την ευελιξία και τη βιωσιμότητα του έργου, καθώς αυτό μπορεί να προσαρμοστεί στις εκάστοτε ανάγκες. Η πορεία και η έκβαση της διαδικασίας αυτής είναι απρόβλεπτες, δεδομένου ότι η “συλλογική συμμετοχή εισάγει την πολλαπλότητα των στόχων και των ενεργειών” (Blundell-Jones, Petrescu, Till, 2005).

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός είναι μια διαδικασία με εκπαιδευτικό χαρακτήρα και για τις δύο πλευρές. Ο αρχιτέκτονας, ο οποίος προκειμένου να επιβεβαιώσει τη θέση του στην κοινωνία αποσυνδέθηκε από τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου (Βρυχέα, Λωράν, 1993), μαθαίνει να μοιράζεται και να χρησιμοποιεί τις γνώσεις και τα εργαλεία που διαθέτει έτσι ώστε να παράξει ένα έργο φιλικό προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον του. Επιπλέον, με τη συμβολή της τεχνολογίας, μπορεί να δημιουργήσει ένα νέο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο πιο προσιτό από το χρήστη ανοίγοντας νέους ορίζοντες στο πεδίο του συνεργατικού σχεδιασμού. Τη θεωρία αυτή επεξεργάζεται η Βουλιούρη (Αντωνοπούλου, 2011) επιβεβαιώνοντας ότι ο παραμετρικός σχεδιασμός προτείνει μια αρχέγονη, αφαιρετική δομή “που ενθαρρύνει τη συνεργατικότητα αφού η στοιχειώδης, κοινή γλώσσα που αναπτύσσεται καθιστά εφικτή την επικοινωνία των μελών μιας ομάδας ακόμη και όταν έχουν ξεπερασθεί τα γεωγραφικά όρια που παραδοσιακά

θα όριζαν ένα συνεργατικό περιβάλλον”.

Από την άλλη πλευρά, ο χρήστης μαθαίνει να συμμετέχει ενεργά και δημιουργικά στην παραγωγή του χώρου του, ουσιαστικά, στη διαμόρφωση της καθημερινής του ζωής και της ζωής της πόλης του. Μάλιστα, με τα σύγχρονα δεδομένα να καθιστούν την πληροφόρηση πιο προσβάσιμη από ποτέ, έχει τη δυνατότητα, αφενός, να αναδειχθεί χρήσιμος συνεργάτης στην αστική διαχείριση (Di Siena, 2011) και, αφετέρου, να οδηγηθεί σε μια διαφορετική ανάγνωση του χώρου, της πόλης και της αρχιτεκτονικής γενικότερα, ως πλέον συνειδητοποιημένος και ευαισθητοποιημένος πολίτης. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι χρήστες, στα πλαίσια της διαδικασίας αυτής, παρείχαν ακόμη και την προσωπική τους εργασία για την περάτωση του έργου, δηλώνοντας έτσι έντονη φροντίδα για το χώρο και την πόλη, αλλά και ταυτόχρονα μειώνοντας αισθητά το κόστος παραγωγής. Η σύμπραξη των πολιτών στη δημιουργία των αστικών χώρων κατοίκησης μεταφράζεται επίσης και ως μια ανάγκη για ενίσχυση της ταυτότητας και του ανήκειν σε έναν τόπο που διαμορφώνεται έμπρακτα από τους κατοίκους του. Μια πόλη λέμε ότι είναι όμορφη όταν είναι αναγνωρίσιμη, σχολιάζει ο N.J. Habraken, από τους πιο γνωστούς αρχιτέκτονες που εφήρμοσαν το συμμετοχικό σχεδιασμό, και μάλιστα “όταν η ταυτότητα μιας πόλης διαβάζεται εύκολα και μπορούμε να διεξάγουμε συμπεράσματα για τους κατοίκους της από τη μορφή της και μόνο”. (Ράσκου, 2009)

A6.3. Ο σύγχρονος αρχιτέκτονας ως παραγωγός

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός παρήκμασε στη δεκαετία του '80, όταν σταδιακά μειώθηκε η ενεργοποίηση και η κοινωνική συμμετοχή των πολιτών και συνεπακόλουθα το ενδιαφέρον τους για τα προβλήματα του χώρου (ο.π.). Σήμερα, όμως, η καθολική κρίση φέρνει το ζήτημα του συμμετοχικού σχεδιασμού ξανά στο προσκήνιο, ακόμη πιο απαιτητικά. Η θέση της αρχιτεκτονικής στην κοινωνία δοκιμάζεται και ζητά νέα πρότυπα που θα μπορέσουν να ανταποκριθούν στα σύγχρονα δεδομένα, απορροφώντας το πλούσιο δυναμικό που μένει ακόμη εν πολλοίς ανενεργό. Άλλωστε με τα σύγχρονα δεδομένα, η εργασία του αρχιτέκτονα δεν περιορίζεται πλέον μόνο και σαφώς στα όρια του σχεδιασμού. Ο πρώτος αναδεικνύεται ικανός να αναλάβει περαιτέρω αρμοδιότητες γύρω από την αρχιτεκτονική που αφορούν σε θέματα οικονομίας, δικαίου, αισθητικής, δομικής και πολλών άλλων. Σε αναλογία με το χώρο του κινηματογράφου, ο αρχιτέκτονας δεν είναι πλέον ο σκηνοθέτης του έργου αλλά ο παραγωγός, όχι εκείνος που ευθύνεται για το τελικό αισθητικό αποτέλεσμα αλλά εκείνος που επιτρέπει τη δημιουργία του

μέσα από την εξασφάλιση των απαραίτητων συνθηκών (enabler). Ακόμη λοιπόν και αν η οικοδόμηση μιας νέας αρχιτεκτονικής μπορεί να μην φαίνεται αναγκαία εν μέσω κρίσης παρά μάλλον περιττή, ο ρόλος του αρχιτέκτονα παραμένει ενεργός στο κοινωνικό σύνολο. (Δραγώνας, 2012)

Ο ΣΤΑΛΟΓΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ

Η σύγχρονη πόλη, όπως αναλύθηκε στην παραπάνω ενότητα, βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε κατάσταση μετασχηματισμού. Τα νέα δεδομένα που συσσωρεύθηκαν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα επηρεάζοντας τις δομές της οδήγησαν σε ένα διάχυτο κλίμα κρίσης. Καθώς τα κράτη προσπαθούν με διάφορες ρυθμιστικές κινήσεις να ορίσουν τη θέση τους στην παγκόσμια σκηνή, οι πολίτες αναζητούν τρόπους να αντεπεξέλθουν στην κατάσταση με εναλλακτικά μέσα, με στόχο περισσότερο τη δράση παρά το αποτέλεσμα.

Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζεται ο συλλογικός κήπος, μια μορφή κοινόχρηστου χώρου που εκφράζει οικολογικό και κοινωνικό προβληματισμό. Ήδη το παράδειγμα του συλλογικού κήπου είναι διαδεδομένο στην Ευρώπη, την Ασία και την Βόρεια Αμερική από τη δεκαετία του '70. Στην Ελλάδα, έγινε γνωστό, όπως αναφέρθηκε, με τη μορφή αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου πριν από τέσσερα χρόνια ως έκφραση των εξεγέρσεων της ίδιας χρονιάς. Μόνο τα τελευταία χρόνια, διεξήχθησαν έρευνες, κυρίως από τους φορείς που ασχολούνται με την οργάνωσή των συλλογικών κήπων, σχετικά με τον αριθμό και τα χαρακτηριστικά τους. Στις έρευνες αυτές, καταγράφεται η ποικιλομορφία των κήπων, όσον αφορά τη δομή, τη χρήση και τη διαχείρισή τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ρόλο της κοινότητας που βρίσκεται πίσω από κάθε κήπο ως υποκείμενο λήψης αποφάσεων και χειρισμού διαδικασιών.

Στην ενότητα αυτή, θα μελετηθεί ο συλλογικός κήπος ως ένα πλήρες μοντέλο, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που εμφανίζονται πιο συχνά στα δείγματά του και υπογραμμίζονται από δημιουργούς και ερευνητές ως τα πιο σημαντικά. Η μελέτη αφορά στη σχέση του με τον άνθρωπο, την κοινότητα, την πόλη και την κοινωνία ευρύτερα. Αναζητούνται, τέλος, οι ποιότητες και τα στοιχεία εκείνα που εκφράζουν τα δεδομένα της εποχής, προτείνουν λύσεις στα ζητήματα της επικαιρότητας και σχηματίζουν το ρόλο του μοντέλου αυτού στη σύγχρονη πραγματικότητα.

B1. ΑΝΑΔΡΟΜΗ

B1.1. Οι κήποι της επιβίωσης

Οι ρίζες του συλλογικού κήπου εντοπίζονται στα τέλη του 19^ο αιώνα. Είναι η εποχή που εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια της αστικοποίησης και σχηματίζονται σε πρώιμη μορφή οι σύγχρονες μητροπόλεις. Καθώς εισρέουν στην πόλη όλο και μεγαλύτερα τμήματα πληθυσμού και αναλογικά αυξάνονται οι ανάγκες στέγασης και εργασίας-αυτή επεκτείνεται περιμετρικά του πυρήνα της απαλλοτριώνοντας κομμάτια γης που βρίσκονται εκεί. Η βιομηχανία αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς και η εργατική τάξη που τη συντηρεί, αποτελεί πλέον βασικό συστατικό ενός αστικού πληθυσμού ετερογενούς και με ιδιαίτερες απαιτήσεις. Σε αυτό το σκηνικό, εμφανίζεται ο συλλογικός κήπος ως στοιχείο εξυγίανσης της νεοσύστατης εργατικής κοινότητας, που θα μπορούσε να εξασφαλίσει σε ένα βαθμό την αυτάρκεια σε τρόφιμα και φυσικά αγαθά, ενώ, παράλληλα, να λειτουργήσει ως χώρος ψυχαγωγίας, κοινωνικής συναναστροφής και επαφής στη φύση.

Οι πρώτοι συλλογικοί κήποι εμφανίζονται στην Αμερική και στην Ευρώπη το 1893 και 1896 αντίστοιχα: στα πλαίσια φιλανθρωπικών ενεργειών, δίνονται σε άνεργους και φτωχές οικογένειες κομμάτια γης (allotment gardens) στα οποία αποδίδεται αξία σιτιστική αλλά και κοινωνική (Cabedoce, 2007). Το πρότυπο αυτό εξελίσσεται στους εργατικούς κήπους (jardins ouvriers) (Kearney, 2009). Πρόκειται ουσιαστικά για οικόπεδα που δίνονται προς καλλιέργεια στις εργατικές οικογένειες κυρίως ως συμπλήρωμα του εισοδήματός τους αλλά και, πέρα από αυτό, ως χώροι “υγιούς” κοινωνικοποίησης. Με άλλα λόγια, προσφέρεται στους εργάτες ένα κίνητρο προς την εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου τους, εντός του πλαισίου της οικογένειας (και όχι σε άνομες δραστηριότητες), αναπτύσσοντας δεσμούς με τη γη αλλά και με την κοινότητα. Άλλωστε δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις οικογενειών

Εικόνα 14_ Οι εργατικοί κήποι δημιουργήθηκαν για να προσφέρουν φυσικά αγαθά, αλλά και χώρους συνάντησης και κοινωνικής συνοχής για τα νοικοκυριά των εργατών και τις νεοσύστατες κοινότητες, κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής περιόδου

Εικόνα 15_ Οι κήποι της νίκης (victory gardens) δημιουργήθηκαν, κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, για να ενισχύσουν την εθνική ταυτότητα και να συμβάλλουν στη συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος. Το κράτος διέδωσε τη λύση των κήπων με αφίσες πατριωτικού χαρακτήρα.

που μεταφέρονταν σε νέες περιοχές κατοικίας, οι οποίες δημιουργούνταν για να καλύψουν τις ανάγκες της βιομηχανικής ανάπτυξης. Οι εργατικοί κήποι αποτελούσαν ένα μέσο οικειοποίησης του χώρου και, ταυτόχρονα, μια μορφή εξόδου από τη δυστοπική καθημερινότητα. Έτσι, το αίσθημα του ανήκειν στο νέο (ή απλά αποξενωμένο) τόπο διαβίωσης ισχυροποιείται, ενώ σχηματίζεται σταδιακά η τοπική κοινότητα ως μια ομάδα ανθρώπων που συνδέεται βάσει κοινών στόχων και σημείων αναφοράς.

Οι εργατικοί κήποι σιγά σιγά ενσωματώνονται στη βιομηχανική πόλη, καθώς και για τους τοπικούς φορείς η αναβάθμιση του τρόπου ζωής των εργατών μεταφράζεται σε αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας. Οι κήποι εγκαθίστανται γύρω από το κέντρο της πόλης, δημιουργώντας μια πράσινη προαστιακή ζώνη και εμπλουτίζονται σιγά σιγά με κατασκευές και μικρά κτίσματα ώστε να φιλοξενήσουν τις διάφορες δραστηριότητες ψυχαγωγίας.

Κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, η ιδέα των εργατικών κήπων αναδεικνύεται σε χρήσιμο εργαλείο για το κράτος που αναζητά ένα δημιουργικό τρόπο για να μειώσει τις δαπάνες του στην παραγωγή τροφίμων (Kearney, 2009). Δημιουργούνται, λοιπόν, οι κήποι της ελευθερίας ή κήποι της νίκης (Liberty gardens/Victory gardens) των οποίων η καλλιέργεια διαποτίζεται πλέον από ένα πνεύμα πατριωτισμού. Οι κήποι παρουσιάζονται σαν ένα επαναστατικό μέσο για τα νοικοκυριά που μπορούν με αυτόν τον τρόπο να “φυτέψουν τους σπόρους της νίκης”, να καθορίσουν την έκβαση του πολέμου ή να πολεμήσουν για την πατρίδα τους, σύμφωνα με προπαγανδιστικές αφίσες της εποχής. Η λύση των κήπων της νίκης υιοθετείται ένθερμα από τους πολίτες που διαβλέπουν σε αυτόν ένα καταφύγιο στον καιρό του πολέμου, ένα χώρο διοχέτευσης της ταυτότητάς τους και της ταυτότητας του τόπου.

Τα νοικοκυριά επιδίδονται, έτσι, στην καλλιέργεια των κήπων τους εξασφαλίζοντας έως και το 40% των τροφίμων που καταναλώνουν (Wang, 2006) μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες, το 1918, εμφανίζονται 5 εκατομμύρια κήποι που παράγουν πάνω από 264.000 τόνους φρέσκων λαχανικών (Kearney, 2009).

Στο μεσοπόλεμο και τη μεταπολεμική περίοδο, ο κήπος χρησιμοποιείται για λίγο καιρό ως μέσο οικονομικής ανάκαμψης, με την εξασφάλιση όμως της ευημερίας εγκαταλείπεται και παρακμάζει.

B1.2. Οι κοινοτικοί κήποι

Στη δεκαετία του 1970, οι συλλογικοί κήποι επανεμφανίζονται στο

Εικόνα 16_ Ο πρώτος κοινοτικός κήπος δημιουργήθηκε το 1973 από την καλλιτέχνη Liz Christy στο Manhattan της Νέας Υόρκης

Εικόνα 17_ Οι ριζοσπάστες οικολόγοι δημιουργούν παράνομα νησίδες πρασίνου μικρής κλίμακας μέσα στην πόλη, σε ανύποπτο χώρο και χρόνο

προσκήνιο. Ως αντίδοτο στη μαζική αστικοποίηση, απάντηση στον οικολογικό προβληματισμό και την ενεργειακή κρίση, μέτρο ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας και αντίδραση στην αύξηση των τιμών των προϊόντων, οι κήποι εξετάζονται σαν ένα παράδειγμα του παρελθόντος προς μίμηση. Μάλιστα, γίνονται κινήσεις ώστε να συντηρηθούν οι εργατικοί κήποι ως χώροι με έντονο ιστορικό και λαογραφικό ενδιαφέρον. Παρόλα αυτά, από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αντιμετωπίζονται με δυσπιστία: περιγράφονται, συνήθως, ως οι κήποι των φτωχών, κατάλοιπο από την εικόνα του εργατικού κήπου.

Το 1973, στο Manhattan της Νέας Υόρκης, δημιουργείται ο πρώτος σύγχρονος συλλογικός κήπος με πρωτοβουλία της καλλιτέχνη Liz Christy, η οποία με τη βοήθεια της ακτιβιστικής ομάδας Green Guerillas αποφασίζει να μεταμορφώσει ένα εγκαταλελειμμένο οικόπεδο σε κοινοτικό κήπο (community garden) (Besnier, 2010). Σταδιακά, ο κοινοτικός κήπος γίνεται μέρος του αστικού τοπίου, τόσο στην Αμερική, όσο και σε χώρες της Ευρώπης. Καθώς εμπλουτίζεται με νέες δραστηριότητες πολιτισμικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές αναδεικνύεται σε έναν πολύτιμο αστικό συντελεστή που έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται στις εκάστοτε τοπικές συνθήκες και να επιτρέπει την αναβάθμιση του τρόπου ζωής των χρηστών του. Με την πάροδο του χρόνου, οι κοινοτικοί κήποι πολλαπλασιάζονται και σε πολλές περιπτώσεις η δράση τους θεσμοθετείται. Δημιουργούνται οργανισμοί που χρηματοδοτούν, οργανώνουν και συντηρούν τη λειτουργία και την ύπαρξη τους, αξιολογούν την ένταξη τους στον αστικό ιστό και ασκούν πιέσεις στην πολιτεία για την αναγνώριση και την ενίσχυσή τους.

B1.3. Guerilla gardening

Αξίζει να αναφερθεί, σε αυτό το σημείο, το φαινόμενο των πράσινων ανταρτών (guerilla gardeners) ως συγγενές με αυτό των συλλογικών κήπων. Πρόκειται για μια ακτιβιστική κίνηση που έδρασε τη δεκαετία του 1990 και χρησιμοποίησε ως μέσο έκφρασης την κηπουρική. Ουσιαστικά, οι ριζοσπάστες οικολόγοι (Αναστασόπουλος, 2011) δημιουργούν παράνομα νησίδες πρασίνου μικρής κλίμακας μέσα στην πόλη, σε ανύποπτο χώρο και χρόνο. Σκοπός τους είναι η μεταμόρφωση της αστικής εικόνας μέσω σποραδικών επεμβάσεων με καλλιτεχνικό, παιγνιώδη χαρακτήρα. Το κίνημα έχει εξαφανιστεί σήμερα.

B2. ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ

Aναμφισβήτητα, το οικολογικό ζήτημα φαίνεται να απασχολεί έντονα τους πολίτες κι όχι άδικα, καθώς οι επιπτώσεις της περιβαλλοντικής καταστροφής γίνονται ολοένα πιο εμφανείς κι ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα. Ο συλλογικός κήπος σήμερα εμφανίζεται στην πόλη ως μια προσπάθεια επανένταξης του πρασίνου στο αστικό τοπίο αλλά και στον τρόπο ζωής των πολιτών. Οι ίδιες οι κοινότητες που δημιουργούν τους κήπους προβάλλουν ως βασικό τους κίνητρο την επιθυμία επανασύνδεσης με τη γη και το φυσικό στοιχείο (Baudelet, 2005).

Ο Τερζόγλου (2009) αναγνωρίζει τη λύση του περιβαλλοντικού προβλήματος σε “μια ολιστική οικολογική θεώρηση των σχέσεων ανάμεσα στη φύση, την τεχνολογία και τον πολιτισμό, από μια ενεργειακή, κλιματική, πληθυσμιακή, οικονομική, πολιτική και κοινωνική προοπτική”. Η άποψη αυτή μπορεί να αναζητηθεί στη στροφή των πολιτών προς έναν πιο οικολογικό τρόπο ζωής που προβάλλεται μέσα από τους συλλογικούς κήπους.

B2.1. Αστική ανακύκλωση

Σε ένα πρώτο βήμα, οι συλλογικοί κήποι εγκαθίστανται στους υπολειμματικούς χώρους της πόλης. Ένα κενό οικόπεδο, μάλιστα, που συνήθως συσσωρεύει τα αστικά απορρίμματα, μπορεί να σταθεί το ίδιο πρόκληση για τους πολίτες μιας κοινότητας να κινητοποιηθούν για την καλύτερη αξιοποίησή του. Ο μετασχηματισμός του σε φυτεμένο κήπο αποδεικνύεται συχνά η βέλτιστη και οικονομικότερη λύση. Στη διαδικασία αυτή, τα υλικά του χώρου χρησιμοποιούνται για να ανασυνθέσουν τη μορφή του, δημιουργώντας ένα είδος αστικής ανακύκλωσης. Η κοινότητα, στη συνέχεια, μπορεί να αποφασίσει το

είδος της φύτευσης και λειτουργίας του κήπου ανάλογα με τις ανάγκες της. Για παράδειγμα, σε περιοχές χαμηλού βιοτικού επιπέδου, οι κήποι χρησιμοποιούνται για να εξασφαλίσουν την πρόσβαση των μελών της τοπικής κοινότητας σε τρόφιμα και λαχανικά, στα πλαίσια ενός είδους αστικής αγροκαλλιέργειας (Consales, 2007). Η λύση αυτή είναι συνήθης ακόμη και αν οι κάτοικοι δεν έχουν άμεση ανάγκη τα προϊόντα της παραγωγής τους. Σε αυτή την περίπτωση, η παραγωγή προωθείται στην αγορά της πόλης, είτε προσφέρεται για φιλανθρωπικό σκοπό στις μειονότητες της κοινότητας (McNair, 2002).

B2.2. Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση

Η απασχόληση και συντήρηση του κήπου ιδιαίτερα μέσω της διαδικασίας της κηπουρικής αποτελεί για τους πολίτες συνθήκη δέσμευσης και ευθύνης απέναντι στο χώρο και τη γη. Ο Malakoff (1995) αναφέρεται στα οφέλη που προσφέρει η επαφή του ανθρώπου με το πράσινο. Τονίζει ότι σύμφωνα με έρευνες οι άνθρωποι της πόλης, βρίσκουν καταφύγιο στο ήσυχο και ήρεμο περιβάλλον ενός κήπου μακριά από το χάος της πολύβουης πόλης. Συμπληρώνει ότι ακόμη και η απλή, οπτική επαφή με τη φύση μπορεί να αποδεσμεύσει τον άνθρωπο από το άγχος και την πίεση. Όταν μάλιστα αυτός εμπλέκεται στη δράση της κηπουρικής τα οφέλη πολλαπλασιάζονται: ο αποξενωμένος, από τις φυσικές διαδικασίες, άνθρωπος της πόλης διδάσκεται τους κύκλους της φύσης, τις ανάγκες της γης και των φυσικών οργανισμών, εισάγεται, με άλλα λόγια, άμεσα στην οικολογική σκέψη.

Ο σεβασμός προς το περιβάλλον καλλιεργείται στους συλλογικούς κήπους όχι όμως μόνο μέσω της κηπουρικής και της επαφής με τη φύση. Ο κήπος καθιστά εύφορο το έδαφος για τη δημιουργία ενός χώρου που μπορεί να ενσωματώσει πληθώρα πρακτικών φιλικών προς το περιβάλλον. Έτσι, στους κήπους τοποθετούνται συχνά κομποστοποιητές και κάδοι ανακύκλωσης, ενώ παράλληλα οργανώνονται εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές και νέους δίνοντάς τους την ευκαιρία να εξοικειωθούν με τις διαδικασίες της φύσης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Chicago: με πρωτοβουλίες του υπουργείου περιβάλλοντος και αρμόδιων οργανισμών η περιβαλλοντική εκπαίδευση στα πλαίσια των συλλογικών κήπων εντάσσεται στο πρόγραμμα των σπουδών των σχολείων της περιοχής. Οι κήποι χρησιμοποιούνται ως πεδίο ευαισθητοποίησης των μαθητών και νέων στις πρακτικές της οικολογίας και της αειφόρου ανάπτυξης. Παράλληλα, σύμφωνα με το πρόγραμμα Greencorps, προσφέρονται θέσεις εργασίας και πρακτικής σε φοιτητές που επιθυμούν να

εργαστούν εθελοντικά στους κήπους, με στόχο την ανάπτυξη της πράσινης τεχνολογίας (Kirschbaum, 2003).

B2.3. Αστική οικολογία: η πόλη ως βιώσιμο οικοσύστημα

Ο συλλογικός κήπος εισάγει ουσιαστικά τον οικολογικό προβληματισμό στην πόλη, μέσα από την έννοια του οικοσυστήματος. Το οικοσύστημα αποτελείται από ένα σύνολο παραγόντων που διαβιούν στον ίδιο τόπο και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζουν την ισορροπία του συστήματος. Το σύστημα αυτό επικοινωνεί επίσης με το περιβάλλον του, παίρνοντας από αυτό πόρους που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία του, αλλά και επιστρέφοντας σε αυτό αντίστοιχα νέους πόρους. Η βιωσιμότητα του οικοσυστήματος συνίσταται στην ικανότητά του να επιβιώνει στο χρόνο μέσα από τους μηχανισμούς αυτορρύθμισης που παράγει.

Η Jane Jacobs (2004) περιγράφει πώς οικολόγοι και αρχιτέκτονες από τη δεκαετία του 1970 άρχισαν να υιοθετούν σταδιακά τις αρχές της οικολογίας στον τρόπο ζωής και σχεδίασης, αντίστοιχα, μιμούμενοι τις τεχνικές του φυσικού οικοσυστήματος στις πόλεις του Toronto ή του Winnipeg παρακολουθώντας, για παράδειγμα, τι μπορεί να φυτρώσει και να επιβιώσει σε ένα άδριο χωράφι, σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους. Σε αντίθεση με τη φύτευση, η ανάπτυξη ενός οικοσυστήματος δεν είναι ποτέ μονόπλευρη, σημειώνει. Τα οικοσυστήματα έχουν την ικανότητα να φιλοξενούν πολλούς ετερογενείς πληθυσμούς που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Στην ώριμή τους μάλιστα μορφή, τα οικοσυστήματα αυτά μπορούν να παράξουν απρόβλεπτους μηχανισμούς, χάρη στη βιοποικιλότητά τους. Οι πόλεις, οι οποίες κατηγορήθηκαν ότι παρασιτούν εις βάρος του οργανισμού της φύσης, μπορούν σήμερα να ειπωθούν ως τέτοια οικοσυστήματα.

Σε αναλογία με το φυσικό, το αστικό οικοσύστημα αποτελείται από ετερογενείς παράγοντες που συντείνουν, μέσα από την συνύπαρξή τους, στην επίτευξη της βιωσιμότητάς του. Οι παράγοντες αυτοί δεν αφορούν μόνο στο υλικό περιβάλλον της πόλης, φυσικό και τεχνητό, αλλά και στους ανθρώπους της, τους θεσμούς, τον πολιτισμό, τις υποδομές και τον κοινό της πλούτο. Η λειτουργία του ενός είναι συνυφασμένη με του άλλου σχηματίζοντας ένα περίπλοκο δίκτυο σχέσεων. Το οικολογικό ή κοινωνικό πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι αποκομμένο από τα υπόλοιπα, αλλά βρίσκει τα αίτια και τα αποτελέσματά του στον οργανισμό μιας πόλης εν μέσω κρίσης.

Ο συλλογικός κήπος δημιουργείται από το αστικό οικοσύστημα ως ένας

αυθόρμητος μηχανισμός που ενεργοποιείται για να συμβάλει στην ισορροπία του συστήματος. Οι πολίτες που θεωρούνταν μέχρι στιγμής παθητικοί, οργανώνονται σε κοινότητες, αναλαμβάνουν τους “αρνητικούς” χώρους της πόλης μεταβάλλοντας τις ισορροπίες των αστικών δομών. Στην πόλη εμφυτεύονται διάσπαρτοι πυρήνες πρασίνου που εξυγιαίνουν το περιβάλλον και το κλίμα της. Στα όριά τους, αναπτύσσεται μια κοινωνική οργάνωση που βασίζεται στην άμεση συμμετοχή στα κοινά και ενισχύει την τοπική πρωτοβουλία.

Η ιδέα του συλλογικού κήπου ως μέρος του αστικού οικοσυστήματος έρχεται σε αναλογία με τη θεωρία του αστικού βελονισμού (urban acupuncture). Η πόλη παρομοιάζεται με έναν ζωντανό οργανισμό που νοσεί και μπορεί να θεραπευτεί μέσα από τοπικές επεμβάσεις, με στόχο την συνολική του αναζωογόνηση (Kaye, 2011). Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, οι πολίτες είναι ελεύθεροι να συμμετάσχουν στη διαδικασία μετασχηματισμού της πόλης και να διαμορφώσουν το αστικό τοπίο ανάλογα με τη θέλησή τους. Οι μικρές επεμβάσεις κρίνονται αποτελεσματικές χάρη στον αυθορμητισμό και το συλλογικό πνεύμα της κοινότητας, που μπορεί να δημιουργήσει μέσα στην πόλη ζωντανούς χώρους βιωσιμότητας με χαμηλό κόστος και έντονη δημιουργικότητα.

Ο κήπος, τελικά, αναδεικνύει την πόλη ως ζωντανό οργανισμό ο οποίος αποκρίνεται στις κινήσεις των πρωταγωνιστών που επιδιώκουν να κατασκευάσουν την εικόνα της πόλης (Sassen, 2011α). “Μπορούμε να σκεφτούμε ότι (η πόλη) φτιάχνεται μερικώς μέσα από μυριάδες επεμβάσεις και λίγες αλλαγές εκ των άνω” (ο.π.). Η βιωσιμότητα του αστικού οικοσυστήματος κρίνεται από την ικανότητά του να αποκρίνεται άμεσα ή έμμεσα στις ανάγκες και τις ελλείψεις που εμφανίζονται στο σώμα του. Αν η αστική οικολογία αναγεννιέται όταν εμφανίζονται σημάδια κρίσης στο σώμα της πόλης, τότε ο συλλογικός κήπος ανάγεται σε ένα χώρο διδακτικό, που βιώνοντας τις κρίσεις του παρελθόντος και, χάρη στην ευελιξία του, μπορεί να ενσωματώσει τις επικείμενες κρίσεις.

B3. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΑ

B3.1. Τόπος και κοινότητα

Η πόλη ως εντοπισμένο οικοσύστημα πολύ συχνά αγνοείται στη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης. Ορίζεται, αντίθετα, ως κομμάτι ενός ευρύτερου συστήματος που συντονίζει τις λειτουργίες του εκτός των γεωγραφικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας. Η γενική πόλη οφείλει να είναι ευέλικτη, ώστε να αναδιαμορφώνει την επιφανειακή της ταυτότητα ανάλογα με τα εκάστοτε δεδομένα. Σύμφωνα με τον Koolhaas (1995):

“Ξεκάθαρα, υπάρχει μια εξάπλωση των κοινοτήτων-ένα κοινωνιολογικό ζάπινγκ-που αντιστέκεται στη μια και υπερισχύουσα ερμηνεία. Η Γενική Πόλη χαλαρώνει κάθε δομή που συνένωνε οτιδήποτε στο παρελθόν.”

B3.1.1. Τόπος και ταυτότητα

Ο συλλογικός κήπος επαναφέρει την έννοια του τόπου ξανά στο προσκήνιο. Οι υπολειμματικοί χώροι της πόλης, που μέχρι σήμερα παρέμεναν ανεκμετάλλετοι, επανεξετάζονται. Στα πλαίσια της παιγνιώδους αναζήτησης των χώρων εκείνων που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν την δυναμικότητα της μετασηματισμένης δημόσιας σφαίρας, αναδεικνύονται οι κενοί χώροι της πόλης. Οι χώροι αυτοί, που φέρουν συνήθως τα σημάδια της μοντέρνας ανοικοδόμησης, μαρτυρούν το πέρασμα σε μια νέα εποχή που θα οικοδομηθεί πάνω στα ερείπια της προηγούμενης. Η ενδιάμεση περίοδος, την οποία διανύουν, τους προσδίδει το πλεονέκτημα της δυνητικότητας, ώστε να μπορούν ενσωματώσουν τη νέα ταυτότητα που θα τους δοθεί. Με αυτόν τον τρόπο, ο συλλογικός κήπος εγκαθίσταται στους ανενεργούς αστικούς χώρους και αρχίζει να συλλέγει στοιχεία που συνθέτουν σταδιακά την ταυτότητά του. Ο τόπος εμποτίζεται από το χαρακτήρα της περιοχής,

την ιστορικότητά, καθώς και τις συγκυρίες και τα γεγονότα που σηματοδοτούν τη δημιουργία και λειτουργία του. Εύγλωττο είναι το παράδειγμα του πάρκου Ναυαρίνου, του οποίου η δημιουργία ωθείται από τις εξεγέρσεις του 2008 και λαμβάνει χαρακτήρα επανάστασης.

Σταδιακά, ο χώρος αφομοιώνει τα στοιχεία που καθορίζουν την ταυτότητά του και τα προσαρμόζει σε ένα σαφές πρότυπο, του οποίου και καθίσταται τοπόσημο και εγγυητής. Το πρότυπό αυτό μεταλλάσσεται από δέκτης πολιτιστικών στοιχείων σε πομπό, προσδίδοντας χαρακτήρα και στη γύρω περιοχή.

B3.1.2. Κοινότητα και ταυτότητα

Οι ομάδες που βρίσκονται πίσω από τη λειτουργία ενός κήπου αποτελούν μέλη μιας τοπικής κοινότητας. Το κοινό ενδιαφέρον για την κοινωνική ζωή της περιοχής συνιστά συνήθως συνδετικό στοιχείο για τις ομάδες αυτές. Η δράση τους τίθεται υπέρ ενός συλλογικού τρόπου διαβίωσης εστιασμένο στο χώρο, στην ξεχασμένη αίσθηση της γειτονιάς, του (συν)ανήκειν σε έναν τόπο, μια κοινότητα. Ο κήπος, σε αυτήν την περίπτωση, αντανακλά κάτι παραπάνω από μια οικολογική αναζήτηση: μπορεί να ερμηνευθεί, μάλιστα, ως ανάγκη για βελτίωση του τρόπου ζωής και δράσης της κοινότητας (Besnier, 2010).

Όπως έχει αναφερθεί και στον ορισμό του, ο συλλογικός κήπος είναι το πεδίο έκφρασης της κοινότητας πολιτών που τον δημιουργεί και συντηρεί την ύπαρξή του. Χάρη στην εγγύτητα που προσφέρει, μετατρέπεται σε χώρο συνάντησης και συμβίωσης της κοινότητας και όχι μόνο. Σε αυτόν, πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες που οργανώνει η κοινότητα, λαμβάνονται οι αποφάσεις της και εκεί συγκλίνουν όλα τα μέλη για να φροντίσουν το χώρο και τη βλάστησή του. Φιλοξενώντας τη δράση της κοινότητας, ο κήπος σταδιακά μετατρέπεται σε έναν χώρο-τοπόσημο της ύπαρξής της και εγγυητή της ταυτότητάς της.

B3.1.2. Ο κοινός χώρος του συλλογικού κήπου

Η ταυτότητα αυτή που αποδίδεται στο χώρο μεταβάλλει τον ίδιο ως προς τη χρήση του. Ο συλλογικός κήπος, από τη στιγμή της δημιουργίας του, τίθεται σε δημόσια χρήση. Η ίδια η κοινότητα μεταλλάσσεται συνεχώς, προσλαμβάνοντας νέα μέλη που μοιράζονται τη νοοτροπία και τους στόχους της. Με την πάροδο του χρόνου, η σύσταση της κοινότητας αρχίζει να αποκρυσταλλώνεται και να σχηματίζεται η ταυτότητά της μέσα από τη ζύμωση των μελών της. Οι μετασχηματισμοί στον πυρήνα της κοινότητας καθρεφτίζονται στον χώρο του

κήπου, ο οποίος μετατρέπεται σε τόπο σύγκλισης της κοινότητας, κοινό χώρο.

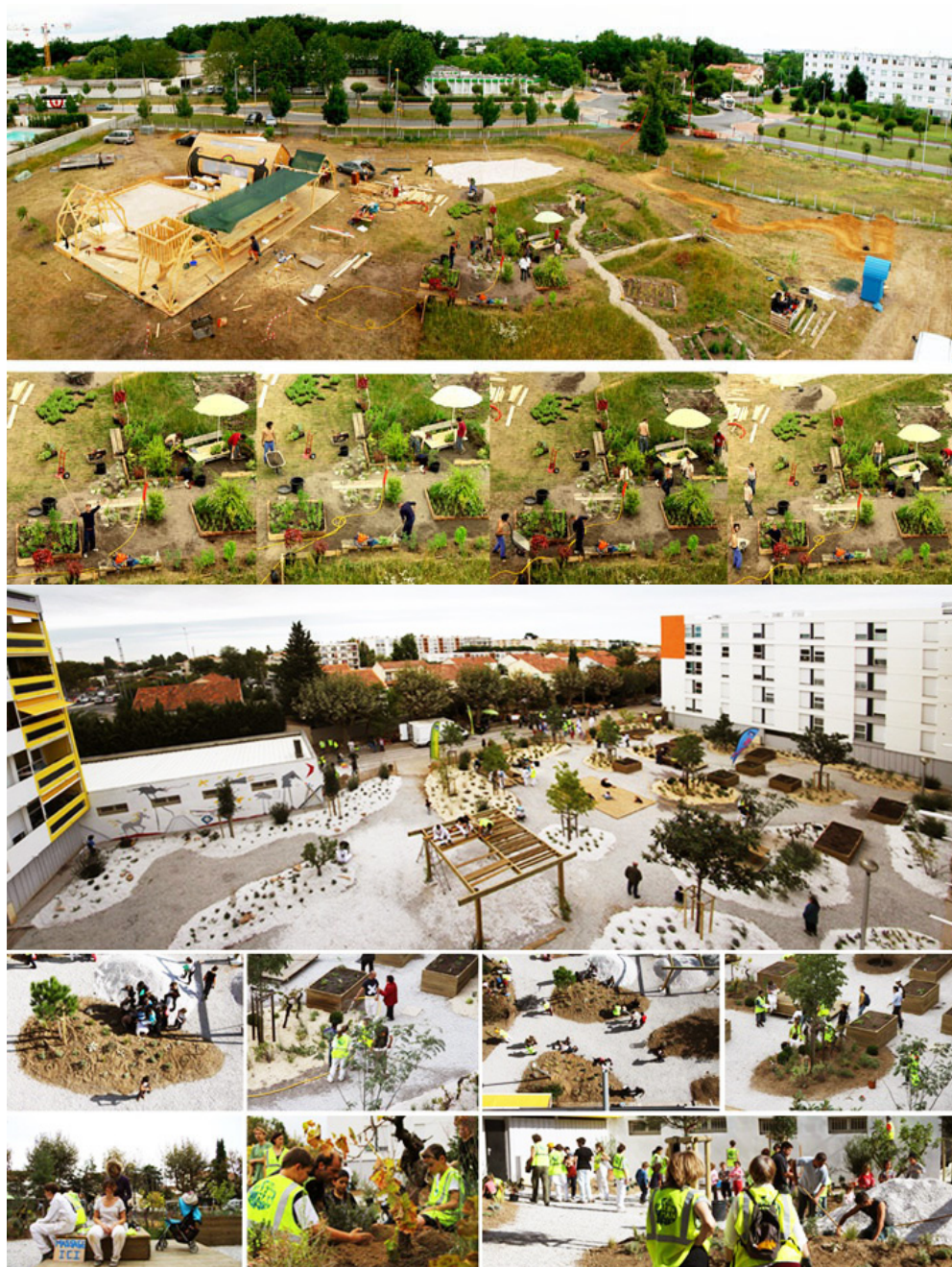
Ο συλλογικός κήπος ενσωματώνει τα χαρακτηριστικά του κοινού χώρου. Είναι χώρος διαρκούς γίνεσθαι. Στα πλαίσιά του, παράγεται κοινός “πλούτος”, μέσα από τη συνάντηση των μοναδικότητων που συγκλίνουν για την παραγωγή του. Η ύπαρξή του είναι ασταθής και υποκειμενική κατ’ αντιστοιχία με την ύπαρξη της κοινότητας και οι δύο δεν υπάρχουν εκ των προτέρων, αλλά αναδύονται και μεταβάλλονται ανάλογα με τις συνθήκες (Παπαλεξόπουλος, 2010).

B3.1.3. Ο συλλογικός κήπος ως κοινωνικός συντελεστής

Ο συλλογικός κήπος, ενσωματώνοντας τους στόχους της κοινότητας, λαμβάνει χαρακτήρα διευθέτησης στο ευρύτερο πεδίο της. Με άλλα λόγια, χρησιμοποιείται προκειμένου να παράξει λύσεις σε κοινωνικά-πολιτισμικά προβλήματα που προκύπτουν στην τοπική περιοχή. Ο Malakoff (1995) αναφέρει ότι ένας συλλογικός κήπος αναδεικνύεται συνήθως σε περιβάλλοντα προβληματικά, όπου προκύπτουν ιδιαίτερα οικονομικά, κοινωνικά ή πολιτισμικά ζητήματα. Σε αυτήν την περίπτωση, η λειτουργία του προσαρμόζεται προκειμένου να συναντήσει τις ανάγκες της περιοχής.

Μια συνιστώσα προς την οποία συνήθως προσανατολίζεται η λειτουργία του κήπου είναι η ετερογένεια, κοινωνική ή πολιτισμική, των περιοχών όπου εμφανίζεται. Στο χώρο και τις διαδικασίες του κήπου αναγνωρίζεται η δυνατότητα ενίσχυσης του αισθήματος του τόπου και της συνεκτικότητας του πληθυσμού της περιοχής.

Το παράδειγμα του κήπου United We Sprout, όπως περιγράφεται από τη Rebecca Severson, είναι αρκετά εύγλωττο (Francis, Hester, 1995). Ο κήπος τοποθετείται σε μια γειτονιά στο Chicago των Ηνωμένων Πολιτειών. Η γειτονιά είχε υποστεί έντονους μετασχηματισμούς λόγω των συνεχών μετακινήσεων πληθυσμού, ενώ κατοικούσαν στο μεγαλύτερο μέρος της από μετανάστες. Στην περιοχή, επίσης, υπήρχε ένα μεγάλο, κενό οικοπέδο, πηγή δυσφορίας και απέχθειας για τους κατοίκους, λόγω της συσσώρευσης απορριμμάτων στο χώρο. Με την οργάνωση της κοινότητας και τη βοήθεια του οργανισμού Chicago Botanic Garden and Craft, δημιουργήθηκε στη θέση του κενού οικοπέδου ο συλλογικός κήπος, που ονομάστηκε United We Sprout. Η δημιουργία του, σύμφωνα με τους κατοίκους, στάθηκε αφορμή για την κοινότητα να αναπτύξει νέους δεσμούς με σημείο αναφοράς τον ίδιο τον κήπο. Μάλιστα, έδωσε το παράδειγμα σε γειτονικές περιοχές να αναδείξουν τους υπαίθριους χώρους τους μεταμορφώνοντάς τους σε

Εικόνα 18_ Δημιουργία συλλογικού κήπου Beaudesert με συμμετοχή κατοίκων και της συλλογικότητας Bruit du Frigo στο Merignac της Γαλλίας, σε μια προαστιακή περιοχή, στα όρια παλιών κατοικιών και νέων συγκροτημάτων κατοίκησης

Εικόνα 19_ Δημιουργία συλλογικού κήπου Jardin DeMAIN στο Montpellier της Γαλλίας, με συμμετοχή κατοίκων, αρχιτεκτόνων και σχολείων σε περιοχή με κύρια χρήση κατοικίας (Οκτώβριος 2010)

κέντρο της κοινωνικής ζωής του τόπου.

Ανάλογο είναι το παράδειγμα από την πόλη της Brest στη Γαλλία (Besnier, 2010). Ο δήμος της Recouvrance, όταν πριν δύο χρόνια δημιουργήθηκε ο συλλογικός κήπος, συγκέντρωσε σε μεγάλο βαθμό συγκροτήματα μαζικής κατοικίας. Ο πληθυσμός της περιοχής απαρτιζόταν κατά 44% εργαζόμενοι/υπάλληλοι, 20% εργάτες και, τέλος, κατά ένα σημαντικό ποσοστό από ανέργους. Η ετερογένεια του πληθυσμού ευθυνόταν για ένα μεγάλο μέρος προβλημάτων που εμφανίζονταν στην περιοχή, συμπεριλαμβανομένης της συρρίκνωσης ορισμένων ηλικιακών ομάδων. Ο κήπος που θα δημιουργούταν έπρεπε να εστιάσει στην ιδιαίτερη σύσταση της περιοχής, έτσι ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού οποιασδήποτε ομάδας. Έτσι, σχηματίστηκε ο κήπος “Les Yannicks au Champ” (Yannicks είναι το προσωνύμιο των κατοίκων της Recouvrance) ως προσπάθεια της κοινότητας να συνενώσει τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες κάτω από ένα κοινό στόχο. Ο χώρος όπου δημιουργήθηκε, γειτνιάζει με ένα από τα σχολεία της περιοχής. Η κοινότητα του κήπου, η οποία απαρτίζεται κυρίως από οικογένειες, παίρνοντας το γεγονός αυτό ως αφορμή, απέδωσε στον κήπο εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Με αυτόν τον τρόπο, φιλοδοξεί να εξασφαλίσει την αλληλεπίδραση των διαφορετικών γενεών. Έτσι, ο κήπος φιλοξενεί τις δραστηριότητες των μαθητών, που έρχονται σε επαφή με τη φύση αλλά παράλληλα μπορούν να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις με τους κατοίκους που τον επισκέπτονται. Παράλληλα, ο ίδιος καθίσταται σύνδεσμος ανάμεσα στο δημόσιο (κρατικό) και το συλλογικό. Στα πλαίσιά του, επεκτείνεται η δραστηριότητα ενός δημόσιου ιδρύματος, όπως το σχολείο για να συναντήσει τις τοπικές ανάγκες της γειτονιάς, δημιουργώντας έναν ενδιάμεσο χώρο επικοινωνίας και διευθέτησης.

Ο συλλογικός κήπος προβάλλεται συχνά ως σημαντικός παράγοντας αναβάθμισης του περιβάλλοντός του. Σύμφωνα με την American Community Gardening Association (ACGA) ο συλλογικός κήπος αναπαριστά ένα όραμα:

“Είναι μια πηγή που χρησιμοποιείται για να χτιστεί μια κοινότητα, να ενδυναμωθεί η κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη, να μειωθεί η πείνα, να ενδυναμωθεί η κοινότητα, να γκρεμιστούν τα ρατσιστικά και εθνικιστικά σύνορα, να ενισχυθεί επαρκώς η υγεία και η παροχή τροφής, να μειωθεί η εγκληματικότητα, να βελτιωθεί η κατοίκηση, να προωθηθεί και να βελτιωθεί η εκπαίδευση ή αλλιώς να δημιουργήσει βιώσιμες κοινότητες” (Wang, 2006).

Στην πραγματικότητα είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν, συνολικά, οι επιπτώσεις της λειτουργίας του συλλογικού κήπου προς την περιοχή που τον

φιλοξενεί. Συχνά, επιβεβαιώνεται ότι συμβάλλει στην αναβάθμιση μιας τοπικής γειτονιάς. Το φαινόμενο του greenlining (Malakoff, 1995), όπως έχει αναφερθεί και νωρίτερα, χρησιμοποιείται ως όρος για να περιγράψει, ακριβώς, την κοινωνική “επανάταξη” περιοχών χάρη στη λειτουργία του συλλογικού κήπου.

Αυτό που μπορεί ίσως να επιβεβαιωθεί είναι ότι ο συλλογικός κήπος εμφανίζεται ως μια εξωτερικότητα, με οικονομικούς και κοινωνικούς όρους. Ως κοινός χώρος που παράγει συνεχώς κοινό “πλούτο” μπορεί να δημιουργήσει μια διαφορετική δυναμική που επηρεάζει τις κοινωνικές και οικονομικές δομές (Αντωνοπούλου, 2011). Στη μια πλευρά του νομίσματος, το αίσθημα της υπευθυνότητας των κατοίκων απέναντι στον τόπο τους μπορεί να αυξήσει την κοινωνική συνοχή και να μειώσει τυχόν παραβατικές συμπεριφορές· η αισθητική ανανέωση μπορεί να ωθήσει γενικότερα προς μια διάθεση εξωραϊσμού της περιοχής. Στην άλλη πλευρά, η ελευθερία που προσφέρουν οι συνθήκες του κήπου “έξω από το κατεστημένο” και το δεδομένο μπορεί να αυξήσει τα κρούσματα άνομης δραστηριότητας. Ο συλλογικός κήπος, τελικά, μπορεί να παράξει το απρόβλεπτο σε οποιαδήποτε έκφασή ή κοινωνική ερμηνεία του.

B3.2. Δίκτυο και πόλη

Ο συλλογικός κήπος, όπως περιγράφηκε παραπάνω, αφορά σε μια τοπική επέμβαση των πολιτών πάνω στον ιστό της πόλης. Η κοινότητα που αναλαμβάνει το σχηματισμό του εκδηλώνει, μέσα από τη δράση του, ενδιαφέρον για το κοινωνικό γίνεσθαι της περιοχής την οποία κατοικεί. Με αυτόν τον τρόπο, η περιοχή ανάγεται σε έναν ιδιαίτερο τόπο: ο κήπος αποτελεί τον σύνδεσμο ανάμεσα σε αυτόν και τους κατοίκους του, ενώ ταυτόχρονα ενεργοποιεί την κοινωνική ζωή του τόπου.

B3.2.1. Σχηματισμός δικτύων συλλογικών κήπων

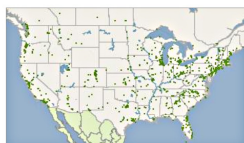
Η δράση του συλλογικού κήπου θα μπορούσε να σκιαγραφηθεί στο χάρτη ως ένας κύκλος που τοποθετεί τον ίδιο στο κέντρο του και επεκτείνεται σε μικρή εμβέλεια γύρω από αυτόν, αναδεικνύοντας έτσι την περιοχή επιρροής του. Με τη διάδοση του μοντέλου στην πόλη, οι κύκλοι αυτοί αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται. Ο καθένας από αυτούς αφορά σε μια συγκεκριμένη περιοχή επέμβασης. Παρόλα αυτά, τα δείγματα συνδέουν κοινοί στόχοι και συλλογικές πρακτικές που σχετίζονται με την εφαρμογή του συλλογικού κήπου σε διαφορετικά περιβάλλοντα και συνθήκες. Η κάθε κοινότητα αναγνωρίζει στην προοπτική της διασύνδεσής της με τις υπόλοιπες τη δυνατότητα ανάπτυξης ενός δικτύου που θα μπορέσει, από

ACGA
Growing Community
Across the U.S. & Canada

ABOUT ACGA LEARN CONNECT STORE TAKE ACTION SUPPORT US SEARCH

Find a community garden near you with our Bi-National Community Garden Database.

Name/Description

Where?
Zip or City, State

[USA | Canada]

AMERICAN COMMUNITY GARDENING ASSOCIATION

Growing community across the US & Canada

 Connect with ACGA on Facebook

 Connect on Twitter!

Εικόνα 20_ Οι συλλογικοί κήποι στη ώριμη μορφή τους οργανώνονται σε δίκτυα. Η δομή αυτή προωθείται από τα ψηφιακά μέσα, χάρη στα οποία οργανισμοί μπορούν να χαρτογραφίσουν, να πραγματοποιήσουν έρευνες και να διαδώσουν τη δράση των κήπων. Έτσι, τα δίκτυα των συλλογικών κήπων λαμβάνουν έναν έντονα πολιτικό χαρακτήρα και τοποθετούνται απέναντι στο κράτος.

τη μια πλευρά, να ενισχύσει τη δράση της τοπικά και, από την άλλη, να αναδείξει τα σποραδικά δείγματα των κήπων σε μια συνολική κίνηση με αντίκρισμα στην κοινωνική δομή της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο, σχηματίζονται τα δίκτυα των συλλογικών κήπων.

Η Saskia Sassen (Faraone, 2011) σχολιάζει τα πλεονεκτήματα του πολλαπλασιασμού των τοπικών επεμβάσεων:

“Στη Νέα Υόρκη (και στη Δυτική Ευρώπη) υπάρχουν πολλές τοπικές πρωτοβουλίες που μπορεί να φανούν ανόητες σε κάποιο ψυχρό κοινωνικό επιστήμονα, αλλά συνολικά σημαίνουν κάτι... Υπάρχουν πάνω από 100 αστικές φάρμες στη Νέα Υόρκη... Αυτές συνιστούν περισσότερο μικροεπεμβάσεις στον αστικό χώρο, όλο και περισσότεροι άνθρωποι αρέσκονται στο να “καταλαμβάνουν” ένα κομμάτι γης καλλιεργώντας λαχανικά, φυτά. Αυτό είναι υπέροχο. Δεν είναι αρκετό, αλλά αν δούμε τον πολλαπλασιασμό αυτών των προσπαθειών μέσα σε ένα ευρύ φάσμα από ουσιαστικές πρωτοβουλίες, μπορούμε να καταλήξουμε μέσω αυτών των εκατό μικρών επεμβάσεων στην κινητοποίηση των ανθρώπων, διαμορφώνοντας έναν νέο τύπο αστικού πνεύματος”.

Η σύνδεση των συλλογικών κήπων σε μια δικτυακή δομή μπορεί να αναγάγει τη δράση τους στην κλίμακα της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο, ο συλλογικός κήπος δεν αποτελεί μεμονωμένο γεγονός στα όρια της περιοχής επέμβασής του. Μέσω της αλληλεπίδρασής του με άλλες τοπικότητες, μπορεί να παρουσιαστεί ως μια συλλογική κίνηση με χαρακτηριστικά κοινωνικού κινήματος. Το κίνημα αυτό εκθέτει, ως υποκείμενο της δράσης, την τοπική κοινότητα που λαμβάνει πρωτοβουλίες και επεμβαίνει στα κοινωνικά πράγματα, σε μια προσπάθεια να εξυγιάνει την πόλη, ξεκινώντας από το εφικτό της μικρής κλίμακας. Οι πολίτες είναι ενημερωμένοι, ενεργοί στα κοινά και εκφράζουν έμπρακτα το ενδιαφέρον τους για το περιβάλλον στο οποίο κατοικούν. Η πόλη ως αποτέλεσμα γίνεται το πεδίο δράσης των “ενεργών υποκειμένων” και αναδεικνύεται σε ένα δυναμικό σκηνικό που βρίσκεται σε μια κατάσταση συνεχούς διαμόρφωσης (Sassen, 2011α).

B3.2.2. Αναγωγή στα ψηφιακά δίκτυα

Στην ανάπτυξη της δικτυακής δομής των συλλογικών κήπων συμβάλλει και η επέκτασή τους στα ψηφιακά μέσα, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Οι κοινότητες των κήπων μέσω του διαδικτύου μπορούν να διαδώσουν πληροφορίες για τη δράση τους, να διευκολύνουν την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της ίδιας ή άλλων κοινοτήτων, εγκαθιστώντας ουσιαστικά τις δικτυακές τους σχέσεις στον εικονικό

χώρο. Μέσω ιστολογίων ή ιστοσελίδων οι κοινότητες μπορούν να δημοσιεύσουν στοιχεία για τη δραστηριότητά τους ή να ανακοινώσουν μελλοντικές δράσεις (Flint, 2009). Επίσης, μπορούν να δημιουργήσουν πλατφόρμες ελεύθερης ανταλλαγής μέσα από τις οποίες θα διαμοιράζουν ερευνητικό ή θεωρητικό υλικό σχετικά με τη δράση τους. Τέλος, χάρη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter), παρέχεται η δυνατότητα στα μέλη των κοινοτήτων για άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση σε πραγματικό χρόνο (Di Siena, 2011)

B3.2.3. Πολιτική διευθέτηση και θεσμοθέτηση

Καθώς, λοιπόν, ενισχύεται η δικτύωση και σχηματίζεται ο συλλογικός κήπος ως ολοκληρωμένη πρόταση αστικής συμπεριφοράς, ανάλογα διαμορφώνεται σαφώς ως πολιτική θέση στα κοινωνικά πράγματα. Η διευθέτηση ανάμεσα στις δυνάμεις άνωθεν και κάτωθεν που αναμετρώνται συνεχώς μπορεί να οδηγήσει τελικά στη θεσμοθέτηση του συλλογικού κήπου, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της γαλλικής Βρετάνης. Σε αυτήν την περίπτωση, η πολιτεία αναγνωρίζοντας πλέον την έκταση και σημασία του φαινομένου ενσωματώνει το συλλογικό κήπο στις πρακτικές της. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να επεμβαίνει σημαντικά στις διαδικασίες του κήπου, προκειμένου να εξασφαλίσει την πολιτική κατεύθυνση του κινήματος (Besnier, 2010).

Πρακτικά, η πρωτοβουλία και η συντήρηση του συλλογικού κήπου παραμένει στην ευθύνη της κοινότητας, όμως, οποιαδήποτε κίνηση αφορά στο αστικό περιβάλλον, οφείλει να λαμβάνει την έγκριση της τοπικής διοίκησης. Πιο αναλυτικά, εφόσον σχηματιστεί ο σύλλογος των κατοίκων και εκφράσει την επιθυμία να δημιουργηθεί ένας κήπος, οφείλει να απευθυνθεί στη δημαρχία της περιοχής και τις αρμόδιες υπηρεσίες προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή η πρόταση. Οι υπηρεσίες αναζητούν το χώρο στον οποίο μπορεί να εγκατασταθεί ο κήπος σε συνάρτηση με τους υπόλοιπους πράσινους χώρους της περιοχής και εστιάζοντας στην ένταξή του στο αστικό τοπίο. Εφόσον δημιουργηθεί ο συλλογικός κήπος και οι κάτοικοι αναλάβουν την φροντίδα του, η πολιτεία παραμένει στο σκηνικό ως εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας του και χορηγός των διαδικασιών του. Σε αυτή τη μορφή του, ο συλλογικός κήπος δεν αποτελεί μόνο κοινό χώρο για τις ανάγκες της κοινότητάς του, αλλά συστήνεται ξανά ως δημόσιος χώρος για τις απαιτήσεις της πολιτείας.

Ανάμεσα στην κοινότητα και την πολιτεία, ρυθμιστικό ρόλο λαμβάνει συνήθως ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που ιδρύεται από τις κοινότητες

των τοπικών κήπων. Οι οργανισμοί αυτοί, όπως για παράδειγμα ο American Community Gardening Association (ACGA) για τις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Main Verte για το Παρίσι, προωθούν τη δράση των συλλογικών κήπων, δημιουργώντας εύφορο έδαφος για τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξή τους. Σύμφωνα με τον ACGA, οι αρμοδιότητές του αφορούν στην υποστήριξη του συλλογικού κήπου “διευκολύνοντας τη διαμόρφωση και τη διάδοση των κήπων και των δικτύων τους, αναζητώντας πηγές για την ενίσχυση του συλλογικού κήπου, ενθαρρύνοντας την έρευνα και διοργανώνοντας εκπαιδευτικά προγράμματα”. Οι οργανισμοί μπορούν να συλλέξουν πληροφορίες για τη δράση των συλλογικών κήπων ανά περιοχή, πραγματοποιώντας χαρτογραφήσεις και παράγοντας υλικό για την ανάπτυξη του θεσμού.

Συνολικά, η θεσμοθέτηση του συλλογικού κήπου αναδεικνύει το πολιτικό του πρόσωπο απέναντι στην πόλη. Η πολιτεία, οι οργανισμοί, οι κοινότητες αποτελούν διαφορετικούς συντελεστές που προσπαθούν να μετασχηματίσουν την πόλη και τις κοινωνικές της δομές. Η διευθέτηση των δυνάμεών τους είναι που ορίζει το ανολοκλήρωτο πεδίο της πόλης και θέτει σε πειραματισμό νέα κοινωνικά και πολιτικά πρότυπα.

B4. ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΕΤΥΠΟ

Το μοντέλο του συλλογικού κήπου εκφράζει, όπως παρουσιάστηκε μέχρι τώρα, μια πρόταση για τον τρόπο ζωής στη σύγχρονη πόλη. Ο κάτοικος της πόλης αναβιώνει ουσιαστικά, μέσα από αυτό, αρχές διαβίωσης που απομακρύνονται από την αστική δυστοπία και αναζητούν τις αρετές ενός τρόπου ζωής με χαρακτηριστικά την επανασύνδεση με τη φύση, την ανανέωση των κοινωνικών σχέσεων και την πολιτική συμμετοχικότητα. Ο συλλογικός κήπος εμφανίζεται ως μια έξοδος μέσα στην πόλη. Σε μια περίοδο όπου ο πολιτισμός εμφανίζεται ως πηγή δυστυχίας, κατά το ομότιτλο σύγγραμμα του Sigmund Freud (1974), οι άνθρωποι βρίσκουν καταφύγιο σε παραδείγματα αντιφατικά με την κανονιστική πραγματικότητα.

B4.1. Έξοδος μέσα στην πόλη

Σύμφωνα με το Freud, μολονότι ο πολιτισμός δημιουργήθηκε από τους ανθρώπους προκειμένου να ρυθμίσει τις σχέσεις τους και να τους αποδεσμεύσει από τις ορμικές τους τάσεις, αποδεικνύεται για αυτούς επώδυνος και απογοητευτικός. Ανάλογα, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας κατόρθωσε να δαμάσει τις δυνάμεις της φύσης περιορίζοντας αυτές που ήταν καταστροφικές για τον ίδιο, αλλά ταυτόχρονα και εκείνες που ήταν ευεργετικές. Τελικά, ο πολιτισμός αποδεικνύεται ως ο βασικός παράγοντας της δυστυχίας του ανθρώπου. Οι διατάξεις και ρυθμίσεις της ανθρώπινης ζωής έχουν απογοητεύσει τις κοινότητες που τις δημιούργησαν και τις συντηρούν. Ως αποτέλεσμα, πολλοί αποφασίζουν να τις εγκαταλείψουν και να επιστρέψουν σε πιο απλούς τρόπους ζωής που καθιστούν πιο εύκολες τις σχέσεις με το περιβάλλον, ανθρώπινο ή μη, τεχνητό και φυσικό.

Ο συλλογικός κήπος ανταποκρίνεται στο πρότυπο του απλού τρόπου ζωής

μέσα στη μητρόπολη. Προβάλλει τη δυνατότητα συμφιλίωσης του ανθρώπου με τη φύση που έχει εκλείψει από την πόλη και από τον ίδιο του τον εαυτό. Το αίσθημα της ευθύνης που αναπτύσσει με τη γη και το χώρο αναδεικνύουν την έννοια του τόπου και το ανήκειν σε αυτόν. Ο άνθρωπος νιώθει εντοπισμένος στην πόλη που κατοικεί και μπορεί να βιώσει τα αποτελέσματα της δράσης του. Το πρότυπο του κήπου επιστρέφει σε δομές κοινωνικής οργάνωσης με κέντρο την τοπική κοινότητα. Ενθαρρύνει τις σχέσεις συνεργασίας και αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της και εμπλουτίζει την καθημερινότητά τους με δημιουργικές δραστηριότητες. Εκφράζει την αναγκαιότητα της συμμετοχής του πολίτη στα κοινά και τη διαμόρφωση του κοινωνικού γίνεσθαι. Διαμορφώνει, τέλος, στον αστικό ιστό νέες περιοχές έκφρασης της δημόσιας σφαίρας που εγκαθίστανται στα ερείπια της πόλης του μοντερνισμού.

B4.2. Εμφυτεύοντας αρχέτυπα στον αστικό ιστό

Οι Aureli και Tattara (2011) μεταφέρουν αυτή τη σχέση στην αρχιτεκτονική. Στη σύγχρονη μεταφορνική πόλη, η παραγωγή αρχιτεκτονικών αντικειμένων παύει να αποτελεί αναγκαιότητα. Καθώς η αρχιτεκτονική αποδεσμεύεται από τον προγραμματικό της χαρακτήρα, ο ρόλος της μετατίθεται στην κατασκευή του “πλαισίου” της κοινωνικής ζωής και της (βιοπολιτικής) παραγωγής. Ο αρχιτέκτονας ως παραγωγός κατασκευάζει τις συνθήκες στις οποίες εντάσσεται η αστική καθημερινότητα. Η παραγωγή των βασικών αρχών στη διαδικασία της αρχιτεκτονικής, παρουσιάζεται με τη μορφή ενός παραδείγματος, ή αλλιώς ενός αρχέτυπου που εμφυτεύεται μέσα στην πόλη στις διάφορες δυνητικές μορφές του ορίζοντας αναγνωρίσιμους, απτούς τόπους.

“Προκειμένου να κατασκευάσει την πόλη, η αρχιτεκτονική πρέπει να γίνει αντιληπτή ως ένα παράδειγμα, μια μορφή δυνητική επαναλήψιμη, χωρίς να λαμβάνουμε ως δεδομένο ότι αυτές οι επαναλήψεις είναι οι ίδιες κάθε φορά. Το παράδειγμα λειτουργεί ως αρχέτυπο: μια μοναδική μορφή που λόγω της αδιαμφισβήτητης έκθεσης της γενικής της αρχής δύναται να ορίσει ένα σκηνικό από πιθανές μορφές. Σε αντίθεση με τον τύπο, ο οποίος δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια μοναδική μορφή αλλά μπορεί να αναδυθεί μόνο μέσα από μια ποικιλία μορφών, το αρχέτυπο αναδεικνύεται πάντα λόγω της μοναδικότητας μιας συγκεκριμένης και αναγνωρίσιμης μορφής.” (ο.π.)

Ο συλλογικός κήπος αναδύεται ως αρχέτυπο μέσα στη δομή της πόλης. Κατασκευάζοντας τόπους συνύπαρξης των μελών μιας κοινότητας, εντοπίζεται

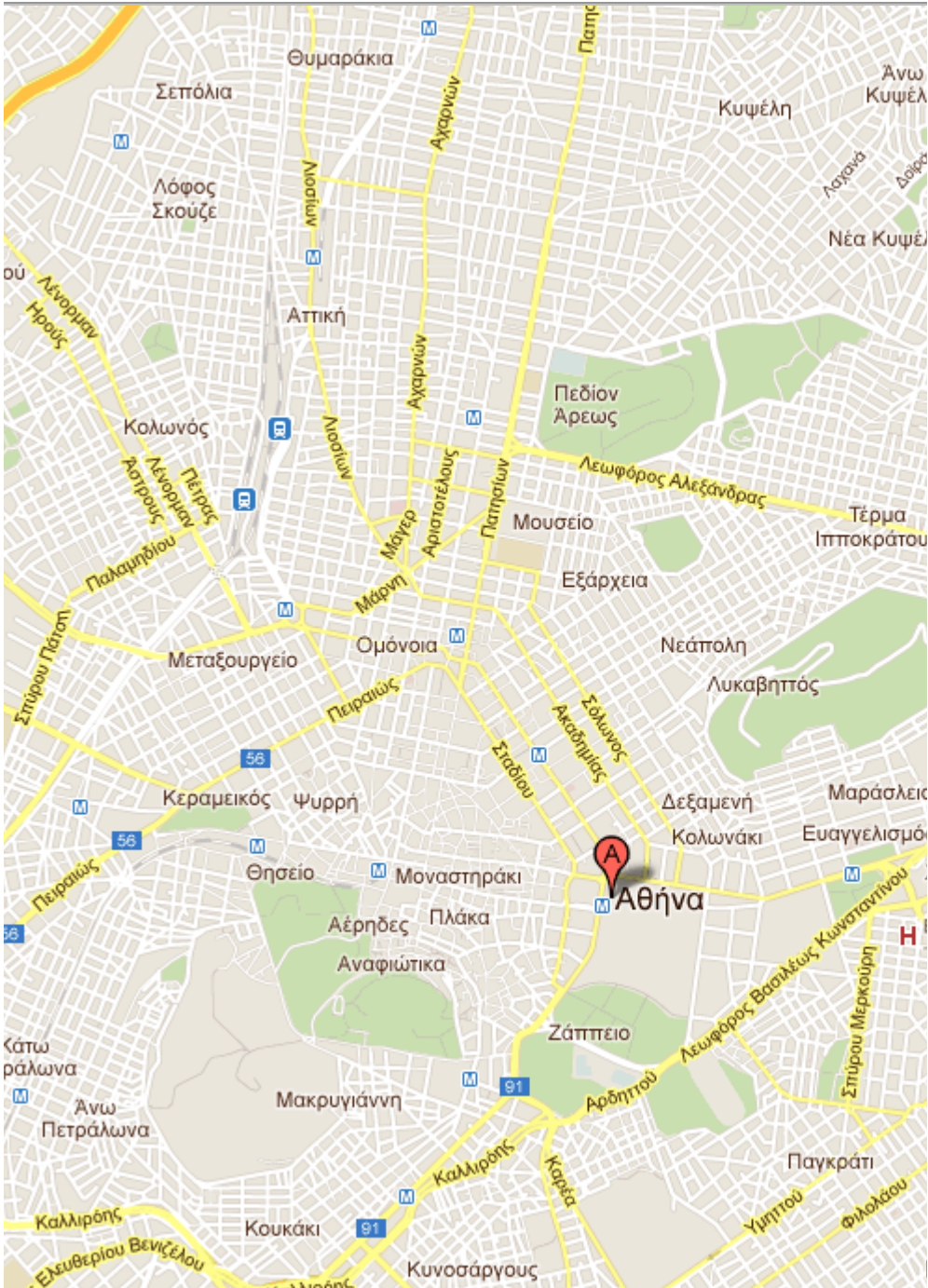

σε πυκνοδομημένες περιοχές με έντονη τη χρήση κατοικίας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, καταλαμβάνει τα αδόμητα υπολειμματικά κομμάτια της πόλης και εγκαθίσταται σε αυτούς ως ετεροτοπία, ως εξωτερικότητα σχετικά με το περιβάλλον σκηνικό του. Η βασική του αρχή συνίσταται στην ιδιότητά του ως χώρος συνάντησης και έκφρασης των κοινωνικών και οικολογικών αναζητήσεων της τοπικής κοινότητας.

B4.3. Η αρχιτεκτονική στη διαμόρφωση του συλλογικού κήπου

Η αρχιτεκτονική στην περίπτωση αυτή μπορεί να κατασκευάσει το υπόβαθρο για τη δημιουργία του κήπου σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα. Η διαδικασία της ανάληψης ενός τέτοιου έργου ενέχει πολλές δυσκολίες, από το γεγονός της απουσίας οικονομικού προϋπολογισμού και της ιδιαιτερότητας του χώρου έως την αντιμετώπιση των κοινωνικών αντιξοοτήτων και τον εφήμερο χαρακτήρα του κήπου. Ο ρόλος του αρχιτέκτονα εστιάζεται ακριβώς στο μετασχηματισμό ενός υπολειμματικού χώρου σε πεδίο συνάντησης με χαμηλό κόστος, ενσωματώνοντας τους διαθέσιμους πόρους όπως ανακυκλώσιμα υλικά της πόλης, την εργασία των μελών της κοινότητας και τις παραγωγικές δυνάμεις της φύσης. Η βέλτιστη λύση είναι εκείνη που μπορεί να εκμεταλλευτεί τους πόρους και παράλληλα να αναδείξει τις δυνατότητες του κήπου ως συντελεστή παραγωγής απρόβλεπτων και ευχάριστων συναντήσεων μέσα στην πόλη.

Συμπερασματικά, στη διαδικασία διαμόρφωσης του κήπου συγκεράζονται οι απαιτήσεις της τοπικής κοινότητας και τα δεδομένα ενός αστικού περιβάλλοντος εν κινήσει. Ο αρχιτέκτονας/παραγωγός τοποθετείται στο μεταίχμιο της σφαίρας της κοινότητας με το περιβάλλον της προκειμένου να έχει εποπτεία των δυνάμεων που ασκούνται στο πεδίο της. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να ανιχνεύει τις δυνατότητες που προσφέρουν οι διευθετήσεις του χώρου και να τις αξιοποιεί προς όφελος της κοινότητας. Εντάσσοντας, έτσι, τον αρχιτέκτονα στη λογική της τοπικότητας, στην ώριμη μορφή του το μοντέλο του συλλογικού κήπου θα μπορούσε να λειτουργήσει αναδεικνύοντας, μέσα από τη δράση του, νέους τρόπους σχεδιασμού και αντίληψης του ρόλου του.

Εικόνα 21_ Χάρτης της Αθήνας 2012

IN SITU

Γ1. Ο ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το φαινόμενο του συλλογικού κήπου στην Αθήνα έγινε γνωστό μέσα από το παράδειγμα του πάρκου Ναυαρίνου. Το πάρκο μπορεί να μην είναι το πρώτο που δημιουργήθηκε σε αθηναϊκό έδαφος, παρόλα αυτά οφείλει τη διάδοσή του στο εξής γεγονός: δηλώνει ξεκάθαρα την ταυτότητα ενός χώρου υπό κατάληψη, παράγωγο των εξεγέρσεων που πραγματοποιήθηκαν λίγους μήνες, με επίκεντρο τα Εξάρχεια. Την ίδια αρχή, της “αντιδραστικής” κατάληψης ακολουθούν και οι άλλοι δύο κήποι, που εξετάζονται παρακάτω, και προηγούνται του πάρκου Ναυαρίνου.

Γενικότερα, αν πάρουμε ως δεδομένο ότι ο συλλογικός κήπος αναδύεται σε περιόδους κρίσης, δεν είναι περίεργο που τα ελάχιστα, έστω, δείγματά του στον ελληνικό χώρο εμφανίζονται από το 2008 και μετά. Την περίοδο αυτή, εκτός από τα γεγονότα του Δεκέμβρη, στην Αθήνα εμφανίζονται τα σημάδια της οικονομικής κρίσης. Σταδιακά εγκαταλείπονται τα πρότυπα της ψευδούς ευμάρειας που επικρατούσαν μέχρι τότε. Αδυναμίες αποκαλύπτονται σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής πραγματικότητας και σιγά σιγά αρχίζει να εξαπλώνεται ένα κύμα δυσαρέσκειας. Απεργίες, διαδηλώσεις, κινητοποιήσεις αποτελούν κομμάτι της αθηναϊκής καθημερινότητας, όπως και οι ρυθμίσεις και τα αποτελέσματα της οικονομικής λιτότητας.

Οι συλλογικοί κήποι ακολουθώντας τα δεδομένα αυτά ενσωματώνονται στο σκηνικό της διαμαρτυρίας. Η κατάληψή τους από τις κοινότητες έχει χαρακτήρα αντιπαραθέσης απέναντι προς τους διοικητικούς φορείς, που δηλώνεται και στη δημιουργία και στην μετέπειτα πορεία τους. Οι κοινότητες δραστηριοποιούνται συνήθως παράλληλα με τα γεγονότα της επικαιρότητας, οργανώνοντας για παράδειγμα εκδηλώσεις υπέρ των απεργών ή των αστέγων και των μεταναστών,

διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες και άλλα. Η ταυτότητα που σχηματίζεται μέσα στον χώρο του κήπου έχει εκφράζει μια έντονα πολιτική θέση, ακόμη και σε ακραία μορφή, που διακατέχει το χώρο και τη δράση του.

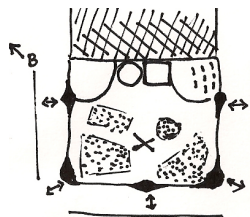
Οι κήποι που θα εξεταστούν παρακάτω συνιστούν κάποια από τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα την Αθήνα. Το πάρκο Ναυαρίνου και το κηπάκι της Τσαμαδού στα Εξάρχεια και το πάρκο Κύπρου και Πατησίων συγκεντρώνουν τα αναγνωριστικά στοιχεία του κήπου, ως προς τις διαδικασίες δημιουργίας, τις ιδιότητες του χώρου, τη φύτευση, τη διαχείριση και τη χρήση τους. Τα άλλα δύο παραδείγματα που διερευνούνται αποτελούν συγγενικές περιπτώσεις με αυτή του συλλογικού κήπου. Ο προσωρινός κήπος που δημιουργήθηκε στο χώρο όπου θα γίνουν ανασκαφές για το Δημόσιο Σήμα και οι προσπάθειες του οργανισμού ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά στο Μεταξουργείο δεν αποτελούν κοινούς χώρους συνάντησης και έκφρασης κάποιας κοινότητας. Αφορούν περισσότερο στην ανάπλαση κάποιων υπολειμματικών χώρων, στην υπό αναβάθμιση περιοχή του Μεταξουργείου-Κεραμεικού με κίνητρα, όχι απαραίτητα κοινωνικά ή πολιτικά.

Η τυπολογία βάσει της οποίας εξετάζονται οι κήποι ακολουθεί τα χαρακτηριστικά του μοντέλου του συλλογικού κήπου, όπως περιγράφηκε στη δεύτερη ενότητα. Ο συλλογικός κήπος αποτελεί ένα αρχέτυπο στον αστικό ιστό. Είναι ένας χώρος αναγνωρίσιμος και μοναδικός με στοιχεία που εκφράζουν τη λειτουργία και την ταυτότητά του. Ο κήπος, λοιπόν, σχετίζεται άμεσα με το περιβάλλον του και ενσωματώνει στοιχεία από τον τόπο στον οποίο δημιουργείται και λειτουργεί. Οφείλει να είναι λειτουργικός ώστε να μπορεί να φιλοξενήσει τις δραστηριότητες της κοινότητας αλλά και ενός ευρύτερου κοινού. Είναι ένας χώρος που εκφράζει την οικολογική ευαισθησία και εμφανίζεται ως μικρογραφία ενός ισορροπημένου αστικού οικοσυστήματος. Τέλος, είναι ένας χώρος που φέρει τις ενδείξεις της οικειοποίησής του από τα μέλη της κοινότητας και επικοινωνεί τη δράση του με στόχο τη διάδοσή του και την παραγωγή δικτύων συλλογικότητας.

Γ2. ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Γ2.1. Πάρκο Ναυαρίνου

37°59'3.11" B 23°44'7.01" A

Τοποθεσία: Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής, Εξάρχεια

Εναλλακτικές ονομασίες: αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής/ πάρκινγκ-πάρκο

Συλλογικότητα/κοινότητα: Πρωτοβουλία Κατοίκων Εξαρχείων

Σύνθημα: "Το πάρκινγκ τους, πάρκο μας"

Ιστορία:

1907_Στεγάζει Γερουλάνειον Ίδρυμα, αργότερα Κλινική Σμπαρούνη

1972_Αγοράζεται από το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος

Δεκαετία 1980_Γκρεμίζεται το τετραώροφο κτίριο του προϋπάρχοντος ιδρύματος για να χτιστεί μέγαρο που θα στεγάσει το ΤΕΕ

Δεκαετία 1990_Το ΤΕΕ προσφέρει το οικόπεδο στο Δήμο Αθηναίων για να γίνει δημόσια πλατεία

Ενοικιάζεται από το Δήμο σε ιδιωτική επιχείρηση για στάθμευση αυτοκινήτων

2008_Λήξη σύμβασης μίσθωσης οικοπέδου και απόφαση από Δήμο να χτίσει τετραώροφο κτίριο

Η "Πρωτοβουλία Κατοίκων Εξαρχείων" αποφασίζει να μετατρέψει το οικόπεδο σε πάρκο

7 Μαρτίου 2009_Η κοινότητα "Εμείς, εδώ και τώρα για όλους εμάς" καταλαμβάνει το οικόπεδο και δημιουργείται το πάρκο Ναυαρίνου

Ιδιοκτησία/χρήση: Δήμου Αθηναίων/ υπό κατάληψη

Διαχείριση: ανοιχτή συνέλευση κάθε Τετάρτη στις 19.00 στο χώρο του πάρκου/ σε περίπτωση κακοκαιρίας, στο Στέκι Μεταναστών-Κοινωνικό Κέντρο Τσαμαδού 13-15, Εξάρχεια

Δραστηριότητες: εργασίες συντήρησης πάρκου, προβολές, συλλογική κουζίνα, αφιερώματα στα παιδιά, εκδηλώσεις υποστήριξης ασθενών κοινωνικών ομάδων, διαδηλώσεις

Πρόσθετα στοιχεία: _οι απόψεις των γειτόνων σχετικά με τη δημιουργία του πάρκου δίστανται: κάποιοι την υποστηρίζουν, κάποιοι αντιδρούν με το θόρυβο από τους θαμώνες του πάρκου, κάποιοι βρίσκουν αφορμή για να αυξήσουν τις τιμές των γύρω ακινήτων

_το Πάρκο Ναυαρίνου αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα στην Ελλάδα του κινήματος “derave”, στα πλαίσια του οποίου ομάδες ξηλώνουν την ασφάλτο από εγκαταλελειμμένα πάρκινγκ για να τα μετατρέψουν σε χώρους πρασίνου

Συσχετίζοντας το μέσα με το έξω

είσοδος-έξοδος	πολλαπλό πέραςμα	πέντε είσοδοί/έξοδοι, από δύο Χαριλάου Τρικούπη και Ναυαρίνου, μια Ναυαρίνου
όρια	διακριτικά	χαμηλός ξύλινος φράχτης, πέτρινο πεζούλι, φύτευση, χωμάτινος λόφος
γειτονιά	τοπική με στοιχεία υπερτοπικότητας	πολυκατοικίες, εμπορική χρήση ισογείου, κύρια χρήση κατοικίας, έντονη κίνηση στην Χαριλάου Τρικούπη
περιοχή	επαναστατική	Εξάρχεια, κέντρο της Αθήνας, γειτνιάζει με το Πολυτεχνείο, σχετίζεται με εξεγέρσεις (τελευταία: Δεκέμβρης 2008)

Διαμορφώνοντας το χώρο

οριζόντια		
κάλυψη	50% φύτευση	χώμα/μπετόν
έδαφος	σκληρό με νησίδες μαλακού	χώμα, μπετόν, χώμα με ενσωματωμένα μάρμαρα/πέτρες
βατότητα	μεσαία	κεντρικός χώρος, διάδρομοι από μπετόν, μονοπάτια μέσα από τη φύτευση, ξύλινος φράχτης οριοθετεί
κάθετα		
κλίση	επίπεδο με μια κεκλιμένη πλευρά	ένα επίπεδο κάτω από το δρόμο(σπάσιμο μπετόν), λόφος από Χαριλάου Τρικούπη
ορατότητα	πανοραμική	φιλτράρεται από τα κλαδιά των περιμετρικών δέντρων
κλίμακα	ανθρώπινη	χαμηλή βλάστηση, καθίσματα

Οικολογώντας

φύτευση	χαμηλή	λίγα μικρά δέντρα, ελεύθερη βλάστηση
ανακύκλωση	ναι	λόφος από μπάζα, κάδοι ανακύκλωσης, επανάχρηση προϋπάρχοντος κτίσματος πάρκινγκ

Κοινωνικοποιώντας

χώροι συνάντησης	κεντρικός + αμφιθέατρο	πυρήνας ανοιχτός με μεγάλο σταυρωτό παγκάκι, λόφος αμφιθεατρικός
στεγασμένοι χώροι	ένας	προϋπάρχον κτίσμα πάρκινγκ
θεματικοί χώροι	παιδική χαρά	προς τη Ζωοδόχου Πηγής
εξοπλισμός	στάσης, περίφραξης, ποτίσματος	ξύλινοι αυτοσχέδιοι πάγκοι, ξύλινοι φράχτες, συρματοπλεγμα, μεταλλικά στηρίγματα για στάθμευση ποδηλάτων, σωλήνες ποτίσματος

Συμβολίζοντας την οικειοποίηση

τοπόσημα	δύο	επιγραφή “Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου κατάληψη”, τρεις ανθρωπομορφικές κατασκευές στο λόφο
καλλιτεχνικές παρεμβάσεις	γκράφιτι	περιμετρικά στους τοίχους των γειτονικών κτισμάτων

Επικοινωνώντας

επί τόπου	πίνακες ανακοινώσεων	ένας από την Χαριλάου Τρικούπη, ένας από τη Ναυαρίνου
ψηφιακά	γκράφιτι	στην παιδική χαρά κυρίως και στους τοίχους των γειτονικών κτισμάτων

Εμφυτεύοντας αρχέτυπα

	στέγη	κάθισμα	φράχτης	
	άγρια φύση	περτθόλι	δέντρο	εγκλιβωτισμένη φύση
	είσοδος	πυρήνας	πλάτωμα	μονοπάτι
	παιχνίδι	παρελθόν	τέχνη	
	ταμπέλα	ομιλών τοίχος		

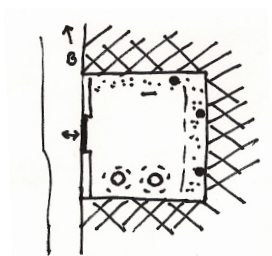

Εικόνα 22_ Πάρκο Ναυαρίνου (επίσκεψη 07/02/2012)

2.2. Το κηπάκι της Τσαμαδού

37°59'14.46''B 23°44'6.68''A

Τοποθεσία: Τσαμαδού 10, Εξάρχεια

Συλλογικότητα/κοινότητα: Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών

Σύνθημα: "Οι κάτοικοι των Εξαρχείων πεθύμησαν το πράσινο"

Ιστορία:

-2008_ Εγκαταλελειμμένο οικόπεδο (ίχνη από προϋπάρχουσα κατασκευή)

29 Μαρτίου 2008_ Το οικόπεδο καθαρίζεται και φυτεύεται από κατοίκους των Εξαρχείων

Ιδιοκτησία/χρήση: διοίκηση Δρομοκαϊτείου/ υπό κατάληψη

Διαχείριση: συνδέεται με το Στέκι Μεταναστών-Κοινωνικό Κέντρο Τσαμαδού 13-15 (απέναντι από το κηπάκι), Εξάρχεια

Δραστηριότητες: προβολές, παζάρι, συλλογική κουζίνα, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, εκδηλώσεις υποστήριξης ασθενών κοινωνικών ομάδων (μεταναστών) , παιδικό παιχνίδι

Πρόσθετα στοιχεία: _η μέρα της δημιουργίας του κήπου συμπίπτει με μια διαδήλωση σχετικά με την κατάληψη του κτήματος Πραποπούλου στο Χαλάνδρι _στο εγκαταλελειμμένο οικόπεδο, κατά την κατάληψή του διαμένει, σύμφωνα με το διαδικτυακό χώρο, ένας άστεγος

Συσχετίζοντας το μέσα με το έξω

είσοδος-έξοδος	φωλιά	μία είσοδος/έξοδος από Τσαμαδού
όρια	διακριτά	τρεις πλευρές πολυκατοικίες, περιτοιχισμένο, άνοιγμα συρόμενη πόρτα
γειτονιά	τοπική	πεζόδρομος, κατοικίες χαμηλής δόμησης
περιοχή	επαναστατική	Εξάρχεια, κέντρο της Αθήνας, γειτνιάζει με το Πολυτεχνείο, σχετίζεται με εξεγέρσεις (τελευταία: Δεκέμβρης 2008)

Διαμορφώνοντας το χώρο

οριζόντια

κάλυψη	10% φύτευση	χώμα/χαλίκι
έδαφος	μαλακό	χώμα, χώμα με χαλίκι, πέτρες
βατότητα	απόλυτη	ανοιχτός χώρος

κάθετα

κλίση	επίπεδο	συνεπίπεδο με πεζόδρομο
ορατότητα	κατεύθυνση	προς Τσαμαδού
κλίμακα	μικρή	πολύ χαμηλή βλάστηση, καθίσματα

Οικολογώντας

φύτευση	χαμηλή	λίγα μικρά δέντρα, ελεύθερη βλάστηση
ανακύκλωση	ναι	κάδος ανακύκλωσης

Κοινωνικοποιώντας

χώροι συνάντησης	συνολικά	ανοιχτός χώρος για συγκεντρώσεις
στεγασμένοι χώροι	όχι	
θεματικοί χώροι	όχι	
εξοπλισμός	στάσης, φωτισμού	καρέκλες, αυτοσχέδια τραπέζια, λάμπες

Συμβολίζοντας την οικειοποίηση

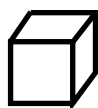
τοπόσημα	ένα	επιγραφή "Το κηπάκι της Τσαμαδού"
καλλιτεχνικές παρεμβάσεις	γκράφιτι	περιμετρικά στους τοίχους των γειτονικών κτισμάτων

Επικοινωνώντας

επί τόπου	αφισοκόλληση	στο κτίριο της Τσαμαδού 13-15
ψηφιακά	ιστολόγιο κοινότητας	ιστολόγιο του Στεκιού Μεταναστών-Κοινωνικού Κέντρου, κοινόχρηστος αυτόνομος διαδικτυακός χώρος

Εμφυτεύοντας αρχέτυπα

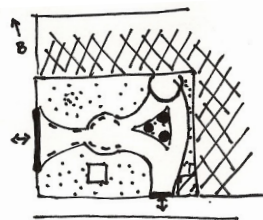
	στέγη	κάθισμα	φράχτης
	άγρια φύση	περιθόλι δέντρο	εγκλιβωτισμένη φύση
	είσοδος	πυρήνας πλάτωμα	μονοπάτι
	παιχνίδι	παρελθόν	τέχνη
	ταμπέλα	ομιλών τοίχος	

Εικόνα 23_ Το κητάκι της Τσαμαδού (επίσκεψη 07/02/2012)

Γ2.3. Πάρκο Κύπρου και Πατησίων

38° 0'16.16" B 23°44'6.67" A

Τοποθεσία: *Εικοστής Ογδόης Οκτωβρίου (Πατησίων) και Κύπρου, Κυψέλη*

Εναλλακτικές ονομασίες: *Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Κύπρου και Πατησίων*

Συλλογικότητα/κοινότητα: *Συνέλευση Αντίστασης και Αλληλεγγύης Κυψέλης/ Πατησίων*

Σύνθημα: *“Μην παρκάρετε στη ζωή μας”*

Ιστορία:

-2009_Δημόσιο πάρκο

26/1/2009_Κόβονται από το Δήμο Αθηναίων τα δέντρα για να γίνει χώρος στάθμευσης

Το γεγονός προκαλεί την αντίδραση των κατοίκων και κοινοποιείται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

28/1/2009_ο Δήμος απομακρύνει όλα τα δέντρα από το πάρκο

28/2/2009_Διοργανώνεται από τους κατοίκους μια εικαστική δράση/έκθεση διαμαρτυρίας με θέμα 1 Δέντρο-1000 Δέντρα-1000 άνθρωποι ζωγραφίζουν για το Πάρκο Κύπρου και Πατησίων

29/3/2009-2/4/2009_Το πάρκο ξαναφυτεύεται από τους κατοίκους της Κυψέλης και εθελοντές

22/7/2010_Ακυρώνεται με δικαστική απόφαση η πολεοδομική άδεια για τη μετατροπή του πάρκου σε χώρο στάθμευσης

Ιδιοκτησία/χρήση: *Δήμου Αθηναίων/ υπό κατάληψη*

Διαχείριση: *Συνέλευση Αντίστασης και Αλληλεγγύης Κυψέλης/Πατησίων στο χώρο του πάρκου/ σε περίπτωση κακοκαιρίας, στη Δημοτική Αγορά Κυψέλης, Φωκίωνος Νέγρη 42*

Δραστηριότητες: *εργασίες συντήρησης πάρκου, προβολές, εκθέσεις, συλλογική κουζίνα, αφιερώματα στα παιδιά, συναυλίες, εκδηλώσεις υποστήριξης ασθενών κοινωνικών ομάδων (μετανάστες, άστεγοι), διαδηλώσεις*

Πρόσθετα στοιχεία: *_στις 25/8/2011, ο Δήμος Αθηναίων διέκοψε την παροχή νερού στο πάρκο*

Συσχετίζοντας το μέσα με το έξω

είσοδος-έξοδος	<i>πέρασμα</i>	<i>δύο εισοδοι/ έξοδοι, μια από Κύπρου, μια από Πατησίων</i>
όρια	<i>διακριτικά</i>	<i>φύτευση, αλλαγή υλικών</i>
γειτονιά	<i>υπερτοπική</i>	<i>πολυκατοικίες (+4 κατά μέσο όρο), εμπορική χρήση ισογείου, λεωφόρος Πατησίων</i>
περιοχή	<i>υποβαθμισμένη</i>	<i>Κυψέλη, συνοικία της Αθήνας, θεωρείται κυρίως περιοχή μεταναστών</i>

Διαμορφώνοντας το χώρο

οριζόντια

κάλυψη	<i>60% φύτευση</i>	<i>χώμα/πλακόστρωτο</i>
έδαφος	<i>σκληρό και μαλακό</i>	<i>χώμα, πλάκες, χώμα με χαλίκι</i>
βατότητα	<i>σχεδόν απόλυτη</i>	<i>κεντρικός χώρος, διάδρομοι πλακόστρωτοι, βατοί χώροι φύτευσης</i>

κάθετα

κλίση	<i>μικρή κλίση</i>	<i>ελαφρά υπερυψωμένο από την Πατησίων, ακολουθεί ανοδική κλίση οδού Κύπρου</i>
ορατότητα	<i>πανοραμική</i>	<i>φιλτράρεται από μεγάλους φοίνικες εσωτερικά</i>
κλίμακα	<i>ανθρώπινη προς μεγάλη</i>	<i>βλάστηση, καθίσματα, κάποια ψηλά δέντρα και κατασκευές</i>

Οικολογώντας

φύτευση	<i>κανονική</i>	<i>δέντρα, τρεις μεγάλοι φοίνικες, θάμνοι, ελεύθερη βλάστηση</i>
ανακύκλωση	<i>ναι</i>	<i>κάδοι ανακύκλωσης, επανάχρηση υλικών από προϋπάρχον πάρκο (πέτρες)</i>

Κοινωνικοποιώντας

χώροι συνάντησης	κεντρικός	πυρήνας κυκλικός με μονάδες στάσης
στεγασμένοι χώροι	ένας (δυναμικά)	ξύλινο κιόσκι
θεματικοί χώροι	παιδική χαρά	στη γωνία των κτισμάτων
εξοπλισμός	στάσης, φωτισμού	ξύλινα παγκάκια, στύλοι φωτισμού

Συμβολίζοντας την οικειοποίηση

τοπόσημα	ένα	επιγραφή-γκράφιτι "Το πάρκο θα μείνει τσιμέντο δε θα γίνει"
καλλιτεχνικές παρεμβάσεις	γκράφιτι, τοιχογραφία	στους τοίχους περιμετρικά, στη μεσοτοιχία της γειτονικής πολυκατοικίας στην Πατησίων

Επικοινωνώντας

επί τόπου	πανό	επί της Πατησίων
ψηφιακά	ιστολόγιο κοινότητας	ιστολόγιο Συνέλευσης Αντίστασης και Αλληλεγγύης Κυψέλης/Πατησίων, ιστολόγιο Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης

Εμφυτεύοντας αρχέτυπα

	στέγη	κάθισμα	φράχτης
	άγρια φύση	περιβάλλον	δέντρο εγκιβωτισμένη φύση
	είσοδος	πυρήνας	πλάτωμα μονοπάτι
	παιχνίδι	παρελθόν	τέχνη
	ταμπέλα	ομιλών τοίχος	

Γ2.4. Το Δημόσιο Σήμα Ενώνει

37°58'53.59''B 23°42'59.11''A

Τοποθεσία: Πλαταιών και Λεωνίδου, Μεταξουργείο

Σύνθημα: “Το Δημόσιο Σήμα Ενώνει”

Ιστορία:

1997_ κατά τη διάρκεια εκσκαφής για την ανέγερση μικρού θεάτρου ανακαλύπτονται τμήματα του Δημοσίου Σήματος στη Σαλαμίνας 35 (διπλανό οικόπεδο)

-2011_ ερειπωμένη κατοικία

2011_ προγραμματίζονται ανασκαφές για την αποκάλυψη του Δημοσίου Τμήματος Στην περιοχή, οργανώνονται ξεναγήσεις αρχαιολογικού ενδιαφέροντος

11/4/2011_ ξεκινούν εργασίες για την απαλλοτρίωση, τον καθαρισμό του οικοπέδου από τα ερείπια της κατοικίας και τη διαμόρφωση ενός προσωρινού κήπου στη θέση που θα γίνουν αργότερα οι ανασκαφές

17/4/2011_ εκδήλωση για τη διαμόρφωση του κήπου, συμμετέχουν με χορηγίες διάφορες συλλογικότητες και ο Δήμος Αθηναίων

Ιδιοκτησία/χρήση: Δήμου Αθηναίων/ δημόσια

Δημοσίευση πληροφοριών: στη σελίδα για την εκδήλωση στο facebook και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός: πρόταση από το αρχιτεκτονικό γραφείο doxiadis+

Πρόσθετα στοιχεία: _ το Δημόσιο Σήμα αποτελούσε το πιο σημαντικό νεκροταφείο της Αρχαίας Αθήνας, εκτείνεται στις δύο πλευρές λεωφόρου πλάτους 40 μ που ξεκινούσε από το Δίπυλο, την σημαντικότερη πύλη της αρχαίας Αθήνας και κατέληγε στην Ακαδημία Πλάτωνος

_ο σχεδιασμός και η υλοποίηση του έργου, στο οποίο συνέβαλλαν και εθελοντές, κόστισε συνολικά 3.000 €

_οι συλλογικότητες που συμμετείχαν: δυο τοπικές οργανώσεις, το «Δημόσιο Σήμα» και η «ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά», η «Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού», οι atenistas, το Διεθνές Μη κυβερνητικό δίκτυο «Ο Κόσμος της Αθήνας»

_οι χορηγοί που συμμετείχαν: Δήμος Αθηναίων, doxiadis+, diathlasis, EKKA, KS Constructions, ΓΙΑΛΥΨΟΣ ΕΠΕ, ERGO – GREEN, Advertising Applications

Εικόνα 25_ Το Δημόσιο Σήμα Ενώνει περιορίστηκε στο γεγονός της δημιουργίας ενός προσωρινού κήπου. Εν απουσία φροντίδας και συντήρησης, ο κήπος είναι σήμερα παραμελημένος, Φεβρουάριος 2012

Γ2.5. Προσωρινοί κήποι ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά

37°58'50.54''B 23°42'58.02''A

Τοποθεσία: Κεραμεικού και Μυρωνίδου, Μεταξουργείο

37°58'55.67''B 23°43'2.57''A

Τοποθεσία: Σφακτηρίας 5-7, Μεταξουργείο

37°59'1.74''B 23°43'14.34''A

Τοποθεσία: Ιάσωνος και Λεοννάτου, Μεταξουργείο

37°59'3.84''B 23°43'8.68''A

Τοποθεσία: Γιατράκου 30, Μεταξουργείο

Σύνθημα: "Reduce, Reuse, Recycle"

Ιστορία:

2008_ιδρύεται ο μη κερδοσκοπικός οργανισμός ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά (Κεραμεικός-Μεταξουργείο) από κατοίκους της γειτονιάς

2010_επεμβαίνει σε 4 παραμελημένα οικόπεδα, τα καθαρίζει και δημιουργεί προσωρινούς κήπους

_διοργανώνει Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής στο οποίο συμμετέχουν έξι αρχιτεκτονικά γραφεία για τον επανασχεδιασμό του δικτύου δρόμων στη γειτονιά του Μεταξουργείου

Ιδιοκτησία/χρήση: ιδιωτική (4/4)/ ιδιωτική (3/4)

Δημοσίευση πληροφοριών: στην ιστοσελίδα του οργανισμού ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά

Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός: ο κήπος στη Σφακτηρίας 5-7 που προορίζεται για χρήση παιδικής χαράς, σχεδιάστηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο VOIS

Πρόσθετα στοιχεία: _στόχος του οργανισμού είναι η ανάπλαση και εξυγίανση της περιοχής Κεραμεικού-Μεταξουργείου για "να διαμορφωθεί μία πρότυπη γειτονιά στο κέντρο της πόλης προωθώντας μία νέα αστική κουλτούρα και να λειτουργήσει υποδειγματικά για άλλες γειτονιές, άλλων πόλεων"

_η ταυτότητα του οργανισμού παραμένει σκιώδης καθώς συμπίπτει με τις επεμβάσεις αναβάθμισης της περιοχής

Εικόνα 26_ Οι Προσωρινοί κήποι της ΚΜ Πρότυπης Γειτονιάς είναι, στην πλειονότητά τους, περιφραγμένοι, αποκλεισμένοι από τη χρήση των κατοίκων. Για το γεγονός αυτό οφείλεται, ίσως, η έντονη παραβατικότητα της περιοχής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο συλλογικός κήπος αποκαλύπτεται ως χώρος, δομή και κοινωνική πρακτική άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της κρίσης. Το γεγονός ότι εμφανίζεται ως ένα ζήτημα εντοπισμένο στο χώρο και στο χρόνο, συγκεκριμένα, σε δύσκολες ιστορικά περιόδους, αναδεικνύει τη σημασία του και τον καθιστά μέσο αντίληψης και διάγνωσης των αυξανόμενων εντάσεων και της υποβάθμισης περιοχών της σύγχρονης πόλης. Με άλλα λόγια, ο συλλογικός κήπος συνιστά ένα δείκτη, μέρος της σημειολογίας μιας πόλης. Γιατί μέσα από την ανάλυση του συλλογικού κήπου μπορεί να κατανοήσει κανείς τις πτυχές της επικαιρότητας που ανέδειξαν, που κατεύθυναν ή διαμόρφωσαν τη μορφή του, σήμερα.

Ένα βήμα παραπέρα, ο συλλογικός κήπος αποδεικνύει την ικανότητα της πόλης να δημιουργεί μηχανισμούς μέσα στην κρίση που τείνουν να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητά της. Η βιώσιμη πόλη είναι η ανολοκλήρωτη, ασταθής πόλη, όπως την ονομάζει η Saskia Sassen, η οποία βρίσκεται συνεχώς σε κατάσταση διαμόρφωσης από σειρά ομάδων που με τη σειρά τους αποτελούν τις δυναμικές και δραστήριες συλλογικότητές της. Οι ομάδες αυτές, που οργανώνονται μέσα στην πόλη και ενισχύονται από τα δίκτυά της, αναζητούν εξόδους μέσα στις αστικές δυστοπίες. Η αναζήτηση αυτή συνιστά το έναυσμα δημιουργίας του συλλογικού κήπου και την αρχή που διέπει τη λειτουργία του.

Ο συλλογικός κήπος τροφοδοτείται από το περιβάλλον του αφομοιώνοντας τα προβληματικά του στοιχεία και παράγοντας, μέσα από τη δράση του, μια νέα εκδοχή τους, προκειμένου να την αποδώσει ξανά στο περιβάλλον με θετικό πρόσημο. Στα πλαίσια της διαδικασίας αυτής, καταλαμβάνει ανενεργούς, υπολειμματικούς χώρους της πόλης και τους μετατρέπει σε ενεργητικούς χώρους παραγωγής απρόσμενων συμβάντων. Οι κοινότητες που βρίσκονται πίσω από τη δράση των κήπων, εξασφαλίζουν τη συντήρηση και τη συνεχή λειτουργία τους και στρέφονται προς την αναβάθμιση της τοπικής κοινότητας. Σταδιακά, μέσα από

τη σύνθεση της δράσης ετερόκλητων παραγόντων, συγκυριών και συμβάντων σχηματίζεται η ταυτότητα του συλλογικού κήπου που συνιστά πλέον τον πυρήνα της ύπαρξής του. Η ταυτότητα, που αντανακλάται στα χαρακτηριστικά του τόπου του συλλογικού κήπου και της κοινότητάς του, διαχέεται στο περιβάλλον του και το διαμορφώνει.

Μέσα στον ιστό της πόλης, οι συλλογικοί κήποι τοποθετούνται στον εγκαταλελειμμένο δημόσιο χώρο και συγκεκριμένα σε περιοχές υποβαθμισμένες με κύρια τη χρήση κατοικίας. Ο κοινός χώρος του κήπου εκφράζει την ανάγκη για αναδιάρθρωση της σχέσης ανάμεσα στο δημόσιο και στο ιδιωτικό, μέσα από τη σύσταση ενός χώρου που κινείται σε διαστάσεις προσωπικές, τοπικές, αστικές, παγκόσμιες. Σε πολλές περιπτώσεις, ο συλλογικός κήπος καθίσταται συνδεδεμένος παράγοντας των δύο τομέων της αστικής ζωής, ως επέκταση των δημόσιων ιδρυμάτων, για παράδειγμα των σχολείων, προς την ιδιωτική πρωτοβουλία δημιουργίας του κήπου για την αναβάθμιση μιας γειτονιάς ή ως διάδοση των επιθυμιών τοπικών κοινοτήτων προς τους δημόσιους φορείς του κράτους μέσα από τη δικτύωσή του.

Ο συλλογικός κήπος αναγνωρίζεται τελικά ως ένα αρχέτυπο δόμησης της πόλης. Αποτελεί μια μορφή μοναδική και δυναμικά επαναλήψιμη “χωρίς να λαμβάνουμε ως δεδομένο ότι αυτές οι επαναλήψεις είναι οι ίδιες κάθε φορά” (Aureli, Tattara, 2011). Εμφυτεύεται μέσα στην πόλη ορίζοντας πλαίσια ανάδυσης συμβάντων και ανάπτυξης της κοινωνικής ζωής ενός τόπου. Η αρχιτεκτονική μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση τέτοιων αρχετύπων απομακρυνόμενη από την πρακτική της παραγωγής αντικειμένων. Ο αρχιτέκτονας λειτουργεί σε αυτό το πλαίσιο ως παραγωγός, ο οποίος διαμορφώνει τις συνθήκες που αφορούν στη δημιουργία του αρχετύπου, συνθέτοντας τους διαθέσιμους πόρους και τη συμμετοχή των συντελεστών προκειμένου να κατασκευαστεί ένας χώρος ενεργά δημιουργικός και ευέλικτος σε ένα περιβάλλον υπό συνεχή διαμόρφωση.

Ο συλλογικός κήπος εμπεριέχει και ένα στοιχείο ουτοπικό, έστω ως θεωρητικό μοντέλο γιατί ενέχει στον ορισμό του ιδεώδη που ξεπερνούν την αγχωτική καθημερινότητα. Το έμπρακτο ενδιαφέρον για τον παραμελημένο αστικό χώρο, για την αποξενωμένη κοινότητα, για το φυσικό περιβάλλον, για τα κοινά συνιστούν πρότυπα που ανήκουν είτε σε άλλο χρόνο, είτε σε άλλο χώρο, σίγουρα έξω από τη σύγχρονη πόλη. Το γεγονός ότι ο συλλογικός κήπος συγχρονίζει και εντοπίζει κάποια από αυτά μέσα στον αστικό χώρο δηλώνει μια συνειδητοποίηση και έναν προβληματισμό. Από τη μια πλευρά, γίνεται σαφές ότι η πραγματικότητα

που καλείται να αντιμετωπίσει καθημερινά ο κάτοικος της πόλης είναι τόσο κατακλυστική, έστω για ένα μερίδιο του πληθυσμού, σε τέτοιο βαθμό ώστε να χρίζει αντιδότου. Από την άλλη, αν η πόλη είναι όντως πηγή δυστυχίας ποιο πρόκειται να είναι το μέλλον της;

Μια απάντηση έχει ήδη δοθεί μέσα από το φαινόμενο της αποαστικοποίησης, σε καθρεφτισμό της αστυφιλίας του 19^{ου} αιώνα. Πολλοί είναι οι κάτοικοι της πόλης που την εγκαταλείπουν για να επιστρέψουν σε επαρχιακές περιοχές, απλές κοινωνικές δομές, άμεσες παραγωγικές διαδικασίες χωρίς να παραγνωρίζεται ότι την πολυτέλεια αυτή έχουν καταστήσει δυνατή τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα. Όσοι δεν εγκαταλείπουν την πόλη, αρκούνται στο να εντάξουν μικρές οάσεις αποαστικοποίησης στο άστυ.

Και ίσως αυτό είναι λογικό, σύμφωνα το Freud (1974). Ο άνθρωπος βρίσκεται συνεχώς εκτεθειμένος στον πόνο. Όλοι οι θεσμοί της ανθρωπότητας αντιστέκονται στην επίτευξη του στόχου που διέπει την ανθρώπινη ύπαρξη, την “αρχή της ηδονής” όπως την ονομάζει. Αυτό είναι, όμως, που κατασκευάζει την αίσθηση της ευχαρίστησης. “Είμαστε φτιαγμένοι ώστε να μπορούμε να απολαμβάνουμε έντονα μόνο την αντίθεση, την κατάσταση μόνο λίγο” (ο.π.). Ιδιαίτερα σε καταστάσεις κρίσης, συνεχίζει ο Freud, οι άνθρωποι τείνουν να μειώνουν τις απαιτήσεις τους προς την επίτευξη της ευτυχίας “όπως επίσης και η ίδια η αρχή της ηδονής μεταμορφώθηκε κάτω από την επίδραση του περιβάλλοντος στη λιτότερη αρχή της πραγματικότητας, αφού θεωρούμαστε ήδη ευτυχείς (...) όταν γενικά το σκηνικό της αποφυγής του πόνου απωθεί στο παρασκήνιο το καθήκον της απομάκρυνσης της ηδονής” (ο.π.).

Αυτό που φέρνει, λοιπόν, το συλλογικό κήπο στο προσκήνιο σήμερα τελικά είναι η ίδια η κρίση. Είναι ενδεικτικό άλλωστε ότι στη νεώτερη ιστορία, ο συλλογικός κήπος εμφανίζεται σε δύο κρίσιμες περιόδους. Στην πρώτη, κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, προτείνεται ως λύση για το βιοπορισμό των νοικοκυριών που παραμένουν στην πόλη αφενός, και αφετέρου ως μέσο προστασίας μιας εθνικής ταυτότητας που βρίσκεται σε κίνδυνο. Στη δεύτερη, που έχει τις ρίζες της στην ιδεολογική επανάσταση του 1968 και φτάνει με διακυμάνσεις έως σήμερα, αναδύεται ως ένα μέσο ανασύστασης μιας τοπικής ταυτότητας που βρίσκεται στη λήθη. Ο συλλογικός κήπος δεν υπήρξε και δεν είναι η άμεση απάντηση στο εκάστοτε κρίσιμο πρόβλημα. Μπορεί να κατασκευάσει, όμως, επιτυχώς μέσα στην αστική δυστοπία εξόδους ευτοπίας προς ό,τι πάει να χαθεί ή να λησμονηθεί.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η χρήση των ψηφιακών μέσων στους συλλογικούς κήπους

Σε πολλές περιπτώσεις οι κοινότητες των κήπων χρησιμοποιούν τα μέσα ανάλογα με τις δυνατότητές τους. Πιο αναλυτικά, η δράση ενός συλλογικού κήπου συχνά παρουσιάζεται στο διαδίκτυο με τη μορφή του ιστολογίου (blog). Το ιστολόγιο, ένα μέσο αρκετά προσιτό προς τη χρήση του, έχει ως χαρακτηριστικό τη δομή της αφήγησης. Τα μέλη της κοινότητας του κήπου μπορούν να καταγράψουν στο ιστολόγιο τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον κήπο, να αναρτήσουν ανακοινώσεις σχετικά με μελλοντικές δράσεις, να εμπλουτίσουν το διαδικτυακό ημερολόγιο του κήπου τους με εικόνες και βίντεο. Επίσης, μπορούν να καταγράψουν τους συνδέσμους τους με “συγγενείς” συλλογικούς κήπους, ώστε να διαδώσουν τη δράση τους.

Στην περίπτωση των οργανισμών που ενισχύουν τη δράση των συλλογικών κήπων χρησιμοποιείται το μέσο της ιστοσελίδας. Η δομή γίνεται πιο πολύπλοκη για να συμπεριλάβει και να αναδείξει το πλήθος των πληροφοριών που επιθυμεί να δημοσιεύσει ο οργανισμός. Ανάμεσα σε αυτά, περιγράφεται η ταυτότητα και η ιστορία του οργανισμού, καταγράφονται οι στόχοι του, χαρτογραφούνται οι δικτυωμένοι κήποι, αναλύονται στατιστικά στοιχεία για τη δράση τους. Ο οργανισμός μπορεί να διανέμει άρθρα, πληροφορίες, οπτικοακουστικό υλικό σχετικά με τους συλλογικούς κήπους ενώ ακόμη μπορεί να δημιουργήσει σύνδεσμο για χρηματικές χορηγήσεις προκειμένου να ενισχύσει τη δράση τους.

Οι οργανισμοί αλλά και η κάθε κοινότητα μεμονωμένα παρουσιάζονται συχνά και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το facebook ή το twitter. Μέσω των σελίδων αυτών μπορεί να αναπτυχθεί η κοινωνική διάσταση των συλλογικών κήπων, με έμφαση στην αμεσότητα της πληροφορίας και τη διάδοσή τους στη διαδικτυακή κοινότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Μονογραφίες

- Aben, R., de Wit, S. (1999) The enclosed garden: History and development of the hortus conclusus and its reintroduction into the present-day urban landscape, Rotterdam: 010 Publishers,
- Bookchin, Murray (1992) Τι είναι κοινωνική οικολογία, Αθήνα: Βιβλιοπέλαγος
- Bookchin, Murray (1996) Τα όρια της πόλης, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Blundell-Jones, P., Petrescu, D., Till, J. (eds) (2005) Architecture and participation, New York: Spon Press
- Boutefeu E., (2005) La demande sociale de nature en ville : une enquête auprès des habitants de l'agglomération lyonnais, Paris : PUCA
- Boyer, M. Christine (1994) The city of collective memory : its historical imagery and architectural entertainments, Cambridge: MIT Press
- Carson, Rachel (1962) Silent Spring, Greenwich: Fawcett Publications
- Castells, Manuel (1996) The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I. Cambridge: Blackwell
- Francis M., Hester T.R Jr, (eds) (1995) The meaning of gardens, Cambridge: MIT Press
- Freud, Sigmund (1974) Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας, μετάφραση Βαμβαλής Γιώργος, Αθήνα: Επίκουρος
- Habermas, Jürgen (1997) Αλλαγή δομής της δημοσιότητας, μετάφραση Αναγνώστου Λευτέρης, Πολιτείες 4, Αθήνα: Νήσος
- Hardt, M., Negri A. (2000) Empire, Cambridge: Harvard University Press
- Hardt, M., Negri A. (2009) Commonwealth, Cambridge: Belknap Harvard University Press
- Heidegger, M. (2006) Η Τέχνη & ο Χώρος, Αθήνα: Ίνδικτος,
- Kuhn, Thomas S. (1962) The structure of scientific revolutions, Chicago: The University of Chicago Press
- Lynch, Kevin (1960) The image of the city, Cambridge: MIT Press
- Mazower, Mark (2001) Σκοτεινή ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός 20ος αιώνας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- McNair, Emily (2002) The Garden City Handbook: How to Create and Protect Community Gardens in Greater Victoria, Victoria BC: Polis Project on Ecological Governance
- Moore, C. W., Mitchell, W. J., Turnbull, W. (1988) The Poetics of Gardens,

Cambridge: MIT Press

- Rifkin, Jeremy (2000) *The age of access*, New York: Penguin Putnam Inc.
- Sassen, Saskia (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo, New Jersey*: Princeton University Press
- Shaftoe, Henry (2008) *Convivial Urban Spaces*, London: Earthscan
- Sennett, Richard (1999) *Η τυραννία της οικειότητας, μετάφραση Μέρτικας Γιώργος Ν.*, Αθήνα: Νεφέλη
- Βρυχεία, Α., Λωράν Κ., (eds) (1993) *Συμμετοχικός σχεδιασμός*, Αθήνα: Έκδοση ΤΕΕ και ΕΜΠ
- Καστοριάδης Κορνήλιος (1978) *Η φαντασιακή θέσμιση τη κοινωνία*, Αθήνα: Κέδρος
- Σημαιοφορίδης, Γιώργος (2005) *Διελεύσεις, κείμενα για την αρχιτεκτονική και τη μετάπολη*, Αθήνα: Metropolis Press
- Τερζόγλου, Νικόλαος- Ίων (2009) *Ιδέες του χώρου στον 20^ο αιώνα, Παραδόσεις 23*, Αθήνα: Νήσος

II. Άρθρα σε περιοδικά

- Aureli P.V., Tattara M. (2011) “A Simple heart: Architecture on ruins of the post-fordist city”, *Architectural Design*, Τεύχος 81, σελ. 110-119
- Baudelet, Laurence (2005) “Les jardins partagés : un nouvel espace public ?”, *Revue Urbanisme*, Τεύχος 343, σελ. 20-24
- Di Siena, Domenico (2011) “Open source urbanism”, *Studio Magazine*, Τεύχος 1
- Foster, Hal (2002) “Atlantis found in the Pacific”, *306090 03: A journal of emergent architecture + design 09 2002*, Τεύχος 3
- Foucault, Michel (1967) “Περί αλλοτινών χώρων”, *Architecture, mouvement, continuité*, Τεύχος 5, σελ. 46-49
- Kirschbaum R., Pamela (2003) “Chicago: Easy being green”, *Community greening review*, Τεύχος 12
- Koolhaas, Rem (2002) “Junkspace”, *October*, Τεύχος 100, σελ. 175-190
- Malakoff, David (1995) “What good is community greening”, *Community greening review, Special Edition 2004-2005*
- Mitchell, Don (1995) “The End of Public Space? People’s Park, Definitions of the Public, and Democracy”, *Annals of the Association of American Geographers*, Τεύχος 85, σελ. 108-133

- Δραγώνας, Πάνος (2011α) “In Greeklish: Στοιχεία καταγωγής της νεώτερης ελληνικής αρχιτεκτονικής”, Θέματα Χώρου & Τεχνών, Τεύχος 42
- Δραγώνας, Πάνος (2011β) “In Greeklish: Στοιχεία κατανόησης της νεώτερης ελληνικής αρχιτεκτονικής”, Αρχιτεκτονικά θέματα, Τεύχος 45

III. Άρθρα σε βιβλία

- Berry J.L., Brian (2008) “Urbanization” στο Alberti, M., Bradley, G., Endlicher, W., Marzluff, J.M., Shulenberg, E., Simon, U., Ryan, C., ZumBrunnen, C. (eds) Urban ecology: an international perspective on the interaction between humans and nature, New York: Springer
- Koolhaas, Rem (1995) “The Generic City” στο S,M,L,XL, μετάφραση Γιάννης Αίσωπος, Rotterdam: 010 Publishers
- Αίσωπος, Γιάννης (2001) “Μετάλλαξη ταυτότητας” στο Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη, Αίσωπος, Γ., Σημαιοφορίδης, Γ. (eds) Αθήνα: Metropolis Press

IV. Άρθρα σε εφημερίδες

- Jacobs, Jane (2004) “The greening of the city”, The New York Times Magazine, δημοσίευση 16/5/2004
- Kaye, Leon (2011) “Could cities’ problems be solved by urban acupuncture?”, The Guardian, δημοσίευση 21/7/2011
- Αναστασόπουλος, Δημήτρης (2011) “Ακτιβισμός στον καιρό της κρίσης”, Ε της Ελευθεροτυπίας, δημοσίευση 27/11/2011
- Δραγώνας, Πάνος (2011γ) “Καλοκαίρι 2011: η ανάκτηση της πλατείας Συντάγματος”, Καθημερινή, δημοσίευση 18/6/2011

V. Άρθρα από διαδικτυακές πηγές

- Amin, Samir (2011) “Τα νέα κοινωνικά κινήματα. Οικοδομώντας τη σύγκλιση μέσα στη διαφορετικότητα”, <http://www.re-public.gr/?p=30>
- Arlandis, Alberto Altés (2011) “Αναθερώντας το δημόσιο χώρο: Υβριδικές πρακτικές συνεργατικής τέχνης και η πειρατεία του χώρου στην αστική σφαίρα”, <http://www.re-public.gr/?p=3610>
- Besnier E., Chlous-Ducharme F., Le Couédic D., Legeay JM., Lincoln M., Planchais L., (2010) Les jardins partagés, un nouvel aménagement pour l’espace public ? <http://ronddejardin.tcjnet.com/2010Jardins.pdf>

- Cabedoce, Beatrice (2007) “Jardins ouvriers, jardins familiaux : des microcosmes en zones péri urbaines”,
- Consales, Jean Noel (2007) “Les jardins familiaux a Marseille, Gênes et Barcelone”,
- Cros-Karpati, Zsuzsa (2007) “Les jardins familiaux d’Europe Centrale. Caractéristiques et évolutions des jardins familiaux en Hongrie”,
- Dubost, Françoise (2007) “Introduction générale: évolution sociologique et questions de sémantique” στο Du jardin ouvrier au jardin partagé: un rôle social et environnemental, dossier documentaire préparé pour le séminaire de formation permanente de l’INP, Paris, mediatheque-numerique.inp.fr
- Charte du jardin dans tous ses états, la terre en partage, http://www.lepassejardins.fr/IMG/pdf/jardin_partage.pdf
- Faraone, Claudia (2011) “The challenges of our time in the city” Interview of Saskia Sassen, <http://www.domusweb.it>
- Flint, Jim (2009) “Creating Community Garden Networks”, <http://www.burlingtongardens.org>
- Heemsbergen, Luke (2011) “Από την ουτοπία στην ευτοπία μέσω του κοινωνικού διαδικτύου και των νέων μέσων”, <http://www.re-public.gr/?p=292>
- Maicherak Anne-Lise (2004) “Les jardins collectifs: Entre paysage urbain et lien social”, rapport du stage effectué au bureau des paysages, http://www.developpement-durable.gouv.fr/IMG/DGALN_jardins_collectifs_2004-.pdf
- Naidoo, Kumi (2011) “Η ετερογένεια της παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών και οι προοπτικές για παγκόσμια αλλαγή”, <http://www.re-public.gr/?p=2342>
- Pérez, J., De Soto, P., (2010) “Χαρτογραφώντας τα κοινά αγαθά, Αθήνα” στο πλαίσιο της σειράς ΕΜΣΤ Νέες Παραγωγές <http://mappingthecommons.wordpress.com/>
- Sassen, Saskia (2011α) “Open source urbanism” <http://www.domusweb.it>
- Sassen, Saskia (2011β) “Ατυπες πολιτικές στην παγκόσμια πόλη”, <http://www.re-public.gr/?p=72>
- Sayeau, Michael (2011) “Η νέα λιτότητα”, <http://www.re-public.gr/?p=1339>
- Δραγώνας, Πάνος (2011δ) “Μετά (την) ιδιωτικότητα: Βασικές έννοιες για τη σύγχρονη αστική κατοίκηση”, Κατοικία: Σχεδιάζω, κατασκευάζω, σκέπτομαι, Συμπόσιο Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ, <http://>

panosdragonas.net/?p=412

- Κεχαγιάς, Κώστας (2011) “Αγανακτισμένοι διαδικτυακές κοινότητες και κοινοβουλευτική δημοκρατία”, <http://www.re-public.gr/?p=4301>

VI. Σπουδαστικές εργασίες

- Hampton M., Jennifer (2005) Perceived community boundaries: Relationship between community gardens and surrounding transitional neighborhood, Faculty of the department of Geography, Sociology, Economics and Anthropology, University of Chicago
- Kearney C., Shanon (2009) The community garden as a tool for community empowerment: A study of community gardens in Hampden county, Master of landscape architecture, Graduate School of the University of Massachusetts
- Wang, Diane (2006) A study of community gardens as catalysts for social change, Environmental studies program, University of Chicago
- Αντωνοπούλου, Έλενα (2011) Κοινός πλούτος Συλλογική νοημοσύνη Συνεργατικός σχεδιασμός, ΔΠΜΣ Διπλωματική: 2011/3, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου
- Βούκλια, Μ., Ζαμάνη, Γ. (2011) Μικρή κλίμακα αστικών παρεμβάσεων_ μεγάλη συμμετοχή πολιτών, Διάλεξη: 2011/91, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου
- Γάκη, Αλεξάνδρα (2007) Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη τη δεκαετία του 1970: ερμηνεία του οικολογικού προβλήματος μέσα από τον όρο της “κοινωνικής οικολογίας”, ΔΠΜΣ Διπλωματική: 2008/190, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου
- Δρίτσα, Αθηνά (2008) Ο δημόσιος χώρος ως τόπος έκφρασης των κοινωνικών διεργασιών, ΔΠΜΣ Διπλωματική: 2008/183, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου
- Κάκαλη, Νίκη (2010) Ο αστικός κήπος, Ερευνητική εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Πατρών
- Μαϊοπούλου, Μαρία (2010) Η σημερινή Αθήνα... υποβάθμιση και απαξίωση, Διάλεξη: 2010/23, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου
- Πισσαρίδης, Μιχάλης (2011) Η επίδραση των χρηστών και του σχεδιαστή στον κοινωνικό ρόλο της πλατείας : το παράδειγμα του πάρκου Ναυαρίνου και της πλατείας Κολωνακίου, ΔΠΜΣ Διπλωματική: 2011/68, Τμήμα

Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

- Ράσκου, Μαρία (2009) Ερωτήματα για το ρόλο του αρχιτέκτονα στο συμμετοχικό σχεδιασμό: Επαναπροσδιορίζοντας τη θέση του ειδικού και του χρήστη στη σχεδιαστική διαδικασία, ΔΠΜΣ Διπλωματική: 2008/13, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

VII. Διαδικτυακές πηγές

Community gardens & jardins collectifs

- American Community Gardening Association, <http://communitygarden.org/>
- Jardins partagés Mairie de Paris, <http://www.paris.fr/loisirs/jardinage-vegetation/jardins-partages/p9111>
- Liz Christy Community Garden, <http://www.lizchristygarden.us/>
- Place au changement, <http://ecosistemaurbano.org/english/placemaking-place-au-changement/>
- Proposition de loi, adoptée par le sénat, relative aux jardins collectifs, <http://www.assemblee-nationale.fr/13/propositions/pion0044.asp>
- The greatest works of guerilla gardening, <http://www.environmentalgraffiti.com/green-living/news-greatest-works-guerrilla-gardening>
- Vert le Jardin, Brest, <http://www.vertlejardin.infini.fr/>

Αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα

- Αγρός, αυτοδιαχειριζόμενο κατελιημμένο έδαφος, <http://eleftherosagros.blogspot.com> Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου, <http://parkingparko.espivblogs.net/>
- Βοτανικός κήπος, ελεύθερος κοινωνικός χώρος, <http://votanikoskipos.blogspot.com>
- Επιτροπή κατοίκων για τη διάσωση του κτήματος Δρακοπούλου, <http://epitropiktimadrakoroulou.blogspot.com>
- Κατάληψη κτήματος Πραποπούλου, <http://protovouliaxalandriou.blogspot.com>
- ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά, <http://www.kmprotypigeitonia.org>
- Πάρκο Κύπρου και Πατησίων, <http://kiproukaipatisation.blogspot.com/>
- Το Δημόσιο Σήμα ενώνει, <http://www.facebook.com/events/139332556135281/>

- Το κηπάκι της Τσαμαδού, <http://indy.gr/newswire/to-kipaki-tis-tsamadoy-mera-prti>

Συλλογικότητες

- Atenistas, αθηναίοι στην πράξη, <http://www.atenistas.gr/>
- Monumenta, για την προστασία της φυσικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ελλάδας και της Κύπρου, <http://www.monumenta.org/>
- Project for Public Spaces, <http://www.pps.org>
- Re-public, reimagining democracy, <http://www.re-public.gr/>

VIII. Διάφορα

- Simay, Phillippe (2010) “Ville et visualité” σημειώσεις μαθήματος ακαδημαϊκής χρονιάς, École nationale supérieure d’architecture de Saint-Étienne
- WWF Νομική ομάδα υποστήριξης πολιτών (2004) “Αστικό πράσινο: η ανάσα της πόλης χάνεται”, κείμενο παρέμβασης του WWF Ελλάς για τους κοινόχρηστους χώρους πρασίνου
- Δραγώνας, Πάνος, Παπαλεξόπουλος, Δημήτρης (2012) Ομιλίες στη σειρά διαλέξεων “Αρχιτεκτονική εν μέσω κρίσεως και μετά από αυτήν” που πραγματοποιήθηκε στις 16/17/18 Ιανουαρίου σε απευθείας μετάδοση από το GRAtv www.greekarchitects.gr
- Νομαδική Αρχιτεκτονική (2010) “Αιτήματα δημόσιου χώρου”, από τη σειρά διαλέξεων: Η πόλη ως χώρος παραγωγής νέων κοινών αγαθών, <http://fixit-emst.blogspot.com>
- Παπαλεξόπουλος, Δημήτρης (2010) “Από το δημόσιο στο κοινό”, από τη σειρά διαλέξεων: Η πόλη ως χώρος παραγωγής νέων κοινών αγαθών, <http://fixit-emst.blogspot.com>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εξώφυλλο: από προσωπικό αρχείο, επεξεργασία της εικόνας <http://www.terminators.com/files/artworks/6/2/0/62000/Banksy-Parking.jpg>

Οπισθόφυλλο: http://fc09.deviantart.net/fs23/f/2008/003/7/d/Wall_Texture_by_shadowh3.jpg

Εικόνες:

1. <http://www.coloco.org/index.php?&debut=20>
2. <http://www.coloco.org/index.php?cat=centquatre>
3. <http://ecosistemaurbano.org/english/placemaking-place-au-changement/>
4. από προσωπικό αρχείο
5. από προσωπικό αρχείο
6. <http://mappingthecommons.wordpress.com/>
7. από πάνω και αριστερά προς κάτω και δεξιά
_ http://1.bp.blogspot.com/_gLTfjVFuxil/TT714RKVKRI/AAAAAAAAA7c/u6p9gHUH-b42M/s1600/atenistas_radiopoint.jpg
_ <http://www.thedailygreen.com/cm/thedailygreen/images/freecycle-TP-med.jpg>
_ http://www.monumenta.org/assets/monumenta_logo_forum.png
_ <http://coffeecurls.files.wordpress.com/2011/08/book-crossing.jpg>
_ http://4.bp.blogspot.com/_SJmgSgHyhZg/TUUh2275qphi/AAAAAABa8/McM-J9HavPW0/s400/couchsurfing%2Bplanet.jpg
_ http://1.bp.blogspot.com/_Ubr8uNKDLXk/TcBKSuoWIII/AAAAAABNI/CHUR0G-fqxOw/s1600/xespao.blogspot.com-patrinistas.jpg
_ http://3.bp.blogspot.com/_3n_sTmO1ExU/Ts1zXwkhXbl/AAAAAAMdg/1dP_VXBSnGg/s1600/forfree_logo.JPG
_ http://profile.ak.fbcdn.net/hprofile-ak-snc4/162018_160874863955299_3785437_n.jpg
_ http://a3.twimg.com/profile_images/1246965993/logo_by_lampros.jpg
8. <http://www.flickr.com/photos/libraryman/2799490154/>
9. <http://immaginoteca.com/tag/network-thinking/>
10. <http://www.additecture.com/wp-content/uploads/2011/09/zaha-hadid-shoes.jpg>
11. <http://www.blogcdn.com/www.luxist.com/media/2007/04/zahahadid.jpg>
12. Aureli P.V., Tattara M. (2011) "A Simple heart: Architecture on ruins of the post-fordist city", *Architectural Design*, Τεύχος 81

13. ο.π.

14. από πάνω και αριστερά προς τα κάτω και δεξιά

_ *Community Greening Review 2009, σελίδα 12*

_ <http://longfellowcreekgarden.blogspot.com/2008/08/benefits-and-purpose-of-gardening.html>

_ <http://jardins-familiaux.pagesperso-orange.fr/Site%20Images/Diapositive1.JPG>

_ <http://www.pointsdactu.org/IMG/jpg/jardins-ouvriers-sylvestre.jpg>

15. από πάνω και αριστερά προς τα κάτω και δεξιά

_ <http://christinaconway.files.wordpress.com/2011/04/73-victory-garden-poster-3.jpg>

_ http://rooftopgardens.ca/files/images/victory%20g_2_0.jpg

_ http://4.bp.blogspot.com/_HpdBx3Qv2X4/TL3x_1Cp3_I/AAAAAAAAAAM/OVrB-DIP3Kao/s320/victory+garden.jpg

_ <http://wartimehouses.com/wp-content/uploads/2010/01/p22.jpg>

_ http://citizenshift.org/system/files/imagecache/photo_large/images/of_course_i_can_wwii_poster.jpg

_ <http://1.bp.blogspot.com/-wrgGlsxt0vU/TbdMHmeYOBI/AAAAAAAAAAS4/U6e2QkdMZil/s1600/victory+garden.jpg>

_ <http://www.cityfarmer.org/digvic.jpg>

_ <http://1940s.org/wp-content/uploads/2011/02/3f05737r.jpg>

16. http://www.nycgovparks.org/sub_about/parks_history/gardens/images/Liz_1975_lg.jpg

17. από πάνω και αριστερά προς τα κάτω και δεξιά

_ http://profile.ak.fbcdn.net/hprofile-ak-snc4/50275_10775038726_4018_n.jpg

_ http://greenopolis.com/files/images/green_aid01.png

_ http://www.dangerousminds.net/images/uploads/newspaper-box-guerrilla-gardening_thumb.jpg

18. <http://www.coloco.org/index.php?cat=2010-Beaudesert>

19. <http://www.coloco.org/index.php?cat=actions-interventions>

20. από πάνω και αριστερά προς τα κάτω και δεξιά

_ *American Community Gardening Association, <http://communitygarden.org/>*

_ ο.π.

_ <http://ronddejardin.tcjnet.com/2010Jardins.pdf>

_ *American Community Gardening Association, <http://communitygarden.org/>*

_Jardins partagés Mairie de Paris, <http://www.paris.fr/loisirs/jardinage-vegetation/jardins-partages/p9111>

_American Community Gardening Association, <http://communitygarden.org/>

_Vert le Jardin, Brest, <http://www.vertlejardin.infini.fr/>

21. <http://maps.google.com/>

22. από προσωπικό αρχείο

23. από προσωπικό αρχείο

24. από προσωπικό αρχείο

25. από προσωπικό αρχείο

26. από προσωπικό αρχείο

